

lectiō socialis

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, HUMANITIES AND ARTS

ISSN:2602-2524 • e-ISSN:2602-2443 • SEPTEMBER 2017 • VOL 1 • NO 1

lectiō socialis

EDITOR-in-CHIEF

Emrah Konuralp, Istanbul Yeni Yuzyil University, Turkey

EDITORS

Ersin Erkan, Concordia University, Canada
Hüdayi Sayın, Istanbul Yeni Yuzyil University, Turkey

ADVISORY BOARD

Ahmet Özcan, Gedik University, Turkey
Arzu Ergen, Istanbul University, Turkey
Aziz M. Hatipağaoğlu, Konya Food and Agriculture University, Turkey
Barış Erdogan, Uskudar University, Turkey
Can Bilgili, Hasan Kalyoncu University, Turkey
Emine Akçadağ Alagöz, Gelisim University, Turkey
Emre Ergüven, Beykoz University, Turkey
Gülşah Aydın, Yeditepe University, Turkey
Lale Aslan, Istanbul Yeni Yuzyil University, Turkey
Olaf Leiße, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany
Özlem Yılmaz, Istanbul Yeni Yuzyil University, Turkey
Reza Yerevan, Université de Montréal, Canada
Tülay Yıldırım, Istanbul Medeniyet University, Turkey

LAYOUT EDITOR

M. Ada Özdiil, Marmara University, Turkey

Yayıncı **İstanbul Umut Hareketi Derneği** Sorumlu Yazı İşleri Müdürü **Emrah Konuralp**

İmtiyaz Sahibi **Hasan Fehmi Ata**

Yayın Türü **Yaygın Süreli Dergi, e-Dergi**

info@lectio.info

Sertifika No: 35881

Baskı Organizasyonu **Levent Baskı Merkezi San.Tic.Ltd.Şti.**

Emniyetevleri Mah. Yeniçeri Sk. No:6/A Kağıthane/İstanbul

T:(0 212) 270 80 70 PBX info@leventbaskimerkezi.com

Baskı Merkezi Sertifika No: 35893

ISSN:2602-2524 e-ISSN:2602-2443

lectio socialis

Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Halk Cd. No 50/B

Üsküdar/İstanbul TÜRKİYE

www.lectio.info

lectio socialis

is a refereed journal.

Published three times a year (January-April-September).

Accepting submissions in English or Turkish.

No parts of this publication may be reproduced, copied or transmitted without the permission of the editorial board.

All rights reserved.

The moral and/or legal rights of the author have been asserted.

© Published by Lectio Press

lectio socialis 2017 / 1

TABLE OF CONTENTS

INDEPENDENT AUDIT FIRM RELIABILITY IN TURKEY:
A RESEARCH ON CMB SANCTIONS
Lale Aslan

6

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI:
YÖNTEMLER, YOLLAR, GÜZERGÂHLAR
Hüdayi Sayın

16

SURİYE'DEN GÖÇ VE GÜVENLİK:
TÜRKİYE - ÜRDÜN KARŞILAŞTIRMASI
Nurdan Bozkurt Çakır

30

IŞİD:
OLUŞUM, KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜREÇLERİ
Eylül Beyza Ateş Çiftçi

46

SİVİL TOPLUM VE TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBECİLER
ÖZELİNDE MESLEK ÖRGÜTLERİ
Emrah Konuralp

62

ARTICLE HISTORY

Submitted: 30.08.2017

Resubmitted: 15.09.2017

Accepted: 15.09.2017

INDEPENDENT AUDIT FIRM RELIABILITY IN TURKEY: A RESEARCH ON CMB SANCTIONS

Abstract

The foundation of sound capital markets lies with effective and independent auditing mechanisms. Without properly working auditors it is not possible to ensure a fraud-free corporation. Thus, tighter regulations have become the target for fraud prevention by regulators, beginning with the Sarbanes – Oxley Act (SOX) coming into effect in 2002. As an emerging market, Turkey has followed the SOX example and updated regulations and audited the audit firms accordingly since. This paper aims to show the differences between audit companies that abide the rules and the audit companies that do not abide the rules. Mann – Whitney U test is applied to data of sanctioned audit firms between 2008 and 2017 gathered from Capital Markets Board of Turkey (CMB), and audit firms are compared according to their number of clients, the number of employed auditors and ownership type. Analysis results indicate a significant difference between sanctioned audit companies and auditor and client numbers. However, ownership is found not significant.

Keywords: regulation, independent audit, corporate fraud

Lale Aslan*

lectiō
socialis

* Asst. Prof. Dr. Lale Aslan is a faculty member at Istanbul Yeni Yuzyil University, Department of Business Administration.

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 30.08.2017

Düzeltilme: 15.09.2017

Kabul: 15.09.2017

TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ DENETİM FİRMALARININ GÜVENİRLİĞİ: SPK CEZALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Sağlıklı işleyen sermaye piyasalarının temelinde etkin ve bağımsız denetim mekanizmaları yer almaktadır. Beklendiği gibi çalışmayan denetçiler olmadan hileden arınmış bir kurumsal yapı için garanti verilmesi mümkün değildir. Bu sebeple, düzenleyici kuruluşların hile önlemede hedefi 2002'de yürürlüğe giren Sarbanes – Oxley Yasası (SOX) ile başlayan daha sıkı yasal düzenlemeler gerçekleştirme hedefidir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de SOX örneğini takip ederek yasal düzenlemelerini güncellemiş ve denetim firmalarına bu doğrultuda denetlemiştir. Bu makalenin amacı, düzenlemelere uyan denetim firmaları ile uymayanlar arasındaki farkı ortaya koymaktır. Bu amaçla, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından 2008 – 2017 yılları arasında ceza verilen denetim firmalarına ait verilere Mann – Whitney U testi uygulanmış ve denetim firmaları müşteri sayıları, çalıştırılan denetçi sayıları ve ortaklık yapısına göre mukayese edilmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, ceza alan denetim firmaları ile ceza almayan firmalar arasında, denetçi ve müşteri sayıları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmakta iken, ortaklık yapısına ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç bulunmamıştır.

Anahtar Sözcükler: *regülasyon, bağımsız denetim, kurumsal hile*

Lale Aslan*

lectiō
socialis

* Yrd. Doç. Dr. Lale Aslan, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İşletme Bölümü öğretim üyesidir.

Introduction

There has been a flurry of corporate scandals from the 1990s to present day; such as Enron, Adelphia, Tyco, and WorldCom, and these scandals have greatly undermined the trust of investors and the public in capital markets. To protect capital markets and prevent fraud related losses from rising, regulators swiftly imposed stricter rules under the new Sarbanes – Oxley Act (SOX) in 2002 (Deng, Melumad, and Shibano, 2012). EU has promoted similar regulations in 2006 and majority of developing nations also embraced this new trend in legislation.

Regulators have been auditing corporations and audit firms according to the new stricter legislation and imposing sanctions and taking legal action where necessary. The researcher suggests that the sanctions imposed by regulators to audit firms can be a sign of audit firm reliability. In other words, the audit firms that are sanctioned by the regulator are not as reliable as the remaining audit companies.

Auditor reliability is a major component of capital markets; today's economic system relies on auditor opinions to function in capital allocation purposes. Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) lists the following characteristics for reliable auditors: "Continuous training, a focus on accountability and the skills, experience and technical competence" (2013, p. 15). Meanwhile, it is possible to list different characteristics for audit firm reliability. Even though personal characteristics are an essential building block, firm management has different dynamics; such as client maintenance, growing market share and keeping up with competition in the market. "In all cases, the auditee compensates the audit firm directly for the rendered audit services (DeZoort and Taylor, 2015, p. 55). Thus, taking regulator's point of view into account in the evaluation of audit firm reliability helps explain this phenomenon.

Even though auditor reliability is an important concept, it is seldom a topic of research. This paper aims to show the differences between audit companies that abide the rules and the audit companies that do not abide the rules in Turkey, hopefully attracting attention to an important issue of capital markets. Since Capital Markets Board of Turkey (CMB) is the regulatory authority in Turkish capital market, regulating auditors that audit publicly held corporations fall under CMB's responsibility. Thus, CMB sanctions about audit firms are investigated to point out the difference between reputable audit firms and unreliable audit firms by analyzing their number of clients, the number of employed auditors and ownership type.

The analysis results paint an outstanding picture concerning the benefits of increased regulation. Furthermore, the lack of studies concerning the consequences of regulation on companies and capital market enhances the importance of this article.

1. Literature Review

1.1 Importance of Reliability as a Concept in Audit

Independent auditing is a crucial practice, on which many stakeholders put their faith. All interested parties need reliable audit reports in order to make correct decisions, and they need independent auditors to verify the reliability of the financial statements that form the basis of their decisions and auditors are responsible for assuring that the audit report represents an accurate view of financial statements in question. These stakeholders can be named as the board of directors, investors, investment analysts, government bureaus such as Ministry of Development, Turkish Statistical

Institute (TSI) and tax offices, creditors, rating agencies, and vendors.

Reliability is defined as “the quality of information that assures that information is reasonably free from error or bias and faithfully represents what it purports to represent” (FASAC, 2004 p. 4). It is also referred to as ‘representational faithfulness.’ Investors need reliable financial statements because they would like to invest in a sound company that will be able to pay regular dividends and will continue to perform well on both market and financial tables in the future. Investment analysts and rating agencies are required to write reports on companies and the outlooks on their stocks and provide investors with investment advice or general information. Thus, investment analysts rely on financial data to provide investors with timely and accurate data to help them about investment choices. Creditors are investing by providing capital to a firm, so they want to know the real credit risk undertaken. Similarly, the board of directors seeks to measure the effects of previous business decisions correctly, and they also want to plan their next moves by considering the information provided in financial statements. Government officials are interested in financial statements mainly because of tax related calculations, and also bureaus like the TSI and the Ministry of Development are interested in financial statements for measuring and stating the current situation of sectors and planning for future developments.

Aren and Zengin (2016) state that people with high financial literacy prefer to invest in stocks. This finding emphasizes the importance of reliable financial statements for investment decisions. Financial statements help investors decide the risk premium that they are demanding in exchange for their investment and the higher the financial literacy level of the investor, the higher the expectancy of risk premium (Aren and Aydemir, 2015).

Reliable financial statements or in other words high quality in financial reporting reduces the cost of capital by reducing moral hazard possibilities and helps efficient capital allocation in the financial markets (Baumann, 2014). For publicly held corporations the principal – agent relationship between the management and the board of directors causes information risks, such as the possibility of firm management providing incorrect information to the board. According to ICAEW (2013), there are five indicators for financial statement reliability, and these are “faithful representation, fitness for purpose, robustness, organizational reliability and audit firm reliability.” Audit firm reliability involves the reputation of the company in question. If the audit firm is not reliable, it is not possible to trust the audit view of the auditors; meaning that the financial statements do not represent the financial situation of the company truthfully, and it is possible to conclude that the audited company, in turn, is not a reliable firm, either.

There have been many accounting scandals in the past two decades; in fact, the resulting losses due to fraud were so high that there was an incredible pressure from the public to see immediate action towards the untrustworthy companies and surprisingly the auditors. In this sense Enron scandal has been a turning point because the outcome of the scandal forced the public, investors, regulators and all other related stakeholders to question auditor reliability (Aslan, 2014; Kandemir and Kandemir, 2012; Giroux, 2008). The auditor of Enron was Arthur Andersen, and the outcome of this scandal cost Arthur Andersen its reputation. No matter how many successful audit missions took place before, it took one good strike to end the reputation of an auditor. Unfortunately, audit failure does not just concern audit firms; it concerns the whole economy. When audit firms fail, the markets fail with them, and investors’ hard-earned trust is tarnished. For instance, the demise of Arthur Andersen has affected the US stock market (Krishnamurthy, Zhou and Zhou, 2006). Thus, the results of audit failure are severe. Even though auditors try to defend their profession by stating that independent auditors are not entirely responsible for detecting fraud – at least not

responsible like a fraud expert – (Birke, 2004), it is a universally acknowledged fact that one of the main responsibilities of independent auditors is fraud detection (AICPA, <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>). The public also believed that auditors were responsible for the spike in the cost of fraud and put pressure on regulators to take immediate action (Biegelman and Bartow, 2006).

According to AICPA independent audit process is defined as “the expression of an opinion on the fairness with which they present, in all material respects, financial position, results of operations, and its cash flows in conformity with generally accepted accounting principles” (AS 1001, <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00110.pdf>). The auditor needs to be objective to assure reliable financial reporting.

The classic approach to competency in independent audit services is to ensure the independence of auditors. However, this is not a very solid foundation since corporations pay independent auditors because there is a contractual relationship between audit firms and corporations. Audit firms are not charity organizations, and their main objective is to maximize shareholder wealth like any other company. Thus, auditors cannot be considered as entirely independent.

In 2003 Taylor et al. proposed a new concept to evaluate auditors. This new design is reliability or ‘Auditor Reliability Framework’ in the researchers’ own words, and it consists of ‘expertise, objectivity, independence and integrity.’ Expertise can be referred to as the auditors’ competence, and objectivity is the state of not being biased against or for an opinion. While both of these terms concern auditors on a personal level, independence and integrity are different in nature; these concepts involve the audit firms’ structures. Independence is somewhat smeared in the sense that, there is a financial transaction between the auditor and auditee. Integrity can be defined as “the quality of being honest and having strong moral principles that you refuse to change” according to Cambridge Dictionary (<http://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/integrity>). Integrity is an important quality that auditors need to embrace, in order to perform according to standards and public expectations.

Since the reliability level of an audit firm can be tracked by perceptions of stakeholders, Wilson (2013) suggests the perception of clients to be a measure of reliability. Even though it is an interesting approach to the reliability puzzle; this concept could be complete if it included the perception of regulators, who do not have a conflict of interest in the evaluation of audit firms, unlike clients that are dependent on auditors. Comparison of audit firms according to their sanctions is in a sense a measure of auditors’ integrity, which is the main objective of this paper. Audit firms that receive sanctions from CMB are deemed as lacking integrity. These CMB sanctions can be a measure of reliability since an accounting firm with too many sanctions is unreliable in the sense that they are not fully compliant with regulations. This research tries to answer the following question in this light: ‘Is there a difference between audit firms that have integrity and audit firms that do not?’ Sanctions of regulators seem to leave a permanent mark in auditors’ careers. Thus such penalties are taken quite seriously by the market. This effect is echoed in self – disciplinary actions as well (Armitage and Moriarity, 2016).

According to Carlo, Delio and Sara (2014) going concern opinions of auditors are not statistically reliable. Furthermore, auditors are reluctant in issuing going concern opinions, partly because of “self-fulfilling prophecy” effect. On the other hand, some researchers like Maines and Wahlen (2006) and Kadous, Koonce, and Thayer, (2012) develop econometric models to explain auditor reliability by associating different variables such as future cash flow estimates and current

period accounting information; however when regulatory authorities like Securities Exchange Commission (SEC) or CMB declare that the financial statements of the company in question are breaching related reporting standards, such econometric models' validity becomes questionable. Thus, this paper depicts which aspects of audit firms can be taken into account in such models.

Although fraud cannot be entirely diminished, the cost of fraud has globally dropped after SOX, and other related regulation came into effect. There is a decrease of approximately \$2.9 billion according to ACFE (2016 and 2010).

1.2 Hypotheses

H₁: There is a difference between CMB sanctioned audit firms and non-sanctioned audit firms concerning the number of auditors employed.

H₂: There is a difference between CMB sanctioned audit firms and non-sanctioned audit firms concerning the number of clients.

H₃: There is a difference between CMB sanctioned audit firms and non-sanctioned audit firms concerning ownership type.

2. Do Regulators Find Independent Audit Firms Reliable?

2.1 Data and Methodology

In Turkey, Capital Markets Board of Turkey (CMB) has the authority to audit accounting companies that are auditing publicly held corporations. There are 240 independent audit firms established in Turkey, according to Public Oversight, Accounting & Auditing Standards Authority (POA). CMB has authorized 101 establishments out of these audit firms to audit publicly held corporations (<http://www.spk.gov.tr/apps/DavalarYasaklilar/idariparacezalariFP.aspx?submenuheader=nunu>).

Data that belongs to these 101 audit firms between January 2008 and May 2017 are gathered from the CMB's website, including the frequency of fines imposed by CMB. There are four variables investigated in this paper, and these are "Fines," "Ownership," "Number of Auditors" and "Number of Clients." Since the fine frequency is not consecutive, "Fines" is constructed as a dummy variable and it takes the value of 0 if the audit firm is not fined during the period between 2008 and 2017 and vice versa. "Number of Auditors" and "Number of Clients" are in ratio scale and present real numbers. "Ownership" variable takes the value of 1 if the audit firm has a license agreement with a foreign audit firm and if not the variable takes the value of 2.

Mann-Whitney U test is applied to data because of nonnormal distribution and nominal scale variables.

2.2 Descriptive Analysis

According to CMB, all Big Four accounting firms (Pricewaterhouse Coopers, Deloitte Touche Tohmatsu International, KPMG, Ernst&Young Global Limited) are present in Turkey. Table 1 shows that while small in number (4%), they certainly take up a crucial part of the sector. Big Four Audit Firms have a market share of 58% combined. Other International Licensed Audit Firms take up 56% of the industry while having a 35% of the market share. Finally, local companies take up 40% of the industry, on the contrary, they only have 7% market share.

Table 1. Number of Accounting Firms Active in Turkey

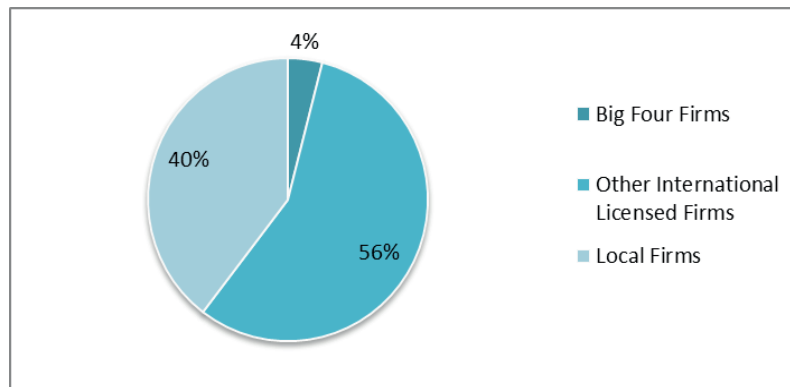
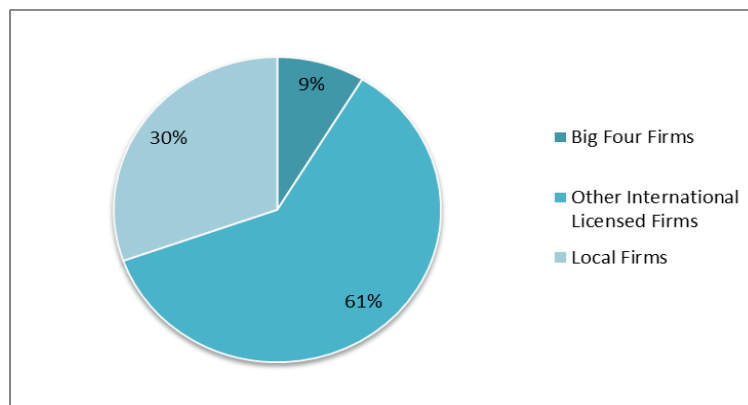

Table 2 shows that although Big Four accounting firms have the majority of customers, their sanction frequency is quite small when compared to other enterprises. International licensed firms have the majority of the sanctions of CMB. However, local companies have more sanctions per customer.

Table 2. CMB Fine Frequency

According to descriptive analysis results shown in Table 3, the minimum number of auditors employed by an audit firm is 1, while the maximum number is 392. There a total of 2832 auditors employed and the average firm has 28 auditors, although the standard deviation is quite high. This variable has a positively skewed and a very peaked distribution.

The minimum number of clients equals 0, and the maximum number of customers an audit firm has is 93. The total number of audited firms equals 502, and five publicly held corporations per audit firm are the average.

The majority of the audit firms do not have a license agreement with a foreign audit firm, and there are 17 sanctions awarded during the investigated period, which is a small number when compared to other regulators.

Table 3. Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Sum	Mean	Std. Deviation	Variance	Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
Firm Ownership	101	1	2	141	1,40	,492	,242	,432	,240	-1,851	,476
Number of Auditors	101	1	392	2832	28,04	71,748	5147,778	4,565	,240	19,969	,476
Employed	101	0	93	502	4,97	14,602	213,229	4,602	,240	21,635	,476
Number of Clients Fined	101	0	1	17	,17	,376	,141	1,800	,240	1,264	,476
companies Valid N (listwise)	101										

3.3 Correlation Analysis Results

Mann-Whitney U test results are presented in Tables 4 and 5 below. The grouping variable is “Fines,” and audit firms are grouped and compared according to the presence of CMB sanctions. According to Table 4, the mean rank of companies with penalties for “Number of Auditors” equals approximately 48 and companies without sanctions’ average rank is approximately 67. For “Number of Clients” ranks are approximately 48 and 68; for “Ownership” ranks are approximately 53 and 43 respectively.

Data suggest that regulations indeed have managed to decrease the number of fraud cases and big four firms have significantly improved their practices by following auditing standards and increasing the quality of audits. However, when global regulators’ sanctions are taken into account, it is possible to question this outcome. Are Turkish auditors that rigorous about their work or is it simply a question of inadequate controlling? The researcher suspects that this is due to limited audit missions CMB can perform, and not because of the work ethics of audit firms in question. However, as reported in Table 5, “Number of Auditors Employed” and “Number of Clients” indicate a significant difference between the two groups of audit firms. Accordingly, companies that employ a greater number of auditors are prone to be subject to sanctions. Also, audit firms that have more clients or market share show a tendency to receive a fine from CMB. On the other hand, “Ownership” does not have a significant difference between the groups.

As a result, null hypotheses for H_1 and H_2 are rejected; however null hypothesis for H_3 is not rejected.

Table 4. Ranks

	Fined companies	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Number of Auditors Employed	0	84	47,83	4018,00
	1	17	66,65	1133,00
	Total	101		
Number of Clients	0	84	47,58	3996,50
	1	17	67,91	1154,50
	Total	101		
Firm Ownership	0	84	52,64	4422,00
	1	17	42,88	729,00
	Total	101		

Table 5. Test Statistics^a

	Number of Auditors Employed	Number of Clients	Firm Ownership
Mann-Whitney U	448,000	426,500	576,000
Wilcoxon W	4018,000	3996,500	729,000
Z	-2,419	-2,714	-1,479
Asymp. Sig. (2-tailed)	,016	,007	,139

a. Grouping Variable: Fined companies

Discussion and Recommendations

In global financial markets, all related stakeholders require accurate and timely data concerning the publicly held corporations in order to minimize information risk borne from asymmetric information. Independent auditing is a practice that ensures intact, robust and accurate financial statements by holding publicly held corporations accountable. Thus auditor reliability becomes a key concept under these circumstances. However, when auditors cannot be relied upon, as seen in the Arthur Andersen example, capital markets lose their appeal as an investment venue, due to increased risk.

Therefore, measuring reliability becomes crucial to diminish information risk; however, it is not easy to measure such an ambiguous concept. Even though it is not quite possible to measure reliability, it is possible to measure perceptions of auditor reliability by parties who hold auditors accountable. In this context reliability of independent auditors is investigated with this article to discover a significant difference between audit firms that are sanctioned by CMB and audit firms that are not sanctioned. Research results suggest that large audit firms are more liable to receive sanctions. However, there is a major limitation concerning research data. Inadequate controlling of audit firms by regulators makes it probable to affect the results. According to Mann-Whitney U test results, “Number of Auditors Employed” and “Number of Clients” indicate a significant difference between the two groups of audit firms (sanctioned vs. non-sanctioned); meanwhile “Ownership” does not have a significant difference between the two groups of audit firms.

As a result of the Arthur Andersen scandal increased regulation in capital markets has become a global trend. Due to the tremendous cost of corporate fraud endured in the last two decades, many regulations were updated or drafted from scratch, and it seems auditor surveillance is here to stay to ensure the soundness of capital markets.

In order to overcome the corporate fraudsters, regulators need to put more emphasis on loopholes in the regulation and define all gray areas carefully. Thus, a sound economy with institutionalized corporations can function properly to the future.

REFERENCES

ACFE 2016 Report to the Nations, Retrieved from

<https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2016-report-to-the-nations.pdf> [accessed on 06.07.2017]

ACFE 2010 Report to the Nations, Retrieved from http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/documents/rtn-2010.pdf 06.07.2017

AICPA, AS 1001 Responsibilities and Functions of the Independent Auditor, Retrieved from <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00110.pdf> [accessed on 06.07.2017]

AICPA, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf> [accessed on 06.07.2017]

Aren, S. and Aydemir, S. D. (2015). The Factors Influencing Given Investment Choices of Individuals, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 210:126-135.

Aren, S., & Zengin, A. N. (2016). Influence of Financial Literacy and Risk Perception on Choice of Investment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (235), s. 656-663.

Armitage, J. L. and Moriarity, S. R.(2016). An Examination of AICPA Disciplinary Actions: 1980-2014, *Current Issues In Auditing*, 10(2):A1-A13.

Aslan, L. (2014). The Influence of European and U.S. Legislation On Turkish Capital Markets Regulation, *Journal of Business, Economics and Finance*, Vol. 3 (1), 60 – 70.

Biegelman, M.T. and Bartow, J.T. (2016). *Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control: Creating a Culture of Compliance*. New Jersey: Wiley.

Birke, D. F. (2004). The Toothless Watchdog: Corporate Fraud and the Independent Audit – How Can the Public’s Confidence Be Restored?, *U. Miami L. Rev.* 51, 891 – 921.

Carlo, C., Delio, P. and Sara, T. (2014). A Statistical Analysis of Reliability of Audit Opinions as Bankruptcy Predictors, *Discussion Papers del Dipartimento di Scienze Economiche – Università di Pisa*, n. 174, (retrieved from: <http://www.dse.ec.unipi.it/index.php?id=52>) [accessed on September 13, 2017].

Deng, M., Melumad, N. and Shibano, T. (2012). Auditors’ Liability, Investments and Capital Markets: A Potential Unintended Consequence of Sarbanes – Oxley Act. *Journal of Accounting Research*, 50(5):1179 – 1215.

DeZoort, F.T. and Taylor, M.H. (2015). Independence and the Reliability Framework, *Accounting and the Public Interest*, 15(1): 55 – 63.

FASAC. (2004). The FASB’s Conceptual Framework: Relevance and Reliability. Retrieved from <http://www.fasb.org/cs/>

ARTICLE HISTORY

Submitted: 13.09.2017

Resubmitted: -

Accepted: 26.09.2017

MIGRANT SMUGGLING: METHODS, WAYS, ROUTES

Abstract

Immigration as one of the most important problems of the humanbeing history, striked to the century we live. While immigration after Cold War had a tendency to feminize, employment in off-the-books sectors and illegalization, September 11 attacks has transformed it-being a global phonemenon- to the most important problem of the nation states.

Migrant smuggling is the illegal migration of people from one country to another for a certain fee. An individual who wants to overstep territorial boundaries by illegal ways needs special services. An immigrant trafficker who takes an entrepreneurial position fullfilling these special services, in order to obtain financial and other material benefits either directly or indirectly, provides illegal entry into a state, which he or she does not bear the nationality or permanent residence of this state. In this article, methods and routes of migrant smuggling will be examined.

Keywords: *migrant smugling, mingrant smugling methods, migrant smugling routes*

Hüdayi Sayın*

lectiō
socialis

* Asst. Prof. Dr. Hüdayi Sayın is a head of department at Istanbul Yeni Yuzyil University, Department of Political Science and International Relations.

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 13.09.2017

Düzeltilme: -

Kabul: 26.09.2017

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI: YÖNTEMLER, YOLLAR, GÜZERGÂHLAR

Öz

Göç, insanlık tarihinin en önemli sorunlarından birisi olarak yaşadığımız yüzyıla damgasını vurdu. Soğuk savaş sonrası göç, kadınlaşma, kayıt dışı sektörlerde istihdam ve yasadışılaşma eğilimi gösterirken, 11 Eylül saldırıları, artık küresel bir nitelik kazanan göçü, ulus devletlerin en önemli sorununa dönüştürdü.

Göçmen kaçakçılığı, insanların belirli bir ücret karşılığında bir ülkeden başka bir ülkeye yasadışı olarak geçirilmesidir. Yasadışı yollarla teritoryal sınırların aşılmasını amaçlayan birey özel bir takım hizmetlere ihtiyaç duyar. Bu özel hizmetleri yerine getirmede bir tür girişimci pozisyonu alan göçmen kaçakçısı, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak mali ve diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir taraf devlete yasadışı girişini sağlar. Bu makale içerisinde, göçmen kaçakçılığı yöntemleri, yolları ve güzergâhları incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: *göçmen kaçakçılığı, göçmen kaçakçılık yöntemleri, göçmen kaçakçılık güzergâhları*

Hüdayi Sayın*

lectiō
socialis

* Yrd. Doç. Dr. Hüdayi Sayın, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı'dır.

Giriş

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'ndan Ann Gallagher'e göre göçmen kaçakçılığı, insanların belirli bir ücret karşılığında bir ülkeden başka bir ülkeye yasadışı olarak geçirilmesidir. Bu süreçte, kaçırılan insanlar ticari bir alışverişin eşit olmayan ortaklarıdır (Gallagher, 2002, s. 12). Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Ek Protokol'de, göçmen kaçakçılığı, “doğrudan doğruya veya dolaylı olarak mali ve diğer bir maddi çıkar elde etmek için, bir kişinin vatandaşlığını taşımadığı veya daimi ikametgâh sahibi olmadığı bir taraf devlete yasadışı girişinin temini” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlar eşliğinde, göçmen kaçakçılığı suçunun faillerine veya böyle bir suça iştirak etmeksizin, daha önce ülkeye sokulmuş veya girmiş kaçak göçmenleri, maddi menfaat elde etmek maksadıyla, yasal olmayan yollarla ülkeden çıkarılmalara, yasal koşullara uymaksızın ülkede kalmalarını olanaklı kılanlara, bu maksatla sahte kimlik veya seyahat belgelerini hazırlayanlara veya temin edenlere ya da bu suçlara teşebbüs edenlere göçmen kaçakçılığı organizatörü denir. Göçmen kaçakçıları tarafından bu suça itilen mağdurlara ise kaçak göçmen ismi verilir. Uluslararası literatür ve mevzuatta göçmen kaçakçılığı kavramı kullanılmakla birlikte, göçmenlerden farklı statülerde kişilerin de bu kaçakçılık türünün öznesi olmaları nedeniyle «insan kaçakçılığı» kavramının kullanılması daha doğru olacağı ifade edilmiştir (Doğan, 2008, s. 24).

Günümüz göç hareketlerinin genel karakteristiklerinden birisinin yasadışılaşma olduğu kabul edilir. Yasal göç yanında, göç olgusunun diğer bir boyutunu da yasadışı göç eylemi oluşturmakta, bu eylemin gerçekleştirilmesindeki gerek yöntem farklılığı gerekse amacındaki çeşitlilik hareketin niteliğini karmaşık bir yapıya sokmaktadır. Kaçak göçü engellemeye yönelik sıkı denetim politikalarına rağmen, göçmenler, sınırları aşacak yeni yollar ve yöntemler bulmakta ve ülkelerin arka kapılarından içeriye sızmayı başarmaktadır. Yasadışı göçün doğası gereği sağlıklı verilerin oluşturulamaması, kitleselleşmiş bu hareketi açıklayacak teorik çalışmaların yapılmasına olanak tanımamakla birlikte, genel göç hareketleri içinde analiz yapılmaya çalışılmaktadır.

Yasadışılık, göç hareketini belirsiz, melez bir yapıya kavuşturmuştur. Göç veren ülkeler, alan konumuna gelmiş, kaynak, transit ve hedef ülke kavramları karmaşıklaşmıştır. Daha iyi yaşam koşulları arayışının engellenemez doğası, bu sorunla bütün ülkeleri karşı karşıya getirmektedir. Göçün basamak şeklinde gelişmesi, hangi ülkenin kaynak, transit ya da hedef ülke olduğunun ortaya çıkmasını engellemektedir. Özbekistanlı için Türkiye, Türkiyeli için Avrupa ülkeleri merdivenin bir üst basamağına çıkma anlamına gelmektedir. Göç veren bir ülke olarak bilinen Rusya ülkesindeki kaçak göçmenlerden yakınmakta, sıkı denetim uygulamaları geliştirmektedir (Starobin, 2008). Küreselleşme ve iletişim teknolojisinin sınırları ortadan kaldıran gücü, refah toplumlarının çekici faktörlerini, istikrarsız, baskıcı rejimlere sahip ülkelerin vatandaşlarının evlerinden içeri sokmakta ve göçü özendirilmektedir.

Göçün üzerinde geliştiği ulusaşırı ağlar ve sosyal sermayenin oluşumu sürecinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması özel hizmet kollarını ortaya çıkarır. Göçün yasal prosedür içinde geliştiği durumlarda bile, göçmenlerin ihtiyaç duydukları alt yapı hizmetleri tam olarak sağlanamaz. Yasadışı düzensiz göçün hâkim olduğu toplumsal alanlarda ise, göçmenler özel nitelikli hizmetlere ve araçlara ihtiyaç duyarlar. Bu hizmetler ve araçlar, gerek yasal gerekse yasadışı göçmenin ihtiyacı olacak bağlantıları ve bilgileri kendilerine sunar. Böylece, göç sürecinden yararlanan yeni bir girişimcilik türü ortaya çıkar. Bu nedenle, engellemeye yönelik bütün kontrol tekniklerine rağmen göçün sürmesi, “göç endüstrisine” bağlanmaktadır.

Göç endüstrisi ile “seyahat acenteleri, işçi simsarları, araçlar, tercümanlar, otel sahipleri gibi

yaşamlarını göç hareketlerini organize ederek kazanan birçok kişi, ... göç kanunları konusunda hizmet veren avukatlar ve göçmenlerin sınırdan yasadışı geçişlerini organize eden insan kaçakçılar, ... göçmen işçilerin ailelerine göndereceği paraları transfer etmek için özel finansal sistemler kuran bankalar [anlatılır. Buna ek olarak], ... bazı göç acenteleri, göçmen olarak buldukları ülkelerde bir taraftan manav, din adamı, öğretmen gibi mesleklerde çalışırken, diğer taraftan gönüllü olarak veya yarı-zamanlı olarak kendi vatandaşlarını buldukları ülkeye getirmek için çalışan cemaat üyelerinden oluşur. Bu kategoriye dâhil olan başka bir grup ise, sığınmacılardan ve göçmenlerden aslında var olmayan işler için fahiş ücretler alan vicdansız suçlulardır. Ayrıca, görevlerini suistimal ederek para karşılığında göçmenlere yardım eden bürokratlar ve polisler de bu sahtekârlar grubuna dâhil edilebilir” (Castles & Miller, 2008, s. 162).

Göç, kendine özgü hizmetleri ve araçlarını oluşturduktan sonra çekici bir hal alır. Hizmet ve araçlar göçü özendirir. Simsarlar göçten gelir elde ettikleri için, göçü kolaylaştırıcı organizasyonlar kurmaya devam ederler. “Göç endüstrisinin rahatsız edici ve dikkat çekici yönlerinden birisi de göçmen kaçakçılığına ve ticaretine yönelik organizasyonların giderek artmasıdır. ... İnsan ticaretinden ve kaçakçılığında etkilenen kişilerin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, her ikisi de çok yaygın suçlardır. İnsan kaçakçılığıyla uğraşan çetelerin müşterileri yalnızca ekonomik nedenlerle göç eden kimseleri değil, potansiyel sığınma ülkelerindeki kısıtlayıcı sınır kuralları yüzünden sığınma başvurusu yapamayan meşru mültecileri de kapsar” (Castles & Miller, 2008, s. 163).

1970’lerde başlayan göçün kontrol altına alınması çabaları, Soğuk Savaş, 11 Eylül ve Arap Baharı olarak isimlendirilen otoriter rejimleri sarsan halk ayaklanma, iç savaş süreçlerinin yaşandığı Kuzey Afrika ülkelerinde 2010 sonrası sıkılaştırılarak sürdürülmüştür. Sınır kontrollerinin sıklaştırılması, vize uygulamaları, yetersiz belgeli yolcuları taşıyan hava yollarının cezalandırılması, işyeri denetimleri, kimlik kontrolleri, sınır ve kalma süreleri aşımının cezalarının artırılması gibi kontrol teknikleri göçmen kaçakçılığı şebekelerini daha da aktifleştirmiştir. Katı yasal düzenlemeler, denetim pratiklerinin sıklaştırılması insan ticareti ve göçmen kaçakçılığına olan talebi artırmış, mülteci statüsü teminde gerçek gerekçelere sahip kişiler bile göçmen kaçakçılığı şebekelerinin müşterisi olmuştur (Kyle & Koslowski, 2001, s. 349).

1. Yöntemler

Modern bir kölelik tarzı olarak son yıllarda yaygınlaşan göçmen kaçakçılığı, bir kişinin çaresizliğinden yararlanarak yasadışı yollardan bir ülkeden başka bir ülkeye götürülmesi sürecini kapsamakta, gelişmiş teknolojik olanaklardan yararlanmaktadır. Çaresizliğin sömürüsü üzerinden menfaat temini amaçlayan göçmen kaçakçıları, mağdur kitlenin niteliği ve onları sömürünün şekline göre farklı yöntemler kullanmaktadır.

Yasa dışı geçiş faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için oluşturulan organizasyonlar, çeşitli hukuki ve mali yükümlülüklerden kaçarak (vergi, fon, sigorta, kuruluş ve çalışma mevzuatının gerekleri gibi) salt bu suçu işlemek için bir şirket kurmak yerine, farklı ülkelerde bulunan irtibat noktaları aracılığıyla uluslararası koordinasyonu sağlamakta ve yasa dışı geçişleri organize etmektedir.

Göçmen kaçakçılığı suçu farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Polis kayıtlarına geçen göçmen kaçakçılığı olayları incelendiğinde, güzergâhlara göre gerçekleştirme yöntemlerinin değiştiği gözlenmektedir. Güzergâhların yanında, hava, deniz ya da kara yolunun kullanımı da yöntem çeşitliliğini artırmaktadır. Farklılıklarına karşın genel hatlarıyla göçmen kaçakçılığı şu şekillerde gerçekleştirilmektedir:

- Hudut kapılarından sahte veya değiştirilmiş belgelerle giriş-çıkış yapılması. Tamamen sahte hazırlanmış ya da gerçek belgelerin üzerinde değişiklikler yapılarak sınır kontrollerini aşarak, hedef ülkeye girilmektedir.

- Havayoluyla vize uygulamayan ülkelere yasal yoldan çıkış yapılarak sonradan temin edilen sahte pasaport veya belgelerle Avrupa ülkelerine geçişin sağlanması. Göçmen kaçakçıları, kaynak ülkeden göçmenleri, vize istemeyen bir ülkeye hava yolu ile getirmekte ve bu ülkede temin edilen sahte pasaport ve vize belgeleri ile birlikte hedef ülkelere aktarmaktadırlar. Böylece kaynak ülke ile hedef ülke arasında bir başka ülke transit geçiş için kullanılmış olmaktadır.

- Karayoluyla tır, kamyon, karavan gibi ulaşım araçlarının zula tabir edilen gizli bölmelerine gizlenilerek karayoluyla giriş veya çıkış yapılması. Göçmen kaçakçıları, hedef ülkelere yasal yük götüren büyük nakliye araçlarına zula ismi verilen gizli bölmeler yaptırmakta, göçmenleri bu bölmelere yerleştirerek, taşımaktadırlar. Göçmenlerin yasal yüklerin içine, arasına yerleştirilerek nakledilmesi de görülen vakalardandır. Göçmenler, yolculuk boyunca iase ihtiyaçlarını yanlarında getirdikleri yiyecekler ile görmekte, tuvalet ihtiyaçlarını buldukları yerde yapmaktadır. Açlık yanında, havasızlıktan, dramatik ölümler yaşanmaktadır.

- Kara sınırlarından yürüyerek veya binek hayvanlarıyla ülkeye giriş yapılması. Çoğunlukla hedef ülkenin sınırlarına kadar kara yolu kitle ulaşım araçları kullanarak gerçekleştirilmekte, sınırlar ise yaya olarak yürüyerek ya da binek hayvanları ile geçilmektedir. Genelde sınır aşma işlemini gerçekleştirme de rehberler kullanılmaktadır. Rehberler, sınır kontrollerinin mümkün olmadığı coğrafi zor noktalar ve sınır aşma yöntemleri konusunda uzmanlaşmış kişilerdir. Sınırın ötesine vardığında, göçmenlere, rahat seyahat edeceği belgeler verilmekte ve yeniden kitle ulaşım araçlarına bindirilerek hedef kozmopolit büyük kentlere nakilleri sağlanmaktadır. Sınırların yaya olarak aşılmasında, öncü göçmenlerin bilgilerinden yararlanarak rehbersiz geçişlere de rastlanılmaktadır.

- Sınır nehirlerinden yüzerek veya botla ülkeden çıkış yapılması. Farklı ülkelerde akan büyük nehirler sınır aşmak için coğrafi olanaklardır. Nehirler yüzülerek ya da botlarla bir başka ülkeye geçme işleminde kullanılmaktadır.

- Çeşitli yollardan ülkeye giren kaçak göçmenlerin, denize kıyısı bulunan bölgelerden teknelerle açıkta bekleyen büyük gemilere götürülerek, başka bir ülke kıyısına ulaşıldığında yine küçük teknelerle kıyılara çıkartılması. Göçmenler, kaçakçılar tarafından öncelikle, yasal olarak gelebilecekleri ya da sınır aşmanın kolay olduğu denize kıyısı bulunan ülkelere getirilmektedir. Kıyı kentlerinde biriktirilen/ toplanan göçmenler, buralardan balıkçı botları ile genelde uluslararası sularda bulunan büyük yük gemilerine götürülmekte ve hedef ülke açıklarına eriştirilmektedir. Açıkta bekleyen gemilerden ise yeniden balıkçı tekneleri ile hedef ülke kıyılarına bırakılmaya çalışılmaktadır. Açık denizlerde yasal yük taşıyan gemiler yanında seyahate elverişli olmayan (kuru yük gemileri, eski gemiler vb.) gemiler ve teknelerin organizatörler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Balıkçı tekneleri, taşıyacakları sayının çok üstünde insanı, herhangi bir güvenlik almadan naklederken, açık denizlerde facialara varan olaylar yaşanmaktadır.

Hedef ülke sınır güçlerinin ülke karasularında aldığı önlemler, yolculuk risklerini artırmaktadır. Transit ülke ya da hedef ülkeye varıldığında kaçakçılar göçmenlere gerekli belgeleri vererek, seyahat etmelerini kolaylaştırmaya çalışmaktadır.

- Ülke çıkışında kullanılan yasal belgeyi posta ile geri göndererek bu belgeyi diğer bir kişinin kullanımının sağlanması. Sınır aşacak belgeyi yasal yollarla temin eden kişi, hedef ülkeye varduktan sonra, belgesini posta ile ülkesinde bir başka kişiye göndermekte ve onun da sınır aşmasını sağlamaktadır.

- Ticari yatırım adı altında kurulan şirketler kanalı ile vize ve ikamet izni alınması. Pek çok ülke ticari yatırımları teşvik etmek için yasal muafiyetler getirmektedir. Bu muafiyetlerden yararlanılarak, vize alma işlemi gerçekleştirilerek hedef ülkeye varılmaya çalışılmaktadır. Aynı şekilde kültürel ve sportif amaçlarla seyahatlere tanınan muafiyetlerden yararlanan kaçakçılar, göçmenlere yasal vizeler temin ederek, hedef ülkelere taşımaktadırlar.

- Çeşitli yollarla ülkeye giren kaçak göçmenlerin, o ülkede kalabilmek amacıyla terör örgütleriyle bağlantıya geçerek ve örgütçe düzenlenen sahte belgelerle ilgili makamlara başvuruda bulunup siyasi suçlu olduğunu veya işkence gördüğünü beyanla siyasi iltica talebinde bulunması. Hedef ülke otoriteleri tarafından kabul edilen siyasi muhalif örgütlerin hazırladıkları belgeleri temin eden göçmenler, iltica hakkı elde ederek, sınırlarını yasadışı olarak aştıkları ülkelerde yasal statü kazanmaktadırlar. Ekonomik ilticacı olarak adlandırılan pek çok göçmen, siyasi muhalif yapılarla ilişki içerisinde olmasa bile, kaynak ülkedeki siyasi muhalefete hedef ülkede tanınan muafiyetlerden yararlanma yollarını aramaktadır. Ülkelerinde siyasi düşünceleri nedeni ile hukuk dışı muamelelere maruz kalan kişi ya da gruplara karşı iltica hakkının tanınmasını, uluslararası hukuk talep etmekte ve gelişmiş, demokratik hedef ülke kamuoyları makul karşılamaktadır. Bunu suistimal eden kaçakçılar, ekonomik nedenlerle göç edenlerin de siyasi iltica hakkından yararlanmasının yollarını aramaktadır.

2. Yollar

Yasadışı göç, kara, deniz ve hava yolları kullanılarak gerçekleşmektedir. Göçmen kaçakçıları, insanların kara, deniz, hava yolları ile sınırları aşmalarını sağlamaktadır.

2.1. Kara Yoluyla Gerçekleştirilen Yasadışı Göç

Karayoluyla yasadışı girişlerde en sık görülen yöntem, sınır kapıları dışında kalan, fiziki yapıdan kaynaklanan nedenlerle kontrolün güç olduğu arazi kesimlerinden yaya olarak veya binek hayvanları kullanılarak sınırın geçilmesidir. Genelde, göçmenlerin sınırları aşmalarına bölgeyi ve sınır kontrol yöntemlerini bilen rehberler yardımcı olur. Rehberler, göçmen kaçakçılığı organizasyonlarının elemanıdır ve göçmenlere sahte seyahat belgeleri temin etmede de yardımcı olurlar. Göçmenlerin, yaya olarak ya da binek hayvan sırtında sınır aşma işlemini bireysel olarak, yardım almadan gerçekleştirdikleri de bilinmektedir. Göçmenler, kendilerinden önce aynı yolları kullanan kişilerin bilgilerinden yararlanarak, bu tarz maceralı yolları tercih ederler.

Karayolu ile göçmen kaçakçılığında kullanılan diğer bir yaygın yöntem, kamyon, otobüs ve benzeri kitle ulaşım araçları ile gerçekleştirilir. Yük nakilyesinde kullanılan büyük kasalı araçlarda, gizli bölmeler yapıp, göçmenler içine yerleştirilir. Aynı şekilde, göçmenler yükün içinde/arasında

nakledilirler. Tamamı sahte düzenlenmiş ya da gerçek belgelerin bir kısmı değiştirilerek hazırlanan seyahat belgeleri ile insanların nakledilmesi de karayolu ile insan kaçakçılığı yöntemlerindedir.

2.2. Deniz Yoluyla Gerçekleştirilen Yasadışı Göç

Göçmen kaçakçıları, deniz yolu ile gerçekleştirdikleri organizasyonlarda önce göçmenleri karayolu ile denize kıyısı bulunan ülkelerde toplarlar. Daha sonra göçmenler limana, genelde ıssız bir koy veya sahile taşınarak, deniz aracına bindirilirler. Genelde, yük taşımada kullanılmayacak eski gemi ve tekneler tercih edilmektedir. Açıkta bulunan büyük yük gemilerine, küçük teknelerle taşınır ve hedef ülke açıklarında yine teknelerle kıyılara taşınırlar.

Deniz yolu yasadışı göç hareketinde bireysel olarak, deniz araçlarına kaçak olarak binmek sıklıkla denenen yöntemlerdendir. Yakın kıyılardan yüzerek hedef ülkeye varma çabaları yanında küçük botlarla sahile çıkılmaya çalışılmaktadır.

Deniz yolu ile yasadışı sınır aşmanın hem yasadışı göçmenler hem de göçmen kaçakçılığı örgütlerince seçilmesinin nedeni maliyetin ve riskin hudut kapılarından ve hava yolundan sahte belgelerle geçme yönteminden daha az olmasıdır.

2.3. Hava Yoluyla Gerçekleştirilen Yasadışı Göç

Hava yolu ile yasadışı göç, tamamı sahte ya da gerçek belgelerin kısmi değiştirilmesi suretiyle düzenlenen seyahat belgeleri ve de doğrudan başkasına ait gerçek belgelerin kullanılması (Öğdü, 2005, ss. 24–26) ile gerçekleştirilir. Kültürel, sportif ve ticari muafiyetlerden yararlanılarak hazırlanan gerçek belgelerle de göçmenlerin kaçırılması sağlanmaktadır.

Havaalanlarında sınır kontrollerinin çok sıkı uygulanması nedeni ile belgesiz seyahat mümkün değildir. Sahte belge kullanılarak yasadışı sınır aşma genelde havayoluyla denenir. Bu nedenle de, havayolu sınır kontrollerinde sahte belgeli seyahatlere ilişkin polis yakalamaları kara ve deniz yollarına göre daha yüksektir.

3. Güzergâhlar

Göç, bir güzergâh üzerinde, belirli rota üzerinde hareket edilerek gerçekleştirilmektedir.

Üç büyük göç akımı, işgücü ihtiyacı duyan alanlara doğru bir yönelime işaret etmektedir. İşgücü ihtiyacı, dünyanın geri kalmış, nüfusunu besleyemeyen bölgelerinden insan kaynağının hareketlenmesine neden olmuştur. Doğal afetler, savaşlar ve baskıcı yönetimlerden kaçarak göç kervanına katılan insanların rotası da iş ve dolayısı ile aş olanaklarının daha fazla olduğu sanayileşmiş ülkelere doğru gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş sonrası, dünya sistemi tek kutuplu küresel bir düzene geçerken, Afrika, Asya kıtalarının geniş coğrafyasından ve Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlar gibi istikrarsız ve kitlesel kıyımların yaşandığı bölgesel alanlardan, istikrarlı demokratik rejimlerin hüküm sürdüğü Batılı gelişmiş ülkelere doğru zincirleme göç şeklini alan insan akımı hareketlenmiştir. Emek piyasasının ihtiyaç duyduğu genellikle erkek göçmenlerin oluşturduğu eski işgücü göçü gibi çocukların da dâhil olduğu çoğunluğunu kadınların oluşturduğu günümüz göçünün rotası da gelişmiş ülkelere doğrudur.

Ana çizgileri ile güneyden kuzey, doğudan batı ekseninde meydana gelen göç güzergâhları, hedef

alanlardaki daha iyi olduğu kabul edilen yaşam koşullarını işaret eder. Göçün rotası sosyal bir coğrafya üzerinde ilerler. Göçmenler, kendilerinden önce gidenlerin bıraktıkları ekme kırıntılarını izleyerek, örülmüş ağların üzerinden kendilerine daha iyi yaşam, yani aş olanakları sunacak ülkelere yönelirler. Göçün güzergâhı, istikrara, huzur beklentisinin karşılanmasına doğrudur.

Modern göçün kadınlaşmasının yanında bir diğer genel eğiliminin yasadışılaşma olduğu söylenmişti. Bu yasadışılaşma, güzergâhında bulunan ve onlarla ilişkili tüm ülkeleri etkileyerek göçmen kaçakçılığı sorunu ile karşı karşıya getirmektedir. Daha iyi yaşam koşullarına doğru harekette, çekici faktörleri sunan her ülke bir basamak pozisyonu almakta, daha iyinin arayışı sürüp gitmektedir. Daha iyinin belirsizliği, arayışın sonlandırılmasını engellediği gibi, içinde hareket edilen sosyal coğrafyayı da sınırsızlaştırmaktadır. Afganlı için İran, İranlı için Türkiye, Türkiyeli için Almanya daha iyi koşullar sunmakta, göç alan ve veren ülkeler kavramsal olarak birbirine girmektedir. Böylece, öncü göçmenlerin ördükleri ağlar ve göçmenlerin sahip oldukları sınırsız sosyal sermayeler, göç güzergâhlarını sayısız çeşitlendirmekte, süreçlere sonsuz şekil katmaktadır. Benzer şekilde, kaynak, transit ve hedef ülkeler göç süreci içerisinde, fırsat yapılarında değişikliklere uğrayarak, konumlarını değiştirmektedir. Örneğin Türkiye, göçe kaynaklık eden bir ülke iken, transit ve hedef ülke konumuna gelmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği içinde sınır denetimlerinin ortadan kalması, Yunanistan ve İtalya gibi ülkeleri transit ülke olmaktan çıkartmış, hedef ülke konumuna getirmiştir.

Göç güzergâhlarını, söylenildiği gibi sınırsız sayıda çoğaltmak mümkündür. Güzergâhlar incelendiğinde, kaynak bölgeler olarak, Asya ve Afrika ülkeleri yanında istikrarsız ve iç/dış savaş koşullarının yaşandığı Ortadoğu ve Kafkaslar gibi bölgeler görülmektedir. Göç rotası üzerinde bazen tek ülke transit olarak kullanıldığı gibi bazen birden çok ülkede bekleme yapılmaktadır. Göç güzergâhında hareket bir süreç içermektedir. Rota üzerinde bulunan bir transit ülke, hedef ülkeye dönüşebilmekte, yıllarca süren bir yerleşim yeni göç ülke hedefleri terk edilebilmektedir. Yasal, ekonomik ve siyasal fırsat yapıları, kötü yaşam koşullarından kaçarak daha iyi koşullara yolculuğu sürdürmektedir.

Göç akımlarının işgücü ihtiyacı duyan ülkelere doğru bir güzergâh izlediği yukarıda belirtildi. Bu rota yasal göç için oluşurken, göç ağları da örüldü ve olası yeni göçmenlerin kullanabilecekleri sosyal sermayeleri oluştu. Doğal olarak yasadışı göçte bu zeminde gelişti. Göçmen kaçakçıları, kendilerinden önce kullanılmış ve işlenmiş güzergâhlar üzerinde hareket ettiler. Böylece, yasal göçün rotası, yasadışının da izleyeceği istikameti belirledi.

Göç rotasının izlenmesi bizi coğrafi alanları esas alan bir yaklaşıma götürmektedir. Oysa göç, sadece, birbirinden sınırlarla ayrılmış coğrafi mekânların aşılması olayı değildir. Göç, sosyal coğrafyanın da verilerini değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. “Devletlerarası göç kaynaklı sosyal alanlar, sınırları belirgin teritoryumlarla birbirinden ayrılmaktadır. Alan, teritoryumlar ya da mekânlar içi/arası aktörlerin sosyal ve sembolik ilişkilerine dayanır. Dolayısıyla alan kavramı, sadece fiziksel özellikleri kapsamamakta, aynı zamanda kişiler ve kolektif gruplar arası sosyal/sembolik bağları, subjektif yargı, değer ve anlamlandırmaları da içine almaktadır. Buna göre alan ve mekân, alanın verili ilişkileriyle birlikte farklı teritoryal mekânları da içermesi açısından ayrılmaktadır. Bu noktada önemli olan, göç sürecinde sosyal alanların sınıraşırı genişlemesi için coğrafi hareketliliğin bir koşul olmaktan çıkmasıdır. Bu durum, coğrafi uzaklık durumunda bir sosyal yakınlaşma yaratabilen iletişim araçları sayesinde gerçekleşmektedir” (Faist, 2003, ss. 20–12).

Coğrafyacı bir bakış açısı ile güzergâhların tespiti, gelişmiş ülkelere doğru bir akımı veri olarak

sunduğu için ırkçı bir yaklaşım içerdiği yönünde eleştirilere muhatap olmuştur. Bu yaklaşımın, gelişmiş ülkeler ekonomik yapılarının ihtiyaçlarının teşvikini dikkate almadığı yönlü kritikler, haksız argümanlar içermez. Bunların yanında, Doğu ve Güney ekseninden Batı ve Kuzey eksenine yönelen göçün, gerginlikleri nakledip, güç ve saygınlıkları dengeleyerek, toplumsal sistemler arasında etkileşimi sağladığı kabul edilmelidir (Joachim & Nowotny, 1973, s. 19).

Göç güzergâhları gelişerek çeşitlenmektedir. Eski göç yolları kullanılmaya devam ettiği gibi, göçmenler hedeflerine varmak için yeni rotalar bulmaya çalışmaktadır. Değişen kontrol teknikleri, iletişim ve ulaşımı kolaylaştıran teknolojik gelişmeler, yasal olanaklar gibi fırsat yapılarının çeşitliliği göç güzergâhlarının şekillenmesine neden olmaktadır. Bütün bunlara rağmen, göç akımları incelendiğinde göç güzergâhlarının ilerleme rotasını tespit mümkündür.

3.1. Afrika Güzergâhı

Dünyadaki göç popülasyonunun önemli bir kısmı Afrika kökenlidir. Göç veren ülkelerin önemli bir grubu bu kıtada olmakla birlikte, Afrika'da göç alan ülkeler de bulunmaktadır. Güney ve Orta Afrika kaynaklı göçmenler Kuzey Afrika ülkelerini transit ülkeler olarak kullanmakta, buralarda bekleyip, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan'a girip, oradan Kuzey Avrupa ülkelerini hedeflemektedirler. Kuzey Afrikalılar, deniz yolu ile İtalya ve Yunanistan üzerinden Kuzey Avrupa ülkelerine, kara yolu ile Lübnan, Suriye üzerinden Türkiye'ye geçerek, oradan da Avrupa ülkelerine varmaya çalışmaktadırlar. Aynı şekilde, Irak, Suriye ve Lübnan'lı göçmenler, Güney Kıbrıs Rum kesimi üzerinden Türkiye'ye, Yunanistan üzerinden İtalya'ya geçerek, Avrupa ülkelerine varmaktadırlar.

Suudi Arabistan, Bahreyn gibi zengin Arap ülkeleri de göçmen Afrikalıların hedef ülkelerindedir. Bunlar yanında, Libya, Lübnan ve Türkiye gibi transit ülkeler artık hedef ülke konumuna gelmiştir.

Afrikakökenliler Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'yı da göç güzergâhı olarak benimsemişlerdir. Öte yandan Pakistan ve Hindistanlılar, Kenya'ya, Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Tayland, Çin ve İngiltere vatandaşları ise Güney Afrika'ya göç etmek istemektedirler.

3.2. Asya Güzergâhı

Asya kökenliler diğer bir büyük göç popülasyonunu oluşturmaktadır. Bağladeş, Sri Lanka, Hindistan, Afganistan, Pakistan'lı göçmenler, Avrupa ülkelerine varmak için, İran ve Kafkaslar üzerinden Ukrayna ve eski Doğu Bloğu ülkelerini, Hazar Denizinin kuzeyinden Rusya ve Polonya'yı ve ayrıca İran ve Türkiye üzerinden Balkan ülkelerini transit olarak kullanmaktadırlar. Sri Lanka, Çin, Bağladeş, Hindistan, Pakistan'lı göçmenler, Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Süveyş Kanalı üzerinden Lübnan, Suriye, Güney Kıbrıs Rum kesimini transit olarak kullanıp Yunanistan ve İtalya; Pakistan, Afganistan, İran, Irak'lı göçmenler ise, Suriye ve Lübnan üzerinden deniz yolu ile Güney Kıbrıs Rum kesimine vararak Yunanistan ve İtalya'yı hedeflemektedirler. Aynı şekilde, Irak ve İran'lı göçmenler legal olarak hava yolu, illegal olarak kara yolu ile Türkiye'ye girmekte, sonrasında Bosna-Hersek, Hırvatistan, Çekoslovakya üzerinden Avrupa ülkelerine varmaktadırlar.

Hindistan nüfus yoğunluğu nedeni ile Asya göç trafiğinde önemli bir yere sahiptir. Hindistanlı göçmenler, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye, Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada'ya erişmeye çalışırken, Bağladeş ve Nepal'liler de Hindistan'ı hedeflemektedirler.

Dünyanın en büyük nüfusunu barındıran Çin de göç trafiğinde önemli bir rol almaktadır. Çinli göçmenler ise Avrupa ülkelerine girmek için hava yolunu kullanarak, Moskova üzerinden

Belgrad'a; İstanbul'dan Amsterdam ve Brüksel'e; Güney Kıbrıs Rum kesiminden Yunanistan ve İtalya'ya erişmeye çalışmaktadırlar. Çin'li göçmenler Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'yı da göç güzergâhı olarak benimsemişlerdir. Filipin, Burundi, Tailand, Taivan'lı göçmenlerde deniz yolunu kullanarak Avusturalya'ya erişmeye, bütün yolları deneyerek Japonya, Amerika ve Avrupa ülkelerine girmeye çalışmaktadırlar.

Asya'da göç veren bir başka önemli ülke Rusya'dır. Rusya'lı göçmenler, Kosta Rika, Meksika, Birleşik Devletler, Kanada, Pakistan, Tailand, Malezya, Filipin, Güney Kore, Japonya, Türkiye, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri ve Avrupa ülkelerini tercih etmektedir. Dağılan Sovyet Bloğu içinde yer alan Rusya ve Türk Devletleri fuhuş amaçlı insan ticaretinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır (Malarek, 2004, ss. 15–35). Sovyet Bloğunun dağıldığı 90 yılların başlangıcında Rusya merkezli gelişen bu ticaretin mağdurlarının son yıllarda Asya Türk devletlerin yaygınlaştığı görülmektedir. Bir Asya ülkesi olarak Japonya ise Güney Amerika ülkelerinden Brezilya ve Kolombiya'dan göç almaktadır.

Dağılan Sovyet Bloğuna dâhil Türk devletlerinde Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan da önemli bir grup göç nüfusuna sahiptir. Bu ülkelerden gelişmiş Asya ülkeleri Endonezya, Malezya, G.Kore, Tailand, zengin Arap ülkeleri, Avrupa ve Amerika ülkeleri göç almaktadır. Asya Türk ülkelerinin göç nüfuslarının en önemli bölümü soydaşlık bağı ile bağlı oldukları Türkiye'ye gelmektedir. Bu ülkeler İran, Pakistan ve Rusya'ya da göç vermektedirler.

3.3. Amerika Güzergâhı

Göç tarihinde özel bir yere sahip Amerika, modern göç literatüründe göç alması ve kıta içi hareketlerle genişçe işlenmiştir. Kuruluşlarını göçmenlerle gerçekleştiren Birleşik Devletler ve Kanada halen göçmenlerin varmak istedikleri hayal ülkeler olmaya devam etmektedir. “Amerikan Rüyası”nın peşinde binlerce insan yasal ya da olmayan yollarla bu ülkelere girmeye ve şanslarını bulmaya çalışmaktadırlar. Deniz ve hava yolu ile diğer kıtalardan, kara yolu ile kıta içi insan hareketi kıtanın göç güzergâhlarını belirlemektedir.

Kıta içinde güneyden kuzeye doğru beliren insan hareketlerinin yanında özellikle Güney Amerika ülkelerinden gelişmiş Kuzey Avrupa ülkeleri, Japonya, Hong Kong, İsrail gibi ülkelere göç verilmektedir. Kıta içinde Küba, güney'de komşularına ve kuzey'de Birleşik Devletler'e girmek isteyen müstakbel göçmelere sahiptir.

Afrika kökenli göçmenler, Kuzey Afrika, Avrupa ülkelerini transit olarak kullanıp, Amerika'ya varmaya çalışmaktadırlar. Afrika'da Mali, Etopya, Nijerya'lı göçmen grupları Amerika kıtasında kurulmuş ağlara sahiptirler. Afrika kökenliler için Amerika macerası genelde deniz yolu ile denenmektedir.

Asya ülkelerinden, direkt ya da Orta ve Güney Amerika ülkeleri kullanılarak Kuzey Amerika ülkelerine girilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Çinli göçmenler, kıtaya girişi kolaylaştıracak güçlü ağlara sahiptirler. Amerika, Hintli göçmenler için de seyahat ve girişi kolaylaştıracak yapısal fırsatlar sunmaktadır. Filipinler, Burma, dağılan Sovyet Bloğu içinde yer almış Türk devletleri ve Rusya vatandaşları da Amerika'ya varmayı hedeflemektedirler.

3.4. Avrupa Güzergâhı

Avrupa, özellikle kuzeyindeki ülkeler göç alan ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa ülkelerinin vatandaşlarının gelişmiş Afrika, Asya ve Amerika kıtasındaki ülkelere göç etmeleri yanında sıcak,

doğal zenginlikleri bulunan ülkelere de emeklilik göçü şeklinde yerleştikleri görülmektedir.

Yukarıda özellikle Afrika ve Asya ülkelerinden Avrupa ülkelerine göç genişçe işlenmiştir. Almanya, Hollanda gibi gelişmiş Kuzey Avrupa ülkelerine Afrika, Asya'lı göçmenlerin yanında Güney Amerikalı sanayileşmemiş ülke vatandaşları göç etmektedirler. Göç rotaları içinde "Almanya Rotası" olarak adlandırılan, gelişmiş Kuzey Avrupa ülkelerine yönelik yukarıda verilen üç kıtadan göçmen akınını gösteren bir güzergâh bulunmaktadır.

Bunların yanında fuhuş amaçlı insan ticaretinde Avrupa kıtası ön plana çıkmış durumdadır (Malarek, 2004, ss. 15–35). Bu çağdaş kölelik tarzı mağdurları kaynaklık eden dağılan Sovyet Bloğu içinde, Rusya, Ukrayna, Moldovya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Polonya gibi ülkeler kökenli kadınlar, bütün Avrupa coğrafyasına yayılarak cinsel sömürünün aracı durumuna düşürülmüşlerdir. Aynı ülkelere ait kadın emeğinin Avrupa piyasasında ev işleri, bakıcılık gibi enformal sektörlerde de kayıtdışı kullanımı yaygındır.

Sonuç

Göç, sınır aşma eylemidir. Göçün aştığı sınırlar sadece coğrafya ile izah edilemez. Siyasal, toplumsal, hukuksal sınırlar da göç ile birlikte aşılır. Ulusal normatif kurumsal yapıların olanakları ile planlanamayan ve uygulanamayan yer değiştirme faaliyeti olarak göç, başladığı andan itibaren özel hizmet kollarını kendiliğinden yaratır. Yasadışı, düzensiz göç, bu hizmet kollarını yürütecek araçları ortaya çıkartır ve bu araçların ekonomilerini yapılandırır. Göçmenin satın aldığı hizmetler, yasadışı olduğu kadar yasal yapıların da ücretlerini içeren bir tür girişimcilik kılığına bürünür. Yasadışı göçün ekonomisi ihtiyaç duyulan özel hizmetlerin bedeli olarak katlanarak büyür ve bu bedel zorunlu göç şartlarında çaresizliğin sömürüsü düzenine dönüşür.

Göç, sadece, birbirinden sınırlarla ayrılmış coğrafi mekânların aşılması olayı değildir. Göç, sosyal coğrafyanın da verilerini değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. "Devletlerarası göç kaynaklı sosyal alanlar, sınırları belirgin teritoryumlarla birbirinden ayrılmaktadır. Alan, teritoryumlar ya da mekânlar içi/arası aktörlerin sosyal ve sembolik ilişkilerine dayanır. Dolayısıyla alan kavramı, sadece fiziksel özellikleri kapsamamakta, aynı zamanda kişiler ve kolektif gruplar arası sosyal/sembolik bağları, subjektif yargı, değer ve anlamlandırmaları da içine almaktadır. Buna göre alan ve mekân, alanın verili ilişkileriyle birlikte farklı teritoryal mekânları da içermesi açısından ayrılmaktadır. Bu noktada önemli olan, göç sürecinde sosyal alanların sınıraşırı genişlemesi için coğrafi hareketliliğin bir koşul olmaktan çıkmasıdır. Bu durum, coğrafi uzaklık durumunda bir sosyal yakınlaşma yaratabilen iletişim araçları sayesinde gerçekleşmektedir" (Faist, 2003, ss. 20–21).

Yasadışı göç ekonomisinin büyüklüğü göçmen kaçakçılığını cazip kılar. Kaçakçılar, umutları canlı tutarak göçü özendirirler. Kazançları arttıkça, sağladıkları hizmetleri çeşitlendirir, göçü teşvik eder, organizasyonlarını profesyonelleştirir ve yeni teknolojilerden yararlanırlar. Ördüğü ağları ve örgütlerini uluslararasılaştırırlar.

Göçmen kaçakçılığı, göçmenin ve onun yolunu çizen kaçakçının belirlediği güzergâhın olanaklarına göre şekillenir. Güzergâh ve yollar yöntem çeşitliliğini artırır. Genel bir eğilim ile göç gelişmiş ülkelerin güzergâhına doğru ve yönünde gelişir. Göçmen, yaşamsal ihtiyaçlarını göreceği, barınma ve iş imkânı bulacağı bölgelere, doğru seyrederek. Göçün rotası, sosyal bir coğrafya üzerinde ilerler. Göçmenler, kendilerinden önce gidenlerin bıraktıkları ekme kırıntılarını izleyerek, örülmüş ağların üzerinden kendilerine daha iyi yaşam, yani aş olanakları sunacak ülkelere yönelirler. Öncü göçmenlerin ördükleri ağlar ve göçmenlerin sahip oldukları sınırsız sosyal sermayeler,

göç güzergâhlarını sayısız çeşitlendirmekte, süreçlere sonsuz şekil katmaktadır. İstikrarsız ve çatışmaların yaşandığı bölgeler boşalırken, gelişmiş ülkelere doğru insan hareketi artar ve bu zincirleme gelişir. Göç, dümenini huzur ve istikrar rotasına doğru yönlendirir. Güzergah boyunca her ülke yeni bir basamak olarak sosyal coğrafyayı sınırsızlaştırır ve siyasal coğrafyanın çizdiği sınırları tahrip eder.

Göçmen kaçakçıları, kara, deniz, hava yolları ile sınırların aşılmasını organize ederler. Kaçakçı, başlangıçta yasal yolların üzerinde yürür ve keşfettiği açıkları mesleğinin avantajlarına dönüştürür, böylece yasal olanaklar, yasadışı göçün zeminini belirler. Kara, deniz ve hava yollarının kullanılması bu yollara uygun imkan ve riskleri de beraberinde getirir. Kaçakçının profesyonelliği, imkanları maksimum kullanması, riskleri ise azaltmasıyla ortaya çıkar. Yolların sağladığı imkanları ortaya çıkartma ve göçü organize etme kırsal bölgeyi rehberlik yapacak kadar bilme, araçlara zula yapmak, denizcilik, evrak sahteciliği gibi ek uzmanlıkların da yasadışı göç ekonomisinin içine sokar. Zorunlu göçün kitleleştiği dönemlerde, canlarından başka kaybedecek şeyleri olmayan kişilerin hizmet talebinin ortaya çıkması kaçakçının kazancını artırır ve onun meslek risklerini azaltır.

Erkek işgücünün yarattığı göç hareketlerine Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte kadın işgücü de katılmıştı. 2010 sonrası istikrarsız, çatışmaların yoğunlaştığı bölgelerden çıkan çocuk ve yaşlılar da kitlesel göçe dahil oldu. İşgücü göçü görece planlanmaya uygunken, yeni kitlesel göç bütün planlamaları yıktı ve beraberinde getirdiği sorunları katlayarak artırdı. Kurulan sömürü düzeni çarklarına çocuk ve yaşlıları da kattı. Göçmen kaçakçılığı meslek kayıplarına kıyılarımıza vurmuş çocuk cesetlerini ekledi.

Göç güzergâhları gelişerek çeşitlenmektedir. Eski göç yolları kullanılmaya devam ettiği gibi, göçmenler hedeflerine varmak için yeni rotalar bulmaya çalışmaktadır. Değişen kontrol teknikleri, iletişim ve ulaşımı kolaylaştıran teknolojik gelişmeler, yasal olanaklar gibi fırsat yapılarının çeşitliliği göç güzergâhlarının şekillenmesine neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, K. (2008). *Göçmen Kaçakçılığı Suçu*. Ankara: Seçkin.
- Faist, T. (2003). Sınırları Aşmak Devletaşırı Alan Konsepti. İçinde T. Faist (Ed.), *Devletaşırı Alan: Almanya ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür* (ss. 15–56). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Gallagher, A. (2002). Trafficking, Smuggling and Human Rights: Tricks and Treaties. *Forced Migration Review*, (12), 25–28.
- Joachim, H., & Nowotny, H. (1973). *Migration: Ein Beitrag zu einer soziologischen Erklärung*. Stuttgart: F. Enke.
- Kyle, D., & Koslowski, R. (2001). *Global Human Smuggling*. Baltimore, Londra: John Hopkins University Pres.
- Malarek, V. (2004). *Nataşalar: Yeni Küresel Seks Ticaretinin İyüzü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öğdü, M. İ. (2005). *Yasadışı Göç, Türkiye'nin Çıkarları Açısından Bir Çözümleme*. TODAİE.
- Starobin, P. (2008). Cezbedici Sibirya. *National Geographic Türkiye*, (86), 118–143.

ARTICLE HISTORY

Submitted: 09.10.2017

Resubmitted: 21.09.2017

Accepted: 26.09.2017

MIGRATION FROM SYRIA AND SECURITY: COMPARING TURKEY AND JORDAN

Abstract

Conflicts that begun in Syria and following the immigration influx which emerged afterwards, Turkey became a major host country of Syrian refugees. Jordan is also another country that has hosted a significant number of immigrants according to its population. Immigration policies of two countries, which sometimes coincide and sometimes become subjective according to their own legal and social backgrounds, act together with security concerns. In the study, the impact of the immigration management processes of Turkey and Jordan, which are undoubtedly important in the region, on the security of the countries is discussed by being compared.

Keywords: migration, Syria, Turkey, Jordan, security

Nurdan Bozkurt Çakır*

lectiō
socialis

* Nurdan Bozkurt Çakır is a Phd student at Yildiz Technical University, Department of Political Science and International Relations.

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 09.09.2017

Düzeltilme: 21.09.2017

Kabul: 26.09.2017

SURİYE'DEN GÖÇ VE GÜVENLİK: TÜRKİYE - ÜRDÜN KARŞILAŞTIRMASI

Öz

Suriye'de ortaya çıkan çatışmalar ve ardından oluşan akut göçü en fazla ağırlayan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Ürdün de nüfusuna göre oldukça önemli sayıda göçmene ev sahipliği yapan bir başka ülke olmuştur. İki ülkenin kendi hukuksal ve toplumsal geçmişlerine göre kimi zaman ayrılaşan, kimi zaman da öznelleşen göç politikaları, güvenlik kaygıları ile birlikte hareket etmektedir. Çalışmada, bölgedeki önemi tartışmasız olan Türkiye ve Ürdün'ün göç yönetim süreçleri karşılaştırılarak ülkelerin güvenliğine etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: göç, Suriye, Türkiye, Ürdün, güvenlik

Nurdan Bozkurt Çakır*

lectiō
socialis

*Nurdan Bozkurt Çakır, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi.

Giriş

Uluslararası göç, insanların daha iyi koşullarda yaşamak düşüncesiyle vatandaşı oldukları ve yaşadıkları ülkeden başka ülkeye yerleşmesi süreci olarak tanımlanabilir. Uluslararası göç dinamiklerini genellikle açıklamada en çok kullanılan görüş, ulusal ekonomiler arasındaki gelişme farklılıkları nedeniyle insanların daha fazla gelir elde etmek için az gelişmiş ülkelere gelişmiş ülkelere yerleşme isteğidir. Ancak bu durum son yıllarda değişime uğramış, küreselleşme ile birlikte göçün farklı yönleri doğru gelişimi söz konusu olmuş, gelişmiş ülkelere diğer ülkelere de bir tersine göç başlamıştır.

Suriye’de çıkan iç savaşın giderek büyümesi ve uluslararası aktörlerin de savaş dâhil olması, 2011 yılında başlayan savaşın günümüze kadar sürmesine ve milyonlarca insanın başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmesine sebep olmuştur. Suriye Savaşı’nın etkilediği mülteci sayısı şu ana kadar Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne (UNHCR) göre, 5 milyon 164 bindir. Bu mültecilerin 3 milyon 106 bini Türkiye’de olmak üzere, diğerleri de yoğunluk sırasına göre Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır’da bulunmaktadır. Mültecilerin yüzde 46,5’i kadındır ve yaklaşık yüzde 33,6’sı 12 yaş altıdır.¹

Avrupa Birliği gibi aktörlerin de etkisiyle gelişen Türkiye’nin göç politikaları, başlangıçta misafir söylemi ile başlayan, pek de hukuki bir zeminde yer almayan bir çıkış noktasına sahiptir. Ardından gelişen olaylar ile Suriye’deki çatışmaların devamı, ulusal uluslararası aktörler ile farklı bir boyut kazanması ile gelen göçün yıllara yayılan bir süreçte devam etmesi, politikaların hızlanması ihtiyacını doğurmuştur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11.04.2013’te yürürlüğe girmiş, göçmen politikası adına en büyük adımı oluşturmuştur. Bu süreci göçmenlerin adres kayıt sistemine geçmesi, kimlik edinmesi, çalışma hayatına katılımı gibi uygulamalar takip etmiştir.

Ürdün’ün de jeopolitik açıdan adeta bir göç yolu üzerinde konumlanmış olması ve geçmişten bugüne çeşitli uluslararası çatışma ve krizlerden sonra aldığı göç ile nüfusuna oranla en fazla mülteci ve/veya göçmen barındıran ülke olmasına sebep olmuştur. Ürdün’ün göç politikaları da siyasal tarihi ve jeopolitik hırsları ile belirlenmekte, olumsuz ekonomik koşullar da süreci daha sorunlu bir hale getirmektedir. Ürdün, 1951 Birleşmiş Milletlerin Mültecilerin Durumuna İlişkin Cenevre Anlaşması’na ve 1967 protokolüne taraf değildir. 1998 yılında Ürdün BMMYK’sı ile yaptığı protokol ile mültecilere ‘Prima Facie’ (ilk bakışta mülteci) sıfatı tanımaktadır. Bu hukuki altyapı yetersizliği de mültecilerin en temel haklardan dahi yoksun kalmasına sebep olmaktadır.

Araştırmanın konusunu, altıncı yılını doldurmuş olan Suriye Savaşı’nın ardından önemli ölçüde göç alan iki ülke Türkiye ve Ürdün’ün göç yönetim süreçlerinin karşılaştırmalı incelenmesi oluşturmaktadır. Süreçten oldukça etkilenmiş, hatta belki de savaştan önceki hallerine kavuşmaları oldukça sancılı olacak bu iki ülkenin mevcut durumlarına odaklanılması için, mülteci ve göçmen kavramlarına kısaca değinilmiş, Suriyelilerin Türkiye’deki ve Ürdün’deki hukuki statüleri ele alınmış, sonrasında da ülkelerin göç ve güvenlik süreçleri –çalışmanın tamamlandığı haline kadarki zamana değin- incelenmiştir.

1. Mülteci ve Göçmen

Birleşmiş Milletler mültecinin tanımını, ülkesinden silahlı bir çatışma ya da bir zulüm nedeniyle kaçan kişi olarak tanımlamaktadır. Durumu genellikle çok tehlikelidir ve sınır geçişi esnasında veya sonrasında kendisi ‘hoş karşılanmaz’. Mülteciler genellikle akut durum ile yer değiştirdiklerinden

1 UNHCR, (2017), *Syria Regional Refugee Response, Inter-agency Information Sharing Portal*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

genellikle sınır komşusu ülkelere geçiş yapmaktadır. Mültecileri koruyan uluslararası iki kanun bulunmaktadır: Birincisi “1951 Mülteci Sözleşmesidir” (Mültecilerin Genel Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi). İkinci sözleşme ise Türkiye'nin de taraf olduğu, birinci sözleşmenin genişletilmesini esas alan “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolüdür”.²

1951 Sözleşmesi'nin genişletilmesinin nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yalnızca Avrupalı mültecileri kapsamıydı.³ 1967 yılındaki ek protokol ile kapsamı hem zaman hem coğrafi olarak genişletilmiştir.⁴ Hem sözleşmeye hem protokole taraf 148 ülke bulunmaktadır.⁵

Türkiye 1951 sözleşmesini 1961 tarihinde 359 sayılı kanunla onaylamıştır. Sözleşmenin mülteci tanımı, “1951 yılında Avrupa’da meydana gelen olaylar” şartıyla sınırlamıştır. 1967 Protokolü ile Cenevre sözleşmesinin tarih sınırlaması Protokole taraf ülkeler için kaldırılmıştır. Cenevre Sözleşmesine taraf olan Türkiye, 1967 Protokolü’nü 1968 yılında onaylamış, ancak Cenevre sözleşmesinde düzenlenen coğrafi sınırlama ilkesini sürdürmeyi seçmiştir. Bu nedenle de Türkiye sadece Avrupa Konseyi üyesi ülkelere mülteci statüsü verilmektedir. Avrupa konseyi üyesi olmayan ülkelere gelenlere “geçici sığınma” imkânı tanımaktadır.⁶ Türkiye'nin protokolden sonra mülteci statüsü verdiği yalnızca 43 kişi bulunmaktadır.⁷

Göçmen ise belirli bir tehdit ya da zulüm altında olmaksızın genel olarak hayatının kalitesini artırmak, ekonomik refah, eğitim, aile birleşmesi, çalışma gibi nedenlerle hareket eden kişilerdir. Mülteciler gibi ülkelere geri dönme gayesi taşımazlar. Ancak geri dönmek isterlerse de hukuki olarak yeniden ülkelerini koruması altına alınırlar.⁸

Birleşmiş Milletlerin 2015’te yayımladığı International Migration Report (Uluslararası Göç Raporu) göçmen sayının 244 milyona ulaştığını belirtmektedir. Bu sayı 2010’da 222 milyon, 2000’de 173 milyon olarak hesaplanmıştır. Dünya çapında en çok göçmen bulunduran kıta 76 milyon ile Avrupa’dır. Onu 75 milyon ile Asya, 54 milyon ile Kuzey Amerika 21 milyon ile Afrika takip etmektedir.⁹

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin verilerine göre Dünya’daki mülteci sayısı

2 UNHRC, (2017), *UNHRC Viewpoint: ‘Refugee’ or ‘Migrant’- Which is right?*, <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>

3 Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, (1951), *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*, s.2 <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>

4 *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*, (1967), [http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0%201967%20PROTOKOL%C3%9C\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf)

5 UNHRC, (1967), *States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol*, <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b73b0d63/states-parties-1951-convention-its-1967-protocol.html>

6 Amnesty International (2011), İki Arada Bir Derede Türkiye’deki Mültecilere Koruma Sağlanmıyor, s.5 <https://www.amnesty.org.tr/icerik/37/1122/turkiye-1951-cenevre-sozlesmesi>

7 A.g.e., s.44

8 UNHRC, (2017), *UNHRC Viewpoint: ‘Refugee’ or ‘Migrant’...*

9 UN (2016), *International Migration Report 2015*, s.1 http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf

ise 22,5 milyonu bulmaktadır. Zorla yerinden edilen insan sayısı 65,6 milyon, devletsiz insanların sayısı 10 milyon, yeniden yerleştirilen ise 189 bin insan bulunmaktadır. 2017 Haziran verilerine göre Dünya’da en çok mülteci 3 milyon ile Türkiye’de bulunmaktadır. Onu Pakistan, Lübnan, İran, Etiyopya ve Ürdün izlemektedir. Dünya’da en çok mülteci gönderen kaynak ülkeler ise Güney Sudan, Afganistan ve Suriye’dir.¹⁰

2. Suriye’den Türkiye’ye Göç

Arap Baharı adı verilen eylemler ile birlikte Mart 2011’den itibaren Suriye’de de iç sorunlar baş göstermiştir. Suriye Baas Partisi lideri ve devlet başkanı olan Beşar Esad’a ve partisine karşı ayaklanmalar ile başlayan çatışmalar süreci önce bir iç savaşa, sonrasında ise yalnızca Suriye’yi değil bölgeyi de etkileyen uluslararası çatışmaya taşımıştır.¹¹

Savaşın yıkıcı ortamı nedeniyle 23 milyonluk Suriye nüfusunun 13,5 milyonu insani yardıma muhtaç hale gelmiş; 6,3 milyonu Suriye içinde yerinden edilerek göç etmiştir. Suriye içindeki yaşayanların 4,7 milyonu ise kuşatma altındaki alanlarda bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan yaklaşık 3 milyon 106 bin kayıtlı mülteci bulunmaktadır.¹² 2016 Aralık itibariyle 10 ilde bulunana 26 mülteci kampında 257 bin mülteci ikamet etmekte iken, diğerleri kent alanlarına dağılmış durumdadır.¹³

Savaşın neredeyse başından itibaren Suriye’den ayrılan göçmenler, başta Türkiye olmak üzere çevre ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Suriye’den ilk gelen göçmen kafilesi 252 kişilik olup, 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye’ye giriş yapmıştır. Türkiye’nin Suriyeli göçmenler için ‘açık kapı’ uygulamasını ilan etmesinin ardından bu sayı hızla artmıştır. Hem Suriye’de savaşın şiddetlenmesi, Suriyelilerin ülkelerine dönmelerini de giderek zorlaştırmıştır.¹⁴

Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye ilk defa kabulünden ve açık kapı politikasının izlenilmeye başlanılmasının ardından, esasında Türkiye’nin misafir söylemi ve göçmenlere hiçbir hukuksal hak tanımaması, sürecin ‘geçici ve kısa’ olacağından beklentisinden ötürüdür. Sürecin uzamasının ardından, mültecilerin statüsünü değiştirecek Türkiye’nin ilk sığınma yasası olan *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*, 11.04.2013’te yürürlüğe girmiştir.¹⁵ Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komitesi (BMMYK), Avrupa Konseyi ve Sivil Toplum kuruluşları ile istişare edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanun büyük ölçüde Avrupa Ortak Sığınma Sistemi’ni tesis etmeyi amaçlayan AB mevzuatına dayanmaktadır. Kanun bir yandan Suriye’den gelen sığınmacılara ‘Geçici Koruma’ statüsü sağlarken, öte yandan diğer ülkelerden gelen sığınmacılara da üç farklı uluslararası koruma statüsü vermektedir: Mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma.¹⁶

10 UNHRC, (2017), *Figures at a Glance*, <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

11 BBC, (2012), “Esad: Suriye Savaş Halinde”, http://www.bbc.com/turkce/multimed-ya/2012/06/120627_dg_syria

12 UNHCR, (2017), *Syria Emergency*, <http://www.unhcr.org/syria-emergency.html>

13 Murat Erdoğan, *Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri, Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 2017, s.23

14 Derya Kap (2014), “Suriyeli Mülteciler: Türkiye’nin Müstakbel Vatandaşları”, *Akademik Perspektif*, s.30

15 T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2013), *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*, (Aralık 2013). http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf

16 Uluslararası Af Örgütü (2016), *Güvenli Olmayan Sığınak: Türkiye’de Sığınmacılar ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor*, s.13

2014'ün Ekim ayında kabul edilen Geçici Koruma Yönetmeliği sonrasında da, Suriyeliler 'geçici koruma' kapsamına alınmıştır. İnsani yardımları güçlendirmek, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim, işgücü piyasalarına erişim, toplumsal yardım gibi konularda düzenlemeler içermektedir. Bu düzenleme kayıtların da parmak izi ile alınması, adres kayıt sistemine kayıt ve fotoğraf ve biyometrik ölçülerin adres kayıt sistemine eklenmesi de gerçekleştirilmeye başlanılmıştır.¹⁷

İlk Suriyeli mülteci kafilesinin Türkiye'ye girişinden beş yıl sonra, Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki ikamet durumlarının orta vadeden uzun vadeye belki de kalıcılığa taşındığını söylemek mümkündür. Suriyeli mültecilerin durumu da diğer göç süreçlerine benzer şekilde işlemektedir; kabul ile beraber yerleşim, entegrasyon ve –belki de- ileriki süreçte yurttaşlığa kabul etme (vatandaşlık verme); ancak bu sürecin pürüzsüz ve yatay ilerlediğini söylemek mümkün değildir, aksine başarılı bir entegrasyon sancılı süreçleri de beraberinde getirmektedir.¹⁸

İşgücü piyasalarına geçici süreli entegrasyon için gereken adım, “Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik”, olarak 15.01.2016 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre geçici koruma kimlik belgesine sahip kişiler altı ay beklemeden sonra çalışma izni almak için bakanlığa başvuru yapabileceklerdir. Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadırlar. Yabancılar sağlanan çalışma izni her seferinde yalnızca bir yıl geçerlidir. Yabancılar, Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüklerine ‘iş arayan’ olarak başvuru yapabilmektedir. Yabancı kendisine çalışma hakkı sağlanan il için başvuru yapabilir. Çalışma izni başvurusu ise geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştırmak isteyen işveren tarafından, www.turkiye.gov.tr veya www.calismaizni.gov.tr adreslerinden yapılmalıdır. Aynı işyerinde çalışan içiler arasında en azla yüzde 10'u yabancı olabilecek, ücretlendirme asgari ücretin aşağısında olamayacaktır. İşyerindeki çalışan sayısı 10'un altındaysa geçici koruma sağlanan en fazla bir yabancı çalışabilecektir.¹⁹

Türkiye'ye Suriye'den gelen göçün sürekli artmasının elbette tek sebebi Türkiye'nin açık kapı politikası değildir. Türkiye üzerinden AB ülkelerine ulaşmak isteyen göçmenler için de, transit göç yoludur. Avrupa Birliği'nin bu göçü kontrol etmek amacı ile Türkiye ile imzaladığı ve Türkiye'nin 'güvenli ülke' olduğunun varsayılarak yapılan Mart 2016'da yapılan anlaşma da bazı sorunlara içkin bir tablo çizmektedir. Öncelikle AB'nin mültecilerin Avrupa'ya erişmesinin önüne geçilmesi kapsamında “Kale Avrupası” adı verilen bir strateji ile son yıllarda artırdığı göç kontrolleri kapsamında yer alan bu anlaşma, kendi dış sınırlarının kontrolünü artırıp iç sınırlardaki dolaşımı kolaylaştırma hedefi taşımaktadır. Türkiye'de, Suriyelilerin haricindeki çoğunluğunu Iraklı, Afgan, Somalili, Filistinli sığınmacıların ve mültecilerin oluşturduğu yaklaşık 400 bin nüfuslu göçmen ile birlikte 3,5 milyonu geçen bir kapasite mevcuttur. Hali hazırda bu nüfus Türkiye'nin göçmenlere olumlu yaklaşmasının dışında gelişmekte olan sığınmacılık sistemi nedeniyle ihtiyaçlara cevap vermekte zorluk çekilen bir ortamı beraberinde getirmektedir.²⁰ Türkiye'de sığınmacılık sistemi henüz üç yıllık bir geçmişe sahiptir ve hala kurulma aşamasında olan bu sistem yüzbinlerce sığınmacının yaptığı bireysel başvuruyu da değerlendirme konusunda sıkıntılar yaşamaktadır.²¹

17 Resmi Gazete, (2014), *Geçici Koruma Yönetmeliği*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>

18 Ahmet İçduygu and Evin Millet (2016), “Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo- Integration”, *Global Turkey in Europe*, s.2

19 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016), *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi*, ss.1-7, <http://www.calismaizni.gov.tr/media/1035/gkkuygulama.pdf>

20 Uluslararası Af Örgütü, *Güvenli Olmayan Sığınak ...*, s.4

21 Ahmet İçduygu and Evin Millet (2016), “Syrian Refugees ...”, s.2

AB ile imzalanan göç kontrolü anlaşması gereği, Türkiye’den Avrupa Birliği’ne gelebilecek göçün sınırlandırılması amacıyla bir ikili anlaşma yapılmış, diğer ülkeler ile yapılan muadil anlaşmalara benzer şekilde Türkiye’nin ‘güvenli üçüncü ülke’ (safe third country) olduğu varsayımına dayanmaktadır. Anlaşma 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanmış, 2014’te kısmen yürürlüğe girmiştir. Anlaşma ile “20 Mart 2016 tarihinden itibaren Türkiye’den yola çıkarak Yunanistan adalarına ulaşan tüm düzensiz göçmenler Türkiye’ye geri gönderilecek” kararı alınmıştır. Buna göre Yunanistan’a sığınma talebinde bulunmamış, ya da başvurusu yetkilileri tarafından kabul edilemez durumda olanlar ve başvuruların haklı nedene dayanmadığı hükmü alanların Türkiye’ye geri gönderileceği anlamına gelmektedir. AB’nin de 72 bini aşmayan sayıda Suriyeli mülteciyi, Yunanistan’dan- bire bir usulü ile- gönderilen her bir mülteci için AB’ye yerleştirmesi kabul edilmiştir. Bunun karşılığında da bazı blokeli müzakere başlıklarının açılması, “Türkiye Mülteci Aracı” altında 6 milyar avroluk bir fonun Türkiye’ye belirli şartlar karşılığında aktarılması ve Türkiyeli vatandaşlara Haziran 2016 itibariyle vize serbestisinin tanınması taahhütlerinde bulunmuştur.²²

Türkiye’nin “güvenli üçüncü ülke” olduğu varsayımına bazı insan hakları örgütleri, karşı çıkmakta, Türkiye’nin geri kabul edilen ülke olarak mültecilere ya da sığınmacılara koruma sağlayabiliyor olduğundan şüphe duymaktadırlar. Yine kimin geri iade edileceğinin tamamen bireysel yöntemlerle belirlenmesi ve en basiti Yunanistan’ın ‘sığınmacıyı geri göndermeme’ ilkesini ihlal ederek daha başında insan hakları ihlali yaptığını belirtmektedirler. ‘Güvenli ülke’ şartının sağlanması adına Türkiye’nin insan haklarına saygılı ve yeterli hayat standardını karşılamak için kalıcı çözüm üreten bir ülke konumunda olması gerekmektedir.^{23 24}

3. Suriye’den Ürdün’e Göç

Suriye’den göçün en fazla ulaştığı ülkelerden biri de Ürdün’dür. Ürdün’de bulunan Suriyeli göçmen sayısı BMMYK verilerine göre yaklaşık 659 bindir.²⁵ Bu Ürdün’ü en fazla Suriyeli göçmen bulunduran üçüncü ülke yapmaktadır. Ayrıca ülkedeki Suriye’den gelen Filistinli mültecilerin 13 800, Filistinli mültecilerin 2 milyon 100 bin, Iraklı mültecilerin sayısının da 52 200 olduğu belirtilmektedir.²⁶ Ürdün yönetiminin verilerine göre ise ülkedeki toplam Suriyeli göçmen sayısı 1,3 milyona ulaşmıştır.²⁷ Ürdün’deki Suriyeli mülteci sayısının toplam nüfusun yüzde 10’u olduğu tahmin edilmektedir.²⁸

Ürdün’ün nüfusu 2015’te yapılan sayıma göre 9 milyon 531 bin civarındadır. Bunların 2 milyon 910 bini yabancı uyrukludur ki bu da nüfusun yaklaşık yüzde 31’idir. Bu durum Ürdün’ü dünyanın

22 Uluslararası Af Örgütü, (2016), *Güvenli Olmayan Sığınak...*, s.5

23 İnsan Hakları İzleme Komitesi (2016), <https://www.hrw.org/tr/news/2016/03/07/287376>

;

24 Uluslararası Af Örgütü, (2016), *Güvenli Olmayan Sığınak...*, s.5

25 UNHCR, (2017), *Syria Regional Refugee Response, Inter-agency Information Sharing Portal* <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=107>

26 European Commission, (2016), *Managing the Refugee Crisis EU Support to Lebanon and Jordan Since the Onset of Syria Crisis*,

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eu_support_to_lebanon_and_jordan_since_the_onset_of_syria_crisis_en.pdf

27 Jordan Times (2016), *11,500 Syrians Issued Work Permits-Ministry*, <http://www.jordantimes.com/news/local/11500-syrians-issued-work-permits-%E2%80%94-ministry>

28 Amnesty International, (2016), *Syria’s Refugee Crisis on Numbers*, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/02/syrias-refugee-crisis-in-numbers/>

en fazla göçmen alan ülkelerinden biri yapmakta ve aynı zamanda da nüfusuna göre en yüksek mülteci barındıran ülke olmasına sebep olmaktadır. Ürdün geçmişten gelen mülteci akınlarına karşı -örneğin Irak'tan gelenlere -Türkiye'dekine benzer şekilde- 'misafir' söylemi ile yaklaşmış, Suriyeliler de 'İkamet ve Yabancılarla İlişkiler Kanunu' kapsamında değerlendirilmiştir. Sığınma talebi ile Ürdün'deki BMMYK servisine ulaşan kişiler, 1998'te Ürdün ile BMMYK arasında imzalanan mutabakat anlaşması kapsamında, "Prima Facie (ilk bakışta) mülteci" olarak değerlendirilmiştir.²⁹

Açık sınır ve kabul politikası ile Suriyeli mültecilerin girişi kısıtlanmamıştır. Ürdün ne 1951 Birleşmiş Milletlerin Mültecilerin Durumuna İlişkin Cenevre Anlaşmasına ne de 1967 protokolüne taraf değildir. Ancak kendi anayasası politik mültecilerin iadesini ve zorla ülkesine gönderilmesini engellemektedir. Ürdün'ün BMMYK ile imzaladığı ve tek mülteci odaklı anlaşması olan mutabakat anlaşması (Memorandum of Understanding), Ürdün'deki sığınmacıların BMMYK tarafından tanınmasına olanak tanımaktadır. 1951 mülteci sözleşmesine ve protokolüne dayanan mutabakat, zaman ve coğrafi kısıtlamayı ortadan kaldırmaktadır. Ancak pratikte, Suriyeli mülteciler, "misafirler", "yasadışı gelenler", "Arap kardeşler" gibi unvanlarla, yerel kanunda hiçbir yeri olmayan sıfatlarla anılmaktadırlar. Ürdün hala yerel bir mülteci kanunundan da yoksundur ve mültecilerin yasal haklarına kavuşması ve bu bağlamda politikalar oluşturulması için bu gereklidir. Yalnızca Suriyelilerin değil, Iraklıların ve diğer mültecilerin planlanması için de buna ihtiyaç vardır.³⁰

Devlet, Kasım 2014'ten itibaren de üzerindeki mali yükü öne sürerek Suriyelilerin ücretsiz sağlık hizmetlerine erişimini engellemiştir. Bu karardan itibaren, Suriyeliler de sigortasız Ürdün vatandaşları gibi sağlık hizmetlerine erişim için belirli bir bedel ödemek zorunda kalmışlardır. Sağlık, barınma, gıda gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına Suriyeliler giderek daha düşük ücretleri kabul etmek zorunda kalmaktadır. Ürdün hükümeti üstü kapalı bir şekilde Suriyeli mültecilerin kayıt dışı çalışmasına izin vermektedir. Geçinebilmek adına aşağı yöndeki ücret baskılarına direnemeyen işçiler, olumsuz koşullar ve çok düşük ücretler ile bir alt sınıf oluşturmaktadır. Savaşın da devam etmesi ile birlikte bu baskılar, aşırı yoksulluk, karaborsanın gelişmesi ve suç oranının artması gibi sonuçlar doğurabilecektir.³¹

2015 yılında yapılan bir çalışma, Suriyeli mültecilerin—o dönemde henüz legal bir çalışma izni ortamı olmamasına karşın- kamplar dışında yaşayanlar içinde erkeklerin yaklaşık yüzde 51'inin işgücüne katıldığını ve Suriyeliler içerisindeki genel işsizlik oranının yüzde 57 civarında olduğunu göstermekteydi. Kadınlarda ise bu işsizlik oranı yüzde 88 seviyesindeydi. Suriyeli kadınların yalnızca yüzde 7'si işgücüne katılım sağlamaktaydı. Suriye Savaşı'ndan önce Ürdün'de kadınların işgücüne katılımı ise yüzde 28 dolayındaydı. 2016 itibari ile Suriyeli mültecilerin yüzde 40'ı kentlerde inşaat sektöründe, yüzde 23'ü ticaretle, yüzde 12'si üretimde ve yüzde 8'i konaklama ve gıda endüstrisinde çalışmaktadır. Araştırmaya göre çalışan Suriyeli mültecilerden yalnızca yüzde 10'u yasal çalışma izni kapsamındadır. Bu da demek oluyor ki diğer kapsamdaki tüm mülteciler kayıt dışı ekonomiye katkıda bulunmaktadırlar. Bu da düşük ve daha da düşecek olan ücretlerin oluşmasına ve yasal bir iş sözleşmesinin olmamasına sebep olmaktadır. Kamp dışındaki mültecilerin yüzde 96'sı ve Zaatarı kampındakilerin yüzde 88'inin sosyal sigortası yoktur. Suriyeli mülteci

29 Françoise De Bel-Air (2016), "Migration Profile: Jordan", *European University Institute Migration Policy Centre*, s.0-2

30 Uluslararası Çalışma Örgütü (2015), *Access to Work for Syrian Refugees in Jordan: A Discussion Paper on Labour and Refugee Laws and Policies*, ss.5-12

31 Alexandra Francis (2015), *Jordan's Refugee Crisis*, Carnegie Endowment for International Peace, s.24

çocuk işçi çalıştırmak da Ürdünlü çocuklara göre daha yaygındır. Ürdünlü 9-15 yaş arası erkek çocukların yüzde 1,6'sı ekonomik açıdan aktifken, aynı grupta Suriyeli çocukların yüzde 8'inden fazlası çalışmaktadır. 15-18 yaş arası çalışanlarda ise Ürdünlülerde yüzde 17 iken Suriyelilerde 37 dolaylarındadır.³²

Jordan Compact (Ürdün Mutabakatı), Ürdün'ün uluslararası toplumdan düşük faizli yeni kredi sağlayabilmek, ekonomik büyümenin artması ve Suriyeli mültecileri kayıtlı ekonomiye geçişini gerçekleştirebilmek adına yaptığı bir sözleşmedir. Sözleşmenin hem Suriyelilerin hem Ürdün'ün yararına olması hedeflenmiştir. Özellikle makro düzeyde istihdam oranını artırmak birincil hedeftir. Suriye krizini Suriyelilere ve Ürdünlülere istihdam fırsatı sunacak ve çatışma sonrası Suriye Ekonomisi canlandırarak işgücü niteliğini artıracak bir kalkınma avantajına çevirmek, yeterli hibelerin sağlanması ve öncelikli finansal desteklerin yönlendirilmesi ile önümüzdeki üç yılda Ürdün'ün IMF'nin 'Gelişmiş Fon Tesisi' programına geçiş yapılabilmesinin sağlanması gibi hedefler içermektedir.³³ 4 Şubat 2016'da Londra'da düzenlenen Bağışçılar Konferansı ile de mutabakat kapsamında minimum 747 milyon euroluk bir bağış toplanmıştır, 2016-2018 arasında Avrupa Birliği ve Ürdün arasındaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesi hedeflenmiştir.³⁴

Ürdün Mutabakatı, milyarlarca dolarlık aldığı destek ile iddialı bir girişim olmasına karşın, Avrupa Pazarına erişim kolaylığı ve kendisine verilen ucuz kredi ve hibeler karşılığında Suriyelileri işgücüne katma sözü, şimdiye kadar tam olarak karşılığını bulamamıştır. 4 Şubat 2016 yılında imzalanan mutabakat, 90 gün süre izin tanınan Suriyelilerin 50 bininin ya da Dünya Bankası'nın tahminlerine göre 100 bininin işgücüne katılmasını öngörüyordu. Üç aylık süre sona erdiğinde Çalışma Bakanı sözcüsü Muhammet Hatib çalışma izni alan Suriyeli mülteci sayısının 13 binde olduğunu belirtmiştir. Ürdün bu mutabakat karşılığında Dünya Bankası'ndan sıfıra yakın faizle 300 ile 500 milyon dolar borç alabilme hakkı elde etmişti. Suriyelilerin ise yasal olarak çalışmaya istekli oldukları ancak düzenlemelerin çare olmadığı belirtilmektedir. Özellikle Suriyelileri yasal ve sigortalı çalıştırmak istemeyen işverenler ve çalışma izni altında dahi bunun yasal olarak kendilerine kefil olan işverenlere bağımlı hale getirmesi sorun teşkil etmektedir. ILO'da kefillik sisteminin özünde sorunlu olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda göçmen işçilere verilen çalışma izinleri sektörde rekabet yaratmaması için, yalnızca Ürdünlü işçilerin rağbet etmediği sektörlerde verilmektedir. Bu sektörler de genellikle tarım, inşaat, hizmet temizlik, tarım gibi kayıt dışı çalışmanın daha yaygın olduğu sektörlerdir.³⁵

Ülke Haziran 2016'da da ekonominin revize edilmesi amacıyla IMF'den 723 milyon dolar tutarında borç almıştır.³⁶ Ürdün'ün yapısal mali problemleri, işsizlik ve ülke nüfusuna göre oldukça yüksek bir oranda olan mülteci sayısı, Ürdün Kralı Abdullah'ın belirttiği gibi daha fazla mülteci kabul

32 Maha Kattaa (2016), *Syrian Refugees' Status In The Jordanian Labor Market*, Turkish Policy Quarterly-Fall, s.72-73

33 *The Jordan Compact: A New Holistic Approach between the Hashemite Kingdom of Jordan and the International Community to deal with the Syrian Refugee Crisis*, (2016), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/498021/Supporting_Syria_the_Region_London_2016_-_Jordan_Statement.pdf

34 European Commission, (2017), *EU- Jordan Partnership The Compact*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/jordan-compact.pdf>

35 Al Monitor (2016), <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/07/jordan-free-work-permits-syrian-refugees.html>

36 Bloomberg, (2016), *Jordan Closes Border Area With Syria to Limit Refugee Influx*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-06/jordan-closes-border-area-with-syria-to-limit-refugee-influx>

edemeyecek noktaya gelmesine de neden olmaktadır. Ürdün lideri, mevcut gelirlerinin yüzde 25'ini mültecilere ayıran ekonomide, Ürdünlülerin de bu durum nedeniyle 'kaynama noktasında' olduğunu belirtmektedir.³⁷

4. Güvenlik

Çatışma ortamı ve durmaksızın süren göç ile Türkiye ve Avrupa'yı da içine alan güvenlik sorunsalı, bunlar üzerine yürütülegelen farklı politikalara yol açmaktadır. Egemenlik ya da güvenlik kaygısı, konuyu 'göç kontrolüne' taşıyarak göçmenlerin yaşadığı dramı artırmakta, hedef ülkede de sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. 'Kale Avrupası'nın da göç kontrolü uygulamaları ve yapılan anlaşmalar neticesinde Türkiye'nin adeta bir tampon bölge durumuna geldiği yaygın bir görüştür. Türkiye'nin içinden AB'ye gelebilecek bir göçmen potansiyeli varlığı da, AB'nin en büyük endişelerinden biri haline gelmiştir.³⁸

Türkiye'nin güvenlik politikalarının, göç gibi 'insani güvenlik' meselesi eksenine dayalı, tek ülkenin çözebileceği bir mesele olmayıp işbirliği gerektiren bir konu olması açısından, Avrupa Birliği ile birlikte şekillendiğini söylemek mümkündür.³⁹ Savaşın başından itibaren Türk hükümetinin "savaş ve zulümden kaçan bu misafirler için sınırların açık olacağını" belirtmesi ve uluslararası koruma ilkeleri ile uyumlu bir politika yürütmesi, dönem dönem ciddi güvenlik kaygılarına sebep olsa da, süreç alınan karar gereği sürdürülmüştür.⁴⁰

Avrupa Birliği göç akımlarını dışlaştırma (externalization) çabaları ve sınırların geçişini zorlaştırırken, diğer yandan gelen göçmenlerin de geri iadesi söz konusu olmaya başlamıştır. Geçiş yapanları Türkiye gibi transit ülkelere geri gönderme pazarlıkları yapılmıştır ve süreç devam etmektedir. Türkiye'de ise göç yönetimi anlayışlarının güvenlikçi yaklaşımdan ziyade hukuku temel alan bir sürece doğru evirildiğini söylemek mümkündür. Pek çok ulusal devletin göç konusuna bir "yönetim" meselesinden ziyade "güvenlik" refleksi ile yaklaştığı ortadadır. Türkiye'de, uygulamada yaşadığı birçok eksikliğe ve soruna rağmen, göç politikalarının –göçmenlerin kalıcı olacağı ihtimallerinin de artmasıyla birlikte- güvenlik yönünde ilerlemediğini söylemek doğru olacaktır. Güvenlik temelli olarak, insan hareketliliklerinin getirdiği siyasal, ekonomik ve toplumsal riskleri temel alan görüş ve uygulamaların yanında; bu hareketliliklerin beraberinde getirdiği fırsatları düşünerek hareket eden ABD, Kanada, Avustralya gibi ülkeler de olmuştur. Bu uygulamalar göç meselesine bir "yönetim" anlayışı çerçevesinde yaklaşmış ve ekonomik gelişmişliklerini gelen nitelikli ya da niteliksiz göçmen işçiler sayesinde kazanmışlardır.⁴¹ Bu nedenle Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin de neredeyse yarısının 18 yaş altı gençlerden oluştuğu gerçeğinden hareketle, eğitimlerine gereken önemi vermenin de bir güvenlik önceliği olması gerektiği ortadadır.⁴²

37 BBC (2016), Ürdün Yardım Almazsa Daha Fazla Mülteci Kabul Etmeyecek, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160202_urdun_krali_roportaj

38 Ali Zafer Sağıroğlu,(2016), "Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, s. 51.

39 Kıvanç Ulusoy, (2016), "Ortadoğu'daki Son Gelişmeler Işığında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, s. 95.

40 Murat Erdoğan, (2016), "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ile Birlikte Yaşamın Çerçevesi", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, s. 70.

41 Ali Zafer Sağıroğlu (2016), A.g.e., 46-47.

42 Çağrı Levent Uslu ve Gökçe Bayındır Goularas (2016), "Türkiye'nin Eğitim ve Göçmenlere Yönelik Eğitim Politikalarının Dönüşümü", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, s. 147.

Yabancı düşmanlığının beslenmemesi ve göç yönetiminin sağlıklı ilerlemesi açısından, ülkede bulunan yönetim dışı aktörlerin de büyük katkısı vardır. Yaşanan göç dalgaları ne yazık ki Avrupa'daki iç siyaset aktörlerine etki etmiş ve sağ kanat partileri iktidarlara yaklaştırmıştır.⁴³ Bu süreçler de ülkelerdeki iç siyasetin, güvenlik endişesi ve nefret söylemi yaratmadaki etkisini görebilmek açısından önemli bir örnektir.

Ürdün'ün de açık sınır politikası benimsemesi neticesinde 2011'den itibaren çok sayıda Suriyeli mülteci ülkeye giriş yapmış, ancak Ürdün öncelikle Filistinlilere karşı 2012'den başlayarak özellikle 2013'te kısıtlamaya gitmiştir. Bunun sebebi de güvenlik endişeleri olarak açıklanmaktadır.⁴⁴ Hükümet en son 2016 Mayıs'ta 12 bin mültecinin girişine izin vermiştir. Ürdün, Haziran 2016'dan itibaren ülkesini yeni gelecek Suriyeli mültecilere kapattığını açıklamıştır.⁴⁵ Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre 2016'nın sonlarına doğru Suriye-Ürdün sınırında insansız bir alanda korkunç koşullarda sıkışan 75 bin Suriyeli Mülteci mevcuttur. Rukban Kampı adı verilen bölgede çöl koşullarındaki topraklardaki 75-80 bin mültecinin arasına IŞİD/DAEŞ'in sızdığı belirtilmekte, bölgede yaşanan terörist saldırılar, zaten açlık ve susuzluk tehdidi altındaki halkın can güvenliğini daha da tehlikeye sokmaktadır.⁴⁶ Mali problemler ile fazlasıyla meşgul olan ve daha önce de aldığı göçmen sayısı nedeniyle kapasitesinin üzerine çıkan ülkede endişeler ekonomi ve güvenlik kaynaklıdır.

Sonuç

Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin, hem Suriye'deki kaos ve savaş ortamı devam ettikçe, hem de bunun sona ermesi söz konusu olsa dahi ülkelerinin yeniden inşasının gerektirdiği zaman ve Türkiye'nin oradan daha iyi koşullara sahip olacağı öngörüsü nedeniyle, sürekli kalma eğilimleri artmaktadır. Dünya'nın farklı yerlerinde ve farklı göç durumlarında da incelenebilecek olan durum budur, göçmenler ülkeleri daha kötü bir ortama sahipse geldikleri ülkede kalmaktadırlar, bu göçün doğası ile ilgili bir durumdur. Suriyeliler ülkelerine döneceklerini söyleseler dahi bunun kısa ve orta vadede imkânsız olduğu ortadadır.

Türkiye'deki Suriyelilerin kayıt altına alınmasının ve çalışma haklarını elde etmelerinin oldukça göçün başlamasından oldukça sonra oluşu, politika oluşturma bağlamında sürecin daha yavaş işlemesine sebep olmuştur. Suriyelilerin önemli bir kısmının Türkiye'de yaşamaya devam edeceği bir gerçekliktir. Türkiye'nin de geçicilik üzerine yürüttüğü Suriye politikası için artık burada kalıcı olacak Suriyelilerin düşünülerek, bir birlikte yaşam ve uyum politikasının ihtiyacının anlaşılması gerekmektedir. Üç milyon gibi oldukça yüksek bir nüfusun organizasyonu için gereken, esasında hukuki altyapı ile güçlendirilmiş bir göçmen politikasıdır. Sağlık, eğitim ve çalışma hakları gibi uygulamaları ayrıntılarıyla ele alacak bir politika ve bütçe yönetimi gerekmektedir. Ayrıca yarısından fazlası 18 yaş altı olan Suriyeli gençlerin Türkçe öğrenmesini sağlamak gerekmektedir. Ürdün'de olduğu gibi Türkiye'nin de –geçmişinden beri sahip olduğu- kayıt dışı ekonomiye katkı sağlayan bir göçmen nüfusunun varlığı, başta göçmenlerin yaşam koşulları, sonrasında da oluşabilecek ekonomik ve sosyolojik sorunlar açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur.

43 Ali Zafer Sağıroğlu, a.g.e., 50.

44 Françoise De Bel-Air , a.g.e., 2

45 Amnesty International, (2017), *Amnesty International Report 2016-17 The State Of The World's Human Rights*, 213. <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/4800/2017/en/>

46 Businessinsider, (2017), "Car Bomb Hits Camp for Displaced Syrians Near Jordan Border – Monitor", <http://www.businessinsider.com/r-car-bomb-hits-camp-for-displaced-syrians-near-jordan-border-monitor-2017-5>

Ürdün, henüz yerel bir mülteci kanunu bile oluşturamamış olması ve kaynak sıkıntısı, işsizlik gibi yaşadığı yapısal ekonomik problemler nedeniyle çözüme daha uzak bir tablo çizmektedir. Kayıt dışı çalışma, sağlık hizmetlerinden dahi yoksun olan Suriyelilerin tek çaresi haline gelmiştir. Ürdün'ün problemlerin çözümü için uygulamaya koyduğu Ürdün Mutabakatı gibi programlar da şimdilik etkisini gösterememiştir. Halkın da ekonomik güçlüklerle birleşen mülteci krizinde daha fazla tepki göstermemesi için bir an önce daha iyi çözümler üretilmesi gerekmektedir. Güvenlik endişeleri nedeniyle daha fazla mülteci alamayacağını açıklanması da, bu çözümlerin aciliyetinin kanıtıdır. Ekonomideki sorunların giderilmesi, aslında güvensizliği en aza indirmek adına oluşturulacak politikalar içerisinde ilk adım olmalıdır. Ürdün'ün kapsamlı bir göç yönetim politikası ihtiyacı, her geçen gün daha da artmaktadır. Türkiye'de ise göç yönetimi birçok eksikliği bünyesinde barındırmakla birlikte, daha pozitif yönlü bir seyir izlemektedir. Geç de olsa çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu buna en büyük örnektir. Ancak çalışma izinlerinin genişletilmesi, barınma, gıda, giyinme gibi temel sorunların daha hızlı adımlarla çözülmesi, yalnızca göçmenlerin değil, müşterek halkın da kaygılarının azaltılması adına hayati önem taşımaktadır. Devletin güvenlik kaygılarının giderilmesi adına yürüteceği politikalar, dikkatli, iyi planlanmış ve uzun vadeli olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Al Monitor, (2016), <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/07/jordan-free-work-permits-syrian-refugees.html> [16.03.2017]
- Amnesty International, (2011), İki Arada Bir Derede Türkiye'deki Mültecilere Koruma Sağlanmıyor, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/37/1122/turkiye-1951-cenevre-sozlesmesi> [02.02.2017]
- Amnesty International, (2016), *Syria's Refugee Crisis on Numbers*, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/02/syrias-refugee-crisis-in-numbers/> [12.01.2017]
- Amnesty International (2017), *Amnesty International Report 2016-17 The State Of The World's Human Rights*, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/4800/2017/en/> [15.03.2017]
- BBC, (2016), Ürdün Yardım Almazsa Daha Fazla Mülteci Kabul Etmeyecek, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160202_urdun_krali_roportaj [13.03.2017]
- BBC, (2012), *Esad: Suriye Savaş Halinde*, http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2012/06/120627_dg_syria [25.12.2016]
- Bel-Air, Françoise De, (2016), "Migration Profile: Jordan", *European University Institute Migration Policy Centre*, 2016/6, 1-19.
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği, (1951), *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> [23.02.2017]
- Bloomberg, (2016), *Jordan Closes Border Area With Syria to Limit Refugee Influx*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-10-06/jordan-closes-border-area-with-syria-to-limit-refugee-influx> [23.06.2017]
- Businessinsider, (2017), *Car Bomb Hits Camp for Displaced Syrians Near Jordan Border – Monitor*, <http://www.businessinsider.com/r-car-bomb-hits-camp-for-displaced-syrians-near-jordan-border-monitor-2017-5> [25.05.2017]
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2016), *Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Uygulama Rehberi*, <http://www.calismaizni.gov.tr/media/1035/gkkuygulama.pdf>, [12.02.2017]
- Demir, Oğuzhan Ömer, (2015), "Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler" *Global Politika ve Strateji Analiz 1*, Global Politika ve Strateji Yayınları: Ankara.
- Erdoğan, Murat, (2017), *Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri, Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*, İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, Murat, (2016), "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler ile Birlikte Yaşamın Çerçevesi", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, WALD Yayınları: İstanbul
- Erdoğan, Murat, (2015), "Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler", *Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya (ed), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- European Commission, (2016), *Managing the Refugee Crisis EU Support to Lebanon and Jordan Since the Onset of Syria Crisis*, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eu_support_to_lebanon_and_jordan_since_the_onset_of_syria_crisis

[set_of_syria_crisis_en.pdf](#) [14.01.2017]

European Commission, (2017), *EU- Jordan Partnership The Compact* <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/jordan-compact.pdf> [30.03.2017]

Francis, Alexandra (2015), *Jordan's Refugee Crisis*, Carnegie Endowment for International Peace, September 2015. http://carnegieendowment.org/files/CP_247_Francis_Jordan_final.pdf [20.09.2017]

ILO, (2016), *The ILO Response To The Syrian Refugee Crisis (February 2016 Update)*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---exrel/documents/publication/wcms_357159.pdf [12.01.2017]

İçduygu, Ahmet and Evin Millet, (2016), "Syrian Refugees in Turkey: Insecure Lives in an Environment of Pseudo- Integration", *Global Turkey in Europe*, Working Paper 13, (İstanbul: Istanbul Policy Centre Sabancı University, 2016, 1-7.

İnsan Hakları İzleme Komitesi, (2016), *AB-Türkiye Arasında Göç ve Mülteciler Anlaşmasıyla İlgili Soru ve Cevaplar*, <https://www.hrw.org/tr/news/2016/03/07/287376> [08.01.2017]

Jordan Times (2016), *11,500 Syrians Issued Work Permits-Ministry*, <http://www.jordantimes.com/news/local/11500-syrians-issued-work-permits-%E2%80%94-ministry> [15.01.2017]

Kap, Derya (2014), "Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları", *Akademik Perspektif*, Aralık-2014, 30-35.

Maha Kattaa (2016), *Syrian Refugees' Status In The Jordanian Labor Market*, Turkish Policy Quarterly-Fall, 71-78.

Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü, (1967) [http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C\(1\).pdf](http://www.goc.gov.tr/files/files/M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0N%20HUKUK%20STAT%C3%9CS%C3%9CNE%20%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0N%201967%20PROTOKOL%C3%9C(1).pdf) [20.11.2016].

Resmi Gazete, (2014), *Geçici Koruma Yönetmeliği*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf> [05.04.2017]

Sağıroğlu, Ali Zafer, (2016), "Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, WALD Yayınları: İstanbul

The Jordan Compact:

A New Holistic Approach between the Hashemite Kingdom of Jordan and the

International Community to deal with the Syrian Refugee Crisis, (2016), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/498021/Supporting_Syria_the_Regi-on_London_2016_-_Jordan_Statement.pdf [11.01.2017]

Uluslararası Af Örgütü (2016), *Güvenli Olmayan Sığınak: Türkiye'de Sığınmacılar ve Mülteciler Etkili Korumaya Erişemiyor*, file:///C:/Users/nurdan/Downloads/EUR4438252016TUR-KISH%20(1).pdf. [04.01.2017]

Uluslararası Çalışma Örgütü (2015), *Access to Work for Syrian Refugees in Jordan: A Discussion Paper on Labour and Refugee Laws and Policies*. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---arabstates/---ro-beirut/documents/publication/wcms_357950.pdf [22.03.2017]

Ulusoy, Kıvanç, (2016), "Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi", *Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, WALD Yayınları: İstanbul

UNHCR, (2017), *Syria Emergency*, <http://www.unhcr.org/syria-emergency.html> [06.09.2017]

UNHCR, (2017), <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php> [06.09.2017]

UNHRC, (2017), *UNHRC Viewpoint: 'Refugee' or 'Migrant' - Which is right?*, <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html> [22.03.2017]

UN (2016), *International Migration Report 2015*, http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf, [09.01.2017]

UNHCR, (2017), *Figures at a Glance*, <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> [06.09.2017]

UNHCR, (2016), *Global Trends Forced Displacement in 2015*, <http://www.unhcr.org/576408cd7.pdf> [10.04.2017]

UNHRC, (1967), *States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol*, <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b73b0d63/states-parties-1951-convention-its-1967-protocol.html> [10.01.2017]

Uslu, Çağrı Levent ve Gökçe Bayındır Goularas (2016),“Türkiye’de Merkezi Göç Yönetimi”, *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, WALD Yayınları: İstanbul.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2013), *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*, (Aralık 2013). http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_kanun.pdf [15.03.2017]

ARTICLE HISTORY

Submitted: 13.09.2017

Resubmitted: -

Accepted: 26.09.2017

ISIS: THE PROCESSES OF EMERGENCE, ESTABLISHMENT AND STATE FORMATION

Abstract

When the world is considered, most of the terrorist organizations is located in the Middle East. In this region, almost every single war or crisis contributes to the emergence of a new organization or strengthening of existing organizations. The present war environment in the Iraq and Syria has created an advantage for ISIS in terms of strengthening the organization materially and spiritually. In this article, the topics to be discussed within the context of the processes of emergence, establishment and state formation are: the strengthening of the organization through the use of some regional and political features; and evolution to an active power within the region; day to day transformation of ISIS as a sovereign power in wide scope of lands of Syria and Iraq; the reasons for engagement and disengagement of ISIS with Al-Queda.

Keywords: Middle East, ISIS, emergence, establishment, state formation, Al-Queda.

Eylül Beyza Ateş Çiftçi*

lectiō
socialis

*Eylül Beyza Ateş Çiftçi is a Phd student at Istanbul Medeniyet University, Department of International Relations.

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 13.09.2017

Düzeltilme: -

Kabul: 26.09.2017

IŞİD: OLUŞUM, KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜREÇLERİ

Öz

Dünya geneli ele alındığı zaman en çok terör örgütünün bulunduğu yer Ortadoğu'dur. Birçok örgütün ortaya çıktığı bu bölgede, her savaş veya krizin yeni bir örgüt kurulmasına veya var olan örgütlerin güçlenmesine olan katkısı yadsınamaz niteliktedir. IŞİD için de bugün bulunduğu Irak ve Suriye bölgelerindeki mevcut savaş ortamı, örgütün maddi ve manevi olarak güçlenmesinde bir avantaj oluşturmuştur. Yapılanma süreci uzun yıllar süren IŞİD hakkındaki bu makalede, örgütün bir takım bölgesel ve politik özelliklerden beslenerek güçlenmesi ve bölgede etkin bir güç haline dönüşmesi, Suriye ve Irak'ta geniş bir alana hâkim olarak gündend güne yaşadığı dönüşümleri, El-Kaide ile olan birlikteliği ve El-Kaide'den kopuşunun arkasında yatan sebepleri, IŞİD'in oluşum, kuruluş ve devletleşme süreçleri kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Orta Doğu, IŞİD, oluşum, kuruluş, devletleşme, El-Kaide.

Eylül Beyza Ateş Çiftçi*

lectiō
socialis

*Eylül Beyza Ateş Çiftçi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisi.

Cihad temasıyla yürüttüğü terörist eylemler üzerinden adını duyuran IŞİD'in Orta Doğu'daki varlığı bugün zaten istikrarsız olan Ortadoğu Bölgesi'ni daha da istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle IŞİD sorunu ve onun devlet kurma iddiası, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bir terör örgütü olarak kabul gören ve devlet iddiası uluslararası düzende tanınmayan IŞİD'in oluşumu, kuruluşu ve saha kontrolü örgüt tarafından devletleşme mantığına paralel olarak daha çok genişlemek ve genişlediği topraklarda kalıcılık elde etmek üzerine kurgulanmaktadır. Ancak, IŞİD'in nasıl bir devlet iddiasında olduğunu, gerçekten bir devlet olup olmadığını ve hangi unsurları bünyesinde barındırdığını anlamak için IŞİD'in gelişim sürecini ele almak gerekecektir.

1. Terör Kavramına Genel Bir Bakış

Terör teriminin bir eylem olarak suç hukukundaki tanımı, “Yerleşik düzeni değiştirmek amacıyla yapılan ve toplumda yığınlık yaratan cebir ya da şiddet eylemidir” şeklinde yapılmaktadır (Ergil, 1992, s.140). Uluslararası terörizm ise, ulusal sisteme karşı sistem dışından yöneltilen bir şiddet veya şiddet yüklü tehdit eylemi anlamına gelmektedir.

Çok kapsamlı tanımları bulunan ve alt başlıklara ayrılan terörizmi anlayabilmek adına günümüze yansıyan tarihsel gelişim sürecini üç dalgaya ayırmak mümkündür. Fransız Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ulus-devlet ve milliyetçilik akımı ilk olarak sömürge karşıtı etnik dalga sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde büyük imparatorluklar içerisinde bulunan etnik gruplar, çökuluslu imparatorluklardan ayrılarak kendi devletlerini kurmak için terör örgütleri oluşturmuşlardır. Örnek olarak; Osmanlı Devleti'nde ayrılmak isteyen Ermeniler tarafından kurulan Hınçak ve Taşnak Cemiyetleri; Balkanlarda Bulgarlar ve Sırp'lar tarafından kurulan örgütler; Orta Doğu'da Yahudiler tarafından kurulan örgütler ve İngiltere'deki IRA, ayrılıkçı amaçla kurulan etnik terör örgütlerinden bazılarıdır. Ancak terör örgütlerinin ideolojilerinde “terörizm” yerine “özgürlük savaşı”, “terörist” yerine “gerilla” (Rapoport, 2001, s.419) kavramlarını kullanmaları etnik dalganın diğerlerinden farklı olan bir yönüdür.

Etnik dalganın ardından, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve ABD'nin Vietnam'ı işgali ile terörizm de ikinci dalga olan ideolojik dalga başlamıştır. Amerika'nın Vietnam da başarısız olması iki kutuplu dünya düzeninde alternatif fikir akımı olan sol ideolojinin farklı bir umut ışığı olarak algılanmasına ve sol ideolojiyi benimseyen terör örgütlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bu örgütlere karşı sağ ideolojileri benimseyen örgütler de kurulmuştur. Her iki ideolojiyle kurulmuş örgütler de küresel sistemde iki kutba ait ülkeler tarafından desteklenmiş ve terör eylemlerine sahne olmuşlardır. Japonya'da Japon Kızıl Ordusu, Almanya'da RAF, İtalya'da Kızıl Tugaylar ve Filistin'de Filistin Kurtuluş Örgütü (Rapoport, 2001, s.420) bu örgütlere bazı örneklerdir. İdeolojik dalga ile birlikte terörizmin uluslararası boyutu daha fazla ön plana çıkarken son dalga ile uluslararası anlamdaki kalıcılığı sabitlenmiştir.

1979 İran Devrimi ve Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesi, dünyada yeni ve en etkili terör dalgası olan dini dalganın doğmasına sebep olmuştur. Özellikle birincil örnek olarak İslam toplumlarının bazı kesimlerinde İran İslam Devrimi bir umut ışığı olarak algılanmıştır. Sovyetlerin Afganistan'da başarısız olması ise Müslüman din kardeşlerinin bir araya gelerek kazandığı bir zafer olarak nitelendiğinden bu umut ışığını güçlendirmiştir. Bu gelişmeler, sonrasında kendilerine dini referans alan terör örgütlerini, birer birer ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Dini örgütlerin ortaya çıkışı sadece İslam dinini kapsamasa da bu dönemde en çok İslam motifli dini örgütler faaliyet göstermiştir. Bunun en büyük nedeni de İslam dünyasında o dönemde yaşanan siyasi gelişmeler ve kronik hale gelen ve halen devam etmekte olan İslam coğrafyasındaki siyasi

istikrarsızlıklardır (Rapoport, 2001, s.424). Dini dalgayı diğerlerinden ayıran özellik ise hedef kitlesinin oldukça geniş olmasıdır. Dünya genelinde çok geniş bir kesime seslenen İslam dini ve din merkezli terör anlayışı, 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide'nin ABD'de İkiz Kulelere düzenlediği saldırılar ile uluslararası terörizmin en büyük uygulayıcısı olmuştur. Sonrasında ise dini referans yaparak terör eylemlerini sürdüren İŞİD, bayrağı devralacak ve terör eylemlerini dini değerleri üzerinden meşru kılmaya devam edecektir. Ancak öncelikle İŞİD'in kademeli olarak ortaya çıkış süreci incelenmelidir.

2. El-Kaide'nin Kuruluşu ve İŞİD Örgütünün Oluşumuna Giden Yol

Terör unsurunu örgüt ideolojisinde fazlasıyla barındıran İŞİD'in örgütsel anlamda tarihi geçmişi ABD'nin Irak işgali ve hatta daha da öncesine, Sovyetler'in Afganistan işgaline kadar dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan milliyetçi Arap devletlerini din dışı olmak ve İslam yasalarına uymamakla suçlayan Selefiler, İslam'ın eski saf haline dönmelerini ve gerekirse bu uğurda cihat yapılmasını savunmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte "cihat" kelimesi artık "silahlı direniş" olarak tanımlanmaya başlanmış ve işgalin ardından işgale karşı mücadele eden Afganlara yardım etmek amacıyla farklı ülkelerden çok sayıda Müslüman gönüllü Afganistan'a akın etmiştir.

1980 yılı ortalarında Usame Bin Ladin, henüz El-Kaide'yi şekillendirmeden önce, Filistin Müslüman Kardeşler Örgütü lideri Abdullah Azzam ile birlikte Afgan direnişinde savaşacak gönüllüler bulmak ve bu gönüllülere mali ve lojistik destek sağlamak amacıyla "Mekteb el Hidamat (MAK)" "Hizmet Bürosu" olarak adlandırılan bir yapıyı oluşturmuştur. Sovyet işgalini sonlandırmak için destek birimleri kurmak isteyen MAK zamanla ABD, Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere 50 ülkede şubeler açmıştır (Cinoğlu ve Özeren, 2010, s.349). Sovyetler'in Afganistan işgalini bir tehdit olarak gören ABD ve Batılı ülkeler tarafından da desteklenen bu girişim, kısa sürede dünya genelinde duyulmuş ve yaygınlaşmıştır. MAK'ın destekçi sayısı arttıkça MAK adlı örgütlenmeye katılan gönüllüler arasında iletişimin kolaylıkla sağlanabilmesi için Bin Ladin tarafından bilgisayar ortamında "El-Kaide" adlı bir veri tabanı oluşturulmuştur (UTSAM, 2013, s.9). Sovyetler'in işgal dönemi boyunca El-Kaide veri tabanı tüm etkinliğiyle devrede kalmıştır. Ancak 1988'de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi üzerine bu gönüllü ordusu dağılmaya başlamıştır. Nitekim işgalden kurtulan Afganistan'da, Taliban güçleri yönetimi ele geçirerek etkinlik alanına sahip olmuşlardır.

1991'e gelindiğinde ABD liderliğinde oluşturulan koalisyon kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesini ağır şekilde eleştiren Bin Ladin, yeni bir işgal karşıtlığına soyunmuş ve El-Kaide adını verdiği örgütsel yapılanmasını yeniden şekillendirerek Irak'a kaydırmıştır. Burada ABD ile ciddi kanlı savaşlar yürüten El-Kaide mensupları daha önce görülmemiş can kayıplarına yol açmıştır. ABD askerleri başta olmak üzere yapılan saldırılarda sivillerin de ölmüş olması, Bin Ladin'in İbn Teymiye'ye atıfla yayımladığı fetva ile örgüt için meşruiyet sorununu çözmüştür. Bu fetvaya göre: "Dar-ül Harpte sürdürülen cihatta sivillerin de öldürülmesi caizdir, zira ölen masum siviller cennete giderek mükâfat görürken, masum olmayanlar ise hak ettikleri cezayı bulmuş olacaktırlar" (Atwan, 2006, s.18)"

ABD işgali süresince Irak'ta her türlü Batı düzenine karşı direnen El-Kaide örgütü bölgedeki pek çok cihat anlayışına sahip Müslümanı etkilemiş ve saygınlık kazanmıştır. Sonraları İŞİD'in kurucusu ve ilk lideri olacak olan Zerkavi'de o dönem Usame Bin Ladin'in cihat anlayışından derinden etkilenenler arasındadır.

3. Tevhid ve Cihat Örgütü (1999-2003)

Ebu Musab el-Zerkavi 1988 yılında Sovyetler'e karşı cihat için Afganistan'a gitmiş olan savaşçılardan biridir. Ürdün doğumlu olan Zerkavi, işgal sona erdikten sonra Ürdün'e geri dönmüştür. Cihat isteği, İslami ilimlerine olan ilgisi ve fetvalar yayımlayarak halka yön gösterme özelliği nedeniyle uzun yıllar Usame bin Ladin ile tanışmak istemiş ve tekrar Afganistan'a gitmiştir (Kirdar, 2011, s.2.). Bin Ladin'e adını duyursa da ondan beklediği karşılığı alamayan Zerkavi, kendi adamlarını yetiştirmek üzere 2000 yılının başında Afganistan'da Tevhid ve Cihat Örgütü adını verdiği bir yapılanma kurmuştur (Kirdar, 2011, s.3). Zerkavi, örgütünü kurmasının ardından, Usame bin Ladin tarafından biat etmeye davet edilmiş olmasına rağmen Afganistan'da tek başına hareket etmeyi seçmiştir. Ancak 2001 yılında ABD'nin Taliban rejimini devirmek için Afganistan'a saldırması üzerine önce İran'a ardından da Irak'ın kuzeyine yerleşmiştir. Bin Ladin'den istediği desteği istediği zamanda alamayan Tevhid ve Cihat Örgütü lideri Zerkavi biraz daha güçlenme arzusuyla Irak'ın kuzeyinde bulunan ve El-Kaide ile müttefik olduğu söylenen ayrılıkçı Kürt hareketi Ensar el-İslam örgütü ile bağlantıya geçmiştir (Laub, 2011, s.148). ABD'nin Irak'ı işgalinden önce başlayarak 2004 yılına kadar olan süreçte Zerkavi, El-Kaide'nin çatısı altına girmeden kendi bağımsız savaşını sürdürmüştür. Nitekim sonrasında kurulacak olan Irak El-Kaide'sinin temelleri de bu güçlenmenin sonucu oluşmuştur.

4. Irak El-Kaidesi (2004-2006)

Irak, 2003 yılında ABD'nin ikinci işgaliyle birlikte Ortadoğu'nun en istikrarsız ülkelerinden biri haline dönüşmüştür. ABD askeri güçleri ve Iraklı direnişçiler arasında Nisan 2004'te yaşanan ve Birinci Felluce Savaşı olarak adlandırılan çatışmalardan sonra Zerkavi'nin direnişteki rolü ve önemi El-Kaide için zirveye ulaşmıştır. Zerkavi, Felluce'deki çatışmalarda direnişçilere liderlik yapmış ve savaş bitiminde kendisine Felluce İslami Halifeliğinin emiri olarak biat eden direnişçiler ile daha da güçlenmiştir. İsteddiği güce ulaştıktan sonra El-Kaide tarafından önemsenmeye başlanan Zerkavi, 17 Ekim 2004'te internet üzerinden Usame Bin Ladin'e bağlılık yemini ederek Tevhid ve Cihat Örgütü olarak oluşturduğu yapılanmasının adını İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide olarak değiştirdiğini duyurmuştur. Usame bin Ladin'in Zerkavi'nin katılımını memnuniyetle karşılaması üzerine örgüte o dönem kısaca Irak El-Kaidesi denilmeye başlanmıştır.

Gürler ve Özdemir'e göre; "Usame bin Ladin ve Zerkavi'nin özellikle o dönemde Irak'ta işbirliğine gitmelerini stratejik ve jeopolitik çıkarlara bağlamak mümkündür. 2000'lerin başında Afganistan'da kendisine biat etmesini isteyen Usame bin Ladin'in teklifini reddeden ve tek başına hareket etmeyi seçen Zerkavi, Irak'ta direnişin boyutu büyümeye başlayınca arkasında finansal olarak güçlü birisine ihtiyaç duymuştur ve Bin Ladin'e biat etmiştir. Diğer yandan Şiiilere karşı aşırı düşmanca tutumlarından ve İslamiyet ile bağdaşmadığını düşündüğü davranışlarından ötürü eleştirdiği Zerkavi'nin biatını kabul eden Usame bin Ladin ise, Irak'ta faaliyet gösterecek El-Kaide direnişçilerinin bölgede bu derece ünlenmiş birisi tarafından yönetilmesinin kendi örgütü için daha faydalı olacağını düşünmüştür (Gürler ve Özdemir, 2014, s.113)." Ancak başta karşılıklı çıkarları bulunan bu iki örgüt arasında geçen zaman sürecinde El-Kaide'nin merkezi tarafından hoş karşılanmayacak bir takım örgüt ideolojisi farklılıkları meydana gelmiştir. Detaylı olarak El-Kaide ile yol ayrımı bölümünde açıklanacak olan bu farklılıklar sonucunda da yürütülen cihat anlayışında bazı ayrışmalar belirecektir.

5. Müslümanlar Arası Ayrımın Belirmesi

Irak'ın ABD tarafından işgali ile başlayan süreçte, direnişte Sünniler hep ön saflarda yer almış ve aynı Afganistan işgalinde olduğu gibi, cihat için gelen yabancı savaşçılarla Iraklı direnişçiler

birlikte hareket etmişlerdir. Nisan 2004'te yaşanan Birinci Felluce Savaşı bu birlikteliğin en güzel örneklerindedir. Zerkavi liderliğindeki Tevhid ve Cihat Örgütü ve diğer Sünni gruplar birlikte hareket ederek ABD liderliğindeki İşgal Güçlerini tek taraflı ateşkes ilan etmek zorunda bırakmışlardır. Fakat daha sonraki süreçte Zerkavi'nin uygulamaları sebebiyle Müslüman birlikteliğinde çatlama meydana gelmeye başlamıştır. Zerkavi hayattayken başlayan Müslümanlar arasındaki fikir ayrılıkları onun ölümünden sonra zirveye çıkmıştır.

Zerkavi, 2005 seçimleri öncesinde yaklaşan seçimleri eleştirerek Şii adayları ve seçmenleri demokratik seçimlere destek vermeleri yani demokrasinin gereklerine uymaları gerekçesiyle, İslam'a aykırı kabul ederek kâfir olarak nitelemiş, demokrasiye karşı savaş açmış ve büyük çapta 2005 seçimlerini boykot etmiştir (İnat, 2006, s.66). Tamamı Sünnilerden oluşan Zerkavi destekçilerinin demokrasi yanlısı diğer Sünnileri eleştirerek seçimleri boykot etmesi, Şii iktidara gelmesini kolaylaştırmış ve bu sebeple yönetimden uzaklaşan Sünniler ile yönetimi ele geçiren Şiiiler arasındaki Sünni-Şii gerilimi de tırmanmaya başlamıştır. Bunun üzerine, Zevahiri (El Kaide'nin o dönem ki ikinci lideri) Zerkavi'ye, hem Irak içinde hem de küresel çapta halk desteğini kazanmak istiyorsa Şiiilere ve dışladığı Sünnilere yönelik yürüttüğü toplumu ayrıştırıcı saldırılara ve masum sivil Müslümanların ölmesine neden olan eylemlere dikkat etmesi gerektiği mesajını iletmıştır. Ancak Zerkavi diğer direniş grupları tarafından dışlanma pahasına da olsa bu uyarıları dikkate almamıştır.

Irak El-Kaidesi yapılanmaya başladığı ilk dönemden itibaren Şiiilere karşı oldukça yoğun şiddet politikaları izlemiştir. İslam'ın Selefi anlayışını benimseyen ve bu anlayış çerçevesinde radikalleşen Zerkavi'nin, Şiiilere yönelik sert tutumundan ve düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere Irak El-Kaidesi'nin en büyük düşmanı İşgal Güçleri'nden sonra Şiiiler olmuştur. Eymen el-Zevahiri'nin Şiiilerin hedef alınmasını eleştirerek İslam tarihinde hiçbir dönemde bütün Şiiileri öldürmenin hedeflenmediğini belirtmesine rağmen, Irak El-Kaidesi'nin lideri neredeyse bütün mesajlarında düşmanlarını "Haçlılar" (İşgal güçleri) ve "Rafiziler (Şiiiler)" olarak kategorize ettiği açıktır.

Şiiilerin yanı sıra, Irak'ın sosyal yapısında geçmişten beri çok etkili konumda bulunan Sünni aşiretler de, 2005 yılından itibaren Zerkavi'nin uyguladığı aşırı şiddetli terör eylemlerinden ve ağırlıklı olarak Sünni halkın yaşadığı Anbar, Nineya, Diyala ve Selahaddin gibi bazı bölgelerde Zerkavi'nin yönetici konuma gelmesinden memnun olmamışlardır (Çubukçu, 2007). Her şeye rağmen, Şii düşmanlığından geri adım atmayan Zerkavi, Ocak 2006'da Şiiileri dışlayarak sadece kaybetmek üzere olduğu Sünni direnişi bir arada tutmak amacıyla Irak El-Kaidesi ve İslamcı ideolojiye sahip beş Sünni direniş grubu ile bir araya gelerek Mücahit Şura Konseyi'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak Mücahit Şura Konseyi de fazla uzun ömürlü olmamıştır çünkü Irak El-Kaide'sinin yerine kurulduğu ilan edilen Irak İslam Devleti de yerel halk ve aşiretlerin tamamından destek bulamadığı için konsey dağılmıştır.

6. Irak İslam Devleti (2006-2013)

2006 yılında ABD'nin hava saldırısı ile Zerkavi'nin öldürülmesi üzerine İŞİD örgütünün, o zamanki adıyla Irak İslam Devleti (İİD)'nin, liderliğine Ebu Hamza el-Muhacir getirilmiştir. Ancak bir takma isim olan Muhacir'in asıl sahibi Ebu Eyyub el-Mısri'dir. El-Mısri, El-Kaide'nin o dönemde ikinci adamı olan Eymen el-Zevahiri'ye yakınlığı ile bilinmektedir. Ayrıca Afganistan'da militan yetiştirdiğine inanılan el-Mısri hakkında Şubat 2005'te ABD ve Irak hükümeti tarafından yakalama kararı çıkartılmıştır. Ekim 2006'da ana gaye olan İslam devletini kurma hedefi pratiğe dönüştürülerek Irak İslam Devleti ilan edildiğinde İİD'nin liderliğine Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014, s.113). Bu tarihten itibaren bölgede İİD ve karşıt güçler

tarafından gerçekleştirilen bir dizi harekât, İİD'nin dönem dönem güçlenmesine ve zayıflamasına katkı sağlayarak örgütün geleceğini şekillendirmeye başlamıştır.

2007 yılından itibaren ABD'nin, İİD'ye muhalif Sünni aşiretlerin ve yerel unsurların desteğini sağlayarak operasyonlarını arttırması sonucunda İİD'nin gücü kırılma sürecine girmiştir. İİD bombalı saldırılarına devam etse de direniş yılları ile karşılaştırıldığında 2008 yılının sonundan itibaren eylemlerinin sayısında önemli ölçüde düşüş görülmüştür. Sünni Uyanış diğer adıyla Sahva Harekâtı da bu düşüş sürecini tetikleyen bir dönemde ortaya çıkması açısından önemlidir.

7. Sünni Uyanış (Sahva) Hareketi

Irak İslam Devleti'nin hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde İslam'a dair kendi algı ve yorumlarını, hukuk kaideleri olarak uygulamaya koymaya başlamasıyla bu durumdan etkilenenlerin başında bölgede yaşayan Sünniler gelmiştir. Öte yandan Sünni bölgelerde yoğun olarak yaşanan çatışmalar sebebiyle ekonomik hayat durma noktasına gelmiş, halkın geçim kaynağı olan pek çok işyeri ve ticarethane kapanmak zorunda kalmıştır (Katzman, 2008, s.12). Bütün bunlara birde İİD ile aşiret liderleri arasındaki güç mücadelesi eklenince Sünni bölgelerde yaşayan Iraklılar için hayat daha da zorlaşmıştır. Buna tepki olarak El-Kaide'ye karşı savaşmaya başlayan Sünni Uyanış "Sahva" Hareketi'nin temelleri bu koşullar altında Sünni aşiret liderleri tarafından atılmıştır.

Aşiretlerin kendi güvenliklerini sağlamak için oluşturdukları Sahva Hareketi, 2006 yaz aylarından itibaren El-Kaide militanlarına karşı saldırı politikası başlatmıştır. ABD ise bölgedeki askerlerinin sayısını arttırarak, aşiretlere İİD ile aralarına mesafe koymak ve güvenliği sağlamak karşılığında silah ve cephane yardımı teklif etmiştir (Özcan, 2009, s.34). ABD ile Sahva arasında sağlanan bu ittifak doğrultusunda, ABD'den silah, para ve istihbarat yardımı alan Sahva ile İİD arasında 2006 yılından 2008 yılının sonuna kadar çok şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir (Çubukçu, 2007). Bu yıllardan itibaren İİD mensupları Sahva kelimesini kâfir ile eş anlamlı kullanmaya başlayarak artık Sahva hareketinin Sünni üyeleri ile Şiiiler arasında bir fark gözetmemeye başlamışlardır.

Şiddetli çatışmalar sonucu bünyesindeki savaşçıların sayısı giderek azalmaya başlayan İİD'nin aynı doğrultuda faaliyetlerinde de azalma görülmeye başlanmıştır. ABD ordusunun çekilmeye hazırlandığı 2011 yılına kadar İİD'nin militan sayısının 800-1000 arasına kadar düştüğü tahmin edilmektedir (Laub, 2011, s.148). Böylece Sünnilerden oluşan Sahva Harekâtı büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve İİD'nin önünü kesmiştir. Ancak 2011'den sonra ABD'nin bölgeden çekilmesi üzerine Irak'ta kurulan Maliki yönetiminin ülke üzerinde tek söz sahibi olarak Şiiileri desteklemesi ile Sünni Sahva Hareketi İİD ile savaşmaktan kendini geri çekmiştir. Maliki'nin Sünni Sahva mensuplarını Irak ordusu içine almayı reddederek onları finanse etmemesi Maliki'nin Sünnileri El-Kaide'ye iten politikalarının başında sayılmaktadır. Maliki tarafından, sayılarının yüz bin civarında olduğu tahmin edilen Sünni savaşçıların, Irak ordusuna alınmamasının nedeni olarak Şii iktidarı için tehlikeli oldukları düşünüldüğünden sadece yirmi bin kişinin orduya alınabileceğinin duyurulması Sünniler arasında hayal kırıklığına sebep olmuştur (Katzman, 2008, s.12).. Yaklaşık 30 bin civarında profesyonel askeri kapsayan bu karar, kırgın, hoşnutsuz ve işsiz diğer askerleri potansiyel birer militan konumuna düşürmüştür. Bunun sonucunda Sahva adına savaşan bazı askerlerin El-Kaide safında savaşmaya başlaması, El-Kaide'nin ve dolayısıyla İİD'nin gücünü yeniden toparlamasına yol açmıştır. Nitekim bugün IŞİD'in askeri anlamda kuvvetli olmasının en önemli nedenlerinden birisi bünyesindeki bu eski profesyonel Irak askerleridir (Erdoğan ve Deligöz, 2015, s.8).

Sonuç olarak başlangıçta İİD'nin düşmanları İşgal Güçleri (ABD) ve Şiiiler iken yukarıda belirtilen

olayların da etkisiyle “Sahva” (Sünni aşiretler) de demokrasi yanlısı seçimlere sıcak bakmaları ve İİD’ye karşı savaşmaları nedeniyle düşman kategorisine eklenmiştir. Bu ayrışmadan itibaren İİD saldırı hedefleri içine kendilerine ihanet eden ve tekfir ettikleri Sünnileri de dâhil etmiştir.

2011 yılında ABD askerlerinin Irak’tan tamamen çekilmesi, Maliki’nin Sünniler üzerindeki baskısını iyice arttırması sonucu bazı Sünnilerin El-Kaide’ye tekrar yakınlaşması ve Suriye’de yaşanan olayların iç savaşa doğru evrilmesi nedeniyle oluşan güç boşluğundan faydalanan İİD tekrar yükselişe geçmiştir. Bunun yanı sıra, büyük ölçüde gücünü toparlamasına ve yükselişe geçmesine katkı sağlayan “Duvarları Yıkma” harekâtı da İİD için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur.

8. Duvarları Yıkma Harekâtı

Şii bölgelerinde gerçekleştirilen bomba yüklü araçların patlatılması ve intihar eylemleri sonucu çok sayıda insanın ölümünü üstlenen İİD, 2008-2011 arasındaki dönemde etkinliğini yitirmiş görüntüsünü yeniden güçlendirdiğinin sinyallerini vermiştir. Nitekim gücünü daha da arttırmak ve sağlamlaştırmak isteyen İİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Temmuz 2012’de internet üzerinden “Duvarları Yıkma” harekâtını başlattığını duyurmuştur (Lewis, 2013, s.10). Jessica Lewis’e göre bu harekâtın iki ayağı vardır. Birincisi bomba yüklü araçlarla veya intihar eylemcileri tarafından eş-zamanlı olarak ülke genelinde bombaların patlatılarak kâfirlerin temizlenmesi, ikincisi ise hapishanelere baskın düzenleyerek mahkûmların kaçırılmasının sağlanması ile İİD savaşçı sayısının artırılmasıdır (Lewis, 2013, s.7).

Bu doğrultuda harekât ilan edildikten sonraki iki gün içerisinde, 100’den fazla insanın ölümü ile sonuçlanan bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Öte yandan düzenlenen birçok hapishane baskını ile tecrübeli savaşçı mahkûmların El-Kaide safalarına katılması sağlanmış ve bu operasyonlar İİD’nin güçlenmesinin ana unsuru haline gelmiştir (Dünya Bülteni, 2012). Baskınlar sonucu 500’den fazla mahkûm kaçırılmış ve İİD savaşçı sayısı önemli ölçüde arttırılmıştır. ABD’nin işgali sırasında tutuklanmış ve bu hapishanelere mahkûm edilmiş savaşçıları hapishanelerden çıkartan İİD, Sünni direnişçiler arasında İİD’nin “onurlarını kurtaran” bir örgüt olarak ün kazanmasına da katkı sağlamıştır.

Jessica Lewis “Duvarları Yıkma” harekâtının dört aşamaya ayrıldığını belirtmiştir.

Bunlardan ilki Temmuz 2012’de harekâtın duyurulması ile başlayıp Eylül 2012’de sona ermiştir. Bu aşama bomba yüklü araçların eş zamanlı olarak ülke genelinde patlatılmasının yanında çeşitli hapishane baskınları ile İİD’nin askeri yeteneklerini ispat etme aşamasıdır.

İkinci aşama, hapishane baskınları ile kaçırılan mahkûmların örgüt bünyesine katılımını sağlamak için stratejik bir ara verme döneminin ardından Kasım 2012’de başlamıştır. Bu aşamada da bomba yüklü araç eylemleri ve hapishane baskınları devam ettirilmiş ancak bu sefer bombalı saldırılar Irak’ın kuzeyi ile merkezini ayıran bölgelerde gerçekleştirilmiş ve siviller ile Kürt devlet görevlileri hedef alınmıştır. Anlaşıldığı üzere bu aşamada İİD harekât alanını genişletmeyi hedeflemiştir.

Üçüncü aşama ile Bağdat civarında artan saldırılar üzerinden şehir adeta kuşatma altına alınmıştır.

Dördüncü ve son aşama ile de İİD’nin etkinliği zirveye çıkmıştır. Son aşamada bombalı eylemlerin sayısında dört kat artış meydana gelmiş ve hedefte çoğunlukla Şiiler yer almıştır. Son beş yılın en kanlı aylarına sahne olan “Duvarları Yıkma” harekâtı Temmuz 2013’de Ebu Garip hapishanesine düzenlenen baskınla sona ermiştir (Lewis, 2013, s.7).

Bu harekât ve neticesinde kendi açısından elde ettiği başarılar ile gücünü sözcügelimi daha da pekiştiren İİD daha önce sadece örgütsel bir yapılanma iken bu harekât ile artık belli bir toprak parçasını yönetme olasılığını elde etmiştir. İkinci olarak, bölgede askeri ve siyasi bir aktöre dönüşmüş, tecrübeli savaşçı mahkûmların kendi saflarına katabilmeyi başarmış ve böylece daha da güçlenmiştir. Sonuçta da, toplum bazında aradığı taban desteğini bulmaya başlamıştır.

9. İİD'nin Taban Desteği

Dokuz yıllık işgali 2011 Aralık ayında sonlandıran ABD geride fiilen parçalanmış, istikrarsız ve savaşın eşiğinde bir Iraklı halk bırakmıştır. Yaklaşık 32 milyon nüfusa sahip olan Irak'ta halkın %32-37'si Sünni Müslüman geri kalan %60-65'lik kesimi ise Şii'dir (Hassan, 2007). 2011 yılının Aralık ayında ABD ordusunun Irak'tan çekilmesinin ardından Şii olan Maliki yönetimi tarafından, Sünniler üzerindeki baskı daha da arttırılmış ve üst düzey Sünni politikacıları yönetimden uzaklaştırarak terör suçu kapsamında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Bu kararın ardından Sünniler başta Anbar olmak üzere Ninova, Selahaddin, Diyala, Kerkük ve Bağdat'ta büyük çaplı protesto gösterileri başlatmış ve bu durum İİD'nin aradığı taban desteğini bulmasına katkı sağlamıştı (Gürler ve Özdemir, 2014, s.113).

Sünni protestoların en yoğun yaşandığı vilayet olan Anbar şehri Irak geneli için önemli bir şehir olmakla birlikte Sünniler ve İİD için ayrı bir öneme sahiptir. Anbar vilayeti yüzölçümü itibari ile Irak'ın neredeyse üçte birini kapsayan ve nüfusunun çoğunluğu Sünni Araplardan oluşan büyük bir vilayettir. Batısında Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan'a, doğusunda Şiiler için çok önemli iki şehir Kerbela ve Necef'e sınırı vardır. Ayrıca başkent Bağdat ile en uzun sınırı olan vilayettir. Eski Arap siyaset tarzı olan kabilelerin yönetimi elinde bulundurduğu bir siyasi yapıya da sahip olan Anbar, işgal yıllarında ABD öncülüğündeki Koalisyon güçlerine karşı direnişin en şiddetli yaşandığı bölgedir. Özellikle Sünni direnişte tarihi bir öneme sahip olan Felluce Savaşları'nda büyük çatışmaların yaşandığı Felluce şehri de bu eyalet sınırları içindedir. Dolayısıyla bu bölgede Maliki yönetiminden uzaklaşarak protesto gösterileri başlatan Sünnilerin halk desteğini almak İİD için çok önemlidir. Mezhepçi politikalar izleyerek Sünni-Şii ayrışmasının şiddetlenmesine zemin hazırlayan Maliki'nin 2012 yılında Sünnilerin başlattığı protesto gösterilerini zor kullanarak bastırması üzerine ülke genelindeki Maliki karşıtlığı daha da tırmanmış ve Maliki, İİD'nin istediği halk desteğini bir fırsat olarak örgütün önüne altın tepside sunmuştur (Gürler ve Özdemir, 2014, s.113).

İİD'nin toplum tabanından destek görmeye başlamasıyla örgüt Sünni bölgelere daha sağlam yerleşme imkânı bulmuştur. Ancak aşiretlerin tamamının İİD safında savaştığını söylemek mümkün değildir. Özellikle 2006-2007 yılları arasında İİD ile kanlı bir savaşa tutuşan Sahva Hareketi mensuplarından bazıları, gerçekleştiren protesto ve çatışmalar sonucu sivil ölümlere duyulan öfke çerçevesinde yeniden İİD'ye cephe almıştır. Bazı aşiretler ise tarafsız kalarak Maliki yönetiminden rahatsız olmakla birlikte çözümün İİD eliyle sağlanmasını istemediklerini göstermişlerdir (Cülük, 2015).

2013'ün ikinci yarısından itibaren, Irak'taki El-Kaide'ye bağlı İİD yapılanması ilk işgal yıllarındaki gücüne ve etkinliğine kavuşmuştur. Irak ordusu bölgenin kontrolünü tam olarak sağlayamadığı için, İİD gücünü kaybetmeden önceki direniş yıllarında hâkimiyet kurduğu Anbar, Selahaddin, Ninova ve Diyala gibi bölgelerde tekrar güçlenmeyi ve taban desteğini arkasında tutmayı başarmıştır.

10. Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) (2013-2014)

2010'da Irak güvenlik güçlerinin ABD destekli operasyonu sonucunda el-Mısri ve İİD lideri Ebu

Ömer el-Bağdadi Selahaddin vilayetinde öldürülmüştür (BBC, 2010). Bunun üzerine İİD'nin liderlik kadrosunda tekrar bir değişiklik meydana gelmiş ve liderliğe Ebu Bekir el-Bağdadi geçmiştir. İİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Nisan 2013'de yayınladığı bir mesajda İİD'nin, Suriye El-Kaidesi olan Nusra Cephesi ile aynı gayede savaştığı için birleşerek örgütün adının "Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)" olarak değiştirildiğini duyurmuştur (Yakın Doğu Haber, 2013). Irak El-Kaidesi bu hamle ile, Nusret Cephesi'nin, kendilerinin Suriye'de İslami bir devlet adına mücadele eden uzantıları olduğunu açıklayarak etkinlik sahasına Suriye'yi de katmayı ve operasyonlarını her iki ülkeye de yaymayı hedeflemiştir, fakat bu değişiklik El-Kaide merkezi lideri Eymen el-Zevahiri tarafından tepkiyle karşılanarak kabul edilmemiştir. Bağdadi'nin açıklamalarından sonra Nusra Cephesi lideri Colani'ni, Nusret Cephesi'nin Eymen el-Zevahiri'ye biatını duyurduğu ve Irak İslam Devleti'ne saygı duymakla birlikte Bağdadi'nin yaptığı ilan ile alakalı kendilerinin haberdar edilmediğini belirttiği bir ses kaydı yayınlamıştır (Wordpress, 2013).

Merkezden aldığı uyarılara rağmen örgüt ismini ve etkinlik alanlarını değiştirmeyerek eylemlerine hem Irak hem de Suriye içinde devam eden İŞİD'e, Zevahiri kararlı bir mektup göndererek; İŞİD'in iptal edildiğini, Irak İslam Devleti'nin faaliyet alanının Irak, Nusret Cephesinin faaliyet alanının ise Suriye olduğunu belirtmiştir. Zevahiri'nin Irak ve Suriye'yi iki bağımsız devlet olarak tanımlamaya devam etmesini Birinci Dünya Savaşı sonrası emperyalist güçlerin yaptığı Sykes-Picot anlaşmasına onay vermek olarak değerlendiren Bağdadi, bu mektubun ardından yayınladığı ses kaydında İŞİD'in var olduğunu ve bu amaçtan vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir (Aljazeera, 2013).

Bağdadi'nin bu açık itaatsizliği, kendisini küresel bir cihat hareketi olarak tanımlayan El-Kaide yapılanması içinde daha önce görülmemiş bir durum oluşturmuştur. Emre biatın (İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akid) (İslam Ansiklopedisi, 1992) öncelikli olduğu El-Kaide için Zevahiri'nin açık emirlerine karşı, yerel İŞİD şurasının kararlarının geçerli olduğunu söyleyen Bağdadi, El Kaide lideri Zevahiri başta olmak üzere tüm örgüt nezdinde güven kaybı oluşturmuştur. Ayrıca hem El-Kaide liderinin emirlerine karşı gelip hem de Suriye içerisinde El-Kaide adı altında etkinlik göstermeleri Zevahiri'nin liderliği üzerine tartışmalara yol açabilecek bir durum yaratmıştır. Bu durum İŞİD'in El-Kaide'den kopuşuna ve kendi örgüt çatısı altında varlığını devam ettirme sürecine uzanmıştır. İŞİD'in El-Kaide'den koparak Suriye'ye sıçraması Suriye'nin iç savaşıyla doğru orantılı olarak gerçekleştiği için Suriye'de yaşananları da incelemek gerekmektedir.

11. İŞİD'in Genişleme Planı ve Suriye

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan, Mısır'da Tahrir Meydanı'nda devam eden Arap Baharı kısa zaman içerisinde birçok ülkeyi etkilemiş ve Mübarek, Kaddafi gibi birçok baskıcı lider buldukları görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Arap Baharı'nın Suriye'deki etkileri ise 2011 yılında görülmeye başlanmıştır. 15 Mart 2011'de başlayan gösteriler Nisan 2011'de ülke çapına yayılmıştır. Suriye İç Savaşı bu yolla İŞİD için de büyük bir avantaj yaratmıştır. Örgüt için Suriye İç Savaşı, Irak'ta kurmak istediği İslam devletinin sınırlarının Suriye'yi de içermesi için büyük bir şans oluşturmuştur (Cülük, 2015).

Suriye İŞİD'in genişleme planını gücünü arttırması ve etkili olması için elverişli bir ortama sahiptir. Öncelikle Beşar Esad ve yönetimi Nusayri'dir, yani Şia mezhebine bağlıdır ve ülkede Şii Müslümanlar Sünni Müslümanlara göre daha az olmasına rağmen, yönetim Şii Müslümanların elinde bulunmaktadır. Yaklaşık 18 milyon nüfusa sahip olan Suriye'de halkın %90'ı Araplardan geri kalanı ise Kürtler ve Ermenilerden oluşmaktadır. Arap Müslüman nüfusun %74'ü Sünni iken

sadece %13'ü Şii'dir (CIA, 2014). Esad rejiminin Şii olması IŞİD için kendi inanç sistemine göre bir meşruiyet yaratmıştır. Temel amacı Hristiyanlık ve Şia mezhebine karşı savaşmak ve bölgede Sünni Selefi bir İslam Devleti kurmak olan IŞİD, Suriye'deki İç Savaş sayesinde birçok militan kazanmıştır. Savaşın giderek mezhep çatışmasına doğru evrilmesi, örgütün bölgede sözü en çok geçen Sünni organizasyon olmasını sağlarken, aynı zamanda da El-Kaide ile yol ayrımına gelmesine sebep olmuştur. El-Kaide ile IŞİD arasında yaşanan bu yol ayrımı, IŞİD'in 2014 yılında İslam Devleti adını benimsemesiyle daha da belirgin hale gelmiştir.

12. El-Kaide ile Yol Ayrımı

IŞİD çok sayıda yabancı savaşçıyı bünyesinde barındıran etnik açıdan çok uluslu, fikri açıdan ise tek tipçi ve katı anlayışa sahip Selefi bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, geleceğe dair söylemlerinin kendilerinin yönettiği Irak ve Suriye'nin içinde bulunduğu alternatif bir devlet ideali olması, bir kısım Irak ve Suriye yerel halkı nezdinde fikri açıdan sempati uyandırmamıştır. Aynı şekilde sahada da, Suriye'de "tağut (demokrasi yanlısı)" düzen olmakla suçladığı başta Özgür Suriye Ordusu olmak üzere büyük çaplı neredeyse tüm muhalif gruplarla fiziki çatışmalara girmiştir. Öyle ki bu karşıt duruşlar nedeniyle, İslami Cephe'nin siyasi liderliği görevinde bulunan Hassan Abbud "Hangi dinin, mücahitlerinin ve devrimcilerinin kaçırıp öldürmeyi emrettiğini bilmiyorum" anlamına gelen bir tepkisel mesaj yayınlarak "IŞİD'in de diğerleri gibi bir grup olduğunun farkına varması ve devlet gibi davranmaktan vazgeçmesi gerektiğini" belirtmiştir (Lund, 2014).

Bu açıdan bakıldığında IŞİD geleneğinin Suriye ve Irak'taki tekfirci ve uzlaşmaz tavrı Cihadi kesim içerisinde gözle görülür bir rahatsızlık uyandırmıştır. Tekfirin yanı sıra IŞİD'in yöntem olarak da çok daha kanlı çözümleri tercih etmesi ve kendisine karşı gelen Sünni gruplara da sert davranması El-Kaide ve IŞİD ayrışmasında önemli bir noktayı temsil etmektedir. Romain Caillet'e göre: "Bağdadi ile Zevahiri her ne kadar temelde aynı fikirlere sahip olsalar da doktorinel bazda, örneğin İslam dünyasındaki sıradan Şii topluluklara nasıl yaklaşılması gerektiği gibi hususlarda, birbirlerinden oldukça farklı düşünmektedirler (Caillet, 2013)." Bu farklılık Zerkavi ve Ladin zamanında da belirgindir. Örneğin Zerkavi'nin kâfir tanımı, tüm Şii'leri ve Selefi düşünceye biat etmeyen bütün Müslümanları kapsarken, kendi annesi de Suriyeli bir Alevi olan bin Ladin bu konuda çok hassastır. Bin Ladin'in, Zerkavi'nin kendilerine karşı savaşmayan gruplara ilişmemesi gerektiği ve karşı taraftan bir saldırı olmadıkça saldırmamasını dile getirdiği mesajında, IŞİD'in tekfirci politikalarının devrime zarar verdiği ve bölgede fitneye yol açtığı dile getirilmiştir. El-Kaide gibi diğer Cihadi kanat önderleri tarafından da tutumları nedeniyle eleştirilen IŞİD, bölgede ittifak opsiyonlarını da fikri farklılıkları sonucunda kaybetmeye başlamıştır. Bölge ittifakları arasında en önemli ittifakı olan El-Kaide'den kopuşu ise sinyallerini önceden belli eden bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir.

Nitekim Zevahiri'nin IŞİD oluşumunun iptalini ve gruba bağlı savaşçıların faaliyet alanlarının Irak'la sınırlı olduğunu dile getiren mektubu ve ses kayıtlarıyla gelişen süreç Şubat 2014'te sona ermiş ve El-Kaide merkez komutanlığından yapılan bir açıklamayla IŞİD'in El-Kaide ile bir alakası olmadığını ve gerçekleştirdikleri eylemlerin El-Kaide'yi bağlamayacağı açıkça söylenmiştir (Haksözhaber, 2013). Açıklamada, "IŞİD'in kuruluşundan El-Kaide'nin haberdar edilmediği ve El-Kaide'ye danışılmadığı, eylemlerinde merkezden emir ya da tavsiye beklemeden hareket ettiği, merkezin bundan hoşnutsuzluğunu da önceden dile getirdiği ve dolayısıyla artık El-Kaide ile IŞİD arasında hiçbir bağ olmadığı" gibi sert ifadeler geçmektedir (Gürler ve Özdemir, 2014, s.148).

Sonuç olarak Zerkavi'den Bağdadi'ye yaşanan süreçte son olarak IŞİD adını alan yapılanmanın

başına buyruk politikalar üreten, tekfiri bir silah gibi kullanmaktan çekinmeyen ve düşman tanımının içine kendi otoritesini kabul etmeyen Müslüman grupları da katmakta beis görmeyen çizgisi El-Kaide ile bağlarının kopmasına yol açmıştır. Böylece El-Kaide, tarihinde ilk kez bir gruba adını vererek sonrasında varlığını reddetmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014, s.149). Bu sayede, El-Kaide etiketinden kurtulan İŞİD, artık bölgede oluşturmak istediği nihai hedefi olan İslam Devleti'ne doğru adım adım ilerleme olanağına kavuşmuştur.

13. İslam Devleti (2014- Halen)

İslam Devleti idealini gerçekleştirmek isteyen İŞİD'e, bu süreçte bölgede mevcut olan iç karışıklıklar fazlasıyla yardımcı olmuştur. Özellikle İŞİD'in Suriye ve Irak'ta saldırdığı yerler incelendiğinde, Irak'ın Batısı ile Suriye'nin Doğusu arasında bir devlet kurmak istediği rahatça anlaşılmaktadır. Hem Irak hem de Suriye içerisinde meydana gelen güç boşluklarına ilaveten liderlerin otorite devamlılığını sağlayamaması ve devlet egemenliğinin erozyona uğraması bölgede İŞİD'e otoriteyi ele geçirme fırsatı sunmuştur. Bu otorite boşluklarından faydalanarak başta Musul'un ele geçirilmesiyle ve diğer büyük çapta sağladığı toprak edinimleri sayesinde Irak Şam İslam Devleti ve onun lideri Ebu Bekir el Bağdadi, 29 Haziran 2014 tarihinde, Ramazan ayının ilk gününde, hilafet ve İslam Devleti'ni Irak ve Suriye sınırını kaldırarak o bölge üzerinde kurduğunu ilan etmiştir. Örgütün adı Irak Şam İslam Devleti'nden İslam Devleti'ne ¹ dönüşmüş ve Ebu Bekir el Bağdadi halife ilan edilmiştir (Gürler ve Özdemir, 2014, s.148).

Kendisini Sünni Müslümanlığın koruyucusu ve anti-empyralist din odaklı bir devlet olarak lanse eden İŞİD, yayınladığı bir videoda Sykes-Picot anlaşması ile koloni ülkelerinin çizdiği Irak ve Suriye'yi bölen sınırları "görünmez sınırlar" olarak nitelendirmiş ve İslam Devleti'ni kurarak bu sınırları yok ettiğini ilan etmiş, devamında da Ürdün ve Lübnan'ı da İslam Devleti'ne dâhil etmeyi amaçladığını açıklamıştır (Youtube, 2013). Çünkü Bağdadi'ye göre, Halifelik otoritesinin İslam Devleti bölgesine ayak basması ile birlikte bölgede var olan tüm grupların, emirliklerin, devletlerin yasallığı sona ermiştir ve dolayısıyla bu toprakların da İslam Devleti'ne dâhil edilmeleri gerekmektedir (Youtube, 2013).

Sonuç

Cihad temasıyla yürüttüğü kanlı eylemlerinin adını 2014 yılında Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla duyuran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), ilk olarak 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş, 2001 yılında Irak Kuzeyi'ne gelerek ABD güçlerine karşı savaşan bir dini örgüt haline gelmiştir. Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır. Zerkavi'nin ölümü sonucu liderliğe el-Muhacir getirilmiş ancak Ekim 2006'da Irak İslam Devleti kurulduğunda lideri Ebu Ömer el-Bağdadi olmuştur. 2007 yılından itibaren ABD'nin Sünni aşiretlerle birlikte oluşturduğu Sahva Konseylerinin mücadelesi sonucu gücünü kaybetmeye başlayan İŞİD, 2010 yılında liderliğine Ebu Bekir el-Bağdadi'yi getirerek örgütüne yeni bir soluk katmıştır. ABD'nin 2011 yılında Irak'tan çekilmesi üzerine bölgede tekrar güçlenmeye başlayan İŞİD ve el-Bağdadi, 8 Nisan 2013'te Irak Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bu kararın El-Kaide tarafından tanınmaması üzerine İŞİD'in El-Kaide ile olan bağlantısı kopmuş ve 29 Haziran 2014'te örgüt bağımsız olarak İslam Devleti'ni ve halifeliği kurduğunu ilan etmiştir.

İŞİD'in gerçekleştirdiği eylemler kapsamında güç toplamasına fayda sağlayan ve bu şekilde diğer

1 Örgütün bilinen en yaygın isminin halen İŞİD olması sebebiyle ilerleyen bölümlerde de İslam Devleti yerine İŞİD kullanılmaya devam edilecektir.

örgütlerden ayrılmasına imkân veren pek çok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki çatışma halinde ve istikrarsız halde bulunan yapıları keşfederek burayı kendisine yuva haline getirebilmesidir. IŞİD'in bölgede güç toplamasına olanak sağlayan en büyük etken, Irak ve Suriye genelinde yaşanan mezhepsel çatışmalar ve oluşan kaostur. Irak'ta ABD sonrası iktidara gelen Maliki yönetiminin; Sünnilere güvenmemesi, Sahva Konseyleri bünyesindeki yerel aşiretleri yeterince desteklememesi, Şii silahlı gruplarca sivil Sünnilere yönelik kanlı eylemlere göz yumması, Baassızlaştırma politikaları kapsamında Sünni politikacıların siyasal yaşama eşit koşullarda katılımlarını önlemesi, Sünnilerin potansiyel birer terörist olarak görülerek haksız yere tutuklanmaları gibi olaylar Sünnileri Irak hükümeti karşıtı silahlı eylemlere yöneltmiştir. IŞİD, Irak'taki bu mezhepsel çatışma neticesinde oluşan otorite boşluğunu lehine çevirerek Sünni kentlerde kontrolü ele geçirmiş, Suriye'deki sivil savaşın yarattığı kaos ortamını da değerlendirerek her anlamda gücünü arttırmıştır. IŞİD'in yayınladığı Dabıq isimli dergisinde de mücadele için Suriye ve Irak'ın seçilmesinde zayıf ulus devlet yapısı ve kaos ortamının en büyük etken olduğu açıkça ifade edilmiştir.

En nihayetinde, IŞİD bugün ortaya çıkmış bir örgüt değildir. Kökenlerini 1980 Sovyet-Afgan mücadelesine 1970 radikal İslam'ına ve hatta Osmanlı'nın çöküşüne kadar götürebileceğimiz örgüt, özünde El-Kaide'den evrilmiş bir terör örgütüdür. Selefilik gibi İslam'ın en dar ve yanlış bir yorumu ile hareket eden örgüt El-Kaide'den farklı olarak toprak elde etmeyi ve devlet oluşumunu kendisine hedef olarak belirlemiş, yalnızca Batı ile değil özellikle Şii mezhebi ile savaşmayı da ilke edinmiştir. Elinde bulundurduğu gücü, bu gücü ile gerçekleştirdiği eylemleri ve akabinde ilan ettiği sözde İslam Devleti ile örgüt, bugün bölgesel ve küresel güvenliği ciddi şekilde tehdit eden bir oluşum konumuna gelmiştir. Gerek taşıdığı mezhep çatışması çıkartma potansiyeli gerekse kitle imha silahlarına ulaşma ihtimali göz önüne alındığında örgüt bugün ses getiren saldırılar yapan radikal bir grubun ötesine geçmektedir. Hem bölgedeki Batı karşıtlığını ve istikrarsızlığı kullanabilen hem de maddi gücü bulunan ve desteklenen IŞİD, bugün uluslararası barış ve güvenliğe karşı en büyük tehlike olarak addedilebilir.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera. (2013) <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013615172217827810.html> [21.03.2016].
- Atwan, A. B. (2006). *The Secret History of Al Qaeda*. London: Abacus. s. 18.
- Caillet, R. (2013). *The Islamic State: Leaving al-Qaeda Behind*. Carnegie.
- CIA. (2014). “CIA: World Fact Book”. Syria, July. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [01.02.2017].
- Cinoğlu, H. Özeren, S. (2010). *ABD'nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği Mi?*. Ankara: USAK Yayınları.
- Cülük, A. (2015). “IŞİD'in Düünden Bugüne Gelişimi ve Geçirdiği Dönüşüm”. *Akademik Perspektif*. <http://akademikperspektif.com/2015/01/21/isidin-dunden-bugune-gelisimi-ve-gecirdigi-donusum/> [05.03.2016].
- Çubukçu, M. (2007). “Irak'ta Direniş: Düşman Bu Kez El-Kaide”. *Birikim Dergisi*. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4918/irak-ta-direnis-dusman-bu-kez-el-kaide#.Vurt5uKLTIU> [18.03.2016].
- Dünya Bülteni. (2012). “Irak'ta hapishaneye baskın”. *Dünya Bülteni* [21.03.2016].
- Erdoğan, Ş. Deligöz, E. (2015). “Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği”. *Savunma Bilimleri Dergisi*. c. 14. s. 1.
- Ergil, D. (1992). “Uluslararası Terörizm”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. c. 47. s. 3.
- Gürler, R. T. Özdemir, Ö. B. (2014). “El-Kaide'den Post-Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. c. 1. s. 1. s. 113-155.
- Hassan, H. D. (2007). “Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities”. *CRS Report for Congress*. <http://fpc.state.gov/documents/organization/81928.pdf> [12.05.2016]
- Katzman, K. (2008). “Iraq and Al Qaeda”. *CRS Report for Congress*.
- Kirdar, M. J. (2011). “Al Qaeda in Iraq”. *Center For Strategic & International Studies*. s. 1
- Küresel Haber. (2013). <http://www.haksozhaber.net/zevahiri-sizinle-savasmayanlarla-savasmayin-40574h.htm>, [02.04.2016].
- Laub, Z. (2011). “Al Qaeda in Iraq”. *Council on Foreign Relations*. <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811> [18.03.2016].
- Lewis, J. D. (2013). “Al-Qaeda in Iraq Resurgent- The Breaking the Walls Campaign”. *Middle East Security Report*. Institute for THE Study of War.
- Lund, A. (2014). *Pushing Back Against Islamic State of Iraq and the Levant: The Path to Conflict*. <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54086> [30.03.2016].

Muir, J. (2010). "Senior Iraqi al-Qaeda leaders killed". BBC News. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8630213.stm [17.03.2016].

Özcan, A. (2013). Tarihın Hesaplaşması: Ortadoğu'da Gizli Paylaşım Planları. Yedi kıta, Temmuz.

Rapoport, D. C. (2001). "The Four Waves of Rebel Terror and September 11". Current History. Vol. 100, No: 650.

UTSAM. (2013) "Dünyadaki Terör Örgütleri". Polis Akademisi Uluslararası Teorizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi. UTSAM Raporlar Serisi

Vice News. (2014). "ISIS-The End of Sykes-Picot". <https://www.youtube.com/watch?v=MSNCPj7s6vI> [04.05.2016].

YallaSouriya. (2013). <https://yallasouriya.wordpress.com/2013/12/22/observations-on-the-first-interview-with-al-nusra-leader-al-joulan-thezako> [20.03.2016].

YDH. (2013). "Irak İslam Devleti ile Nusra Cephesi Birleşiyor". Yakın Doğu Haber. www.ydh.com.tr/HD11704_irak-islam-devleti-ile-nusra-cephesi-birlesiyor.html [17.03.2016].

ARTICLE HISTORY

Submitted: 26.08.2017

Resubmitted: -

Accepted: 11.09.2017

CIVIL SOCIETY AND PROFESSIONAL ASSOCIATIONS: CASE OF ACCOUNTANTS IN TURKEY

Abstract

In this article, it is seen useful to analyse national and international tendencies on professional associations considered as a field of civil society. In this respect, the locus of professional associations within the classification of organisations in civil society is to be elaborated together with their internal dynamics. The associations of accountants in Turkey are selected as sample of this research. Another goal of this article is to analyse the explanatory capacity of the concept of civil society in relation to professional associations. In this context, connections of professional associations as a component of 'governance' with the state are regarded relevant for this research. Also there is an emphasis on the international dimension of this field of civil society through looking at the international ties of associations of accountants in Turkey.

Keywords: *civil society, professional associations, accountants*

Emrah Konuralp*

lectiō
socialis

* Asst. Prof. Dr. Emrah Konuralp is a faculty member at Istanbul Yeni Yuzyil University, Department of Political Science and International Relations.

MAKALE GEÇMİŞİ

Gönderim: 26.08.2017

Düzeltilme: -

Kabul: 11.09.2017

SİVİL TOPLUM VE TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBECİLER ÖZELİNDE MESLEK ÖRGÜTLERİ

Öz

Sivil toplumun bir alanı sayılan meslek örgütlerini ulusal ve uluslararası eğilimleri, trendleri dikkate alarak incelemenin yararlı olacağından hareketle bu çalışmada meslek örgütlerine Türkiye'deki muhasebeciler özelinde sorgulayıcı bir yaklaşım ortaya koyulmaktadır. Böylece, sivil toplumda yapılacak olan bir sınıflandırmada meslek örgütlerinin konumu, kendi içindeki dinamikler de göz önüne alınarak değerlendirilmektedir. Temel amaçlardan bir diğeri de, "sivil toplum" kavramının meslek örgütleri kapsamında ne denli bir açıklayıcılığa sahip olduğunu bu kavrama atfedilen anlamlandırmalardan yola çıkarak açıklamaktır. Bu bağlamda, meslek örgütleriyle devlet arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Özellikle günümüz jargonunda önemli yer tutan "yönetişim" kavramının aslında "sivil toplum" kavramını ne ölçüde dönüştürdüğü ve belki de, değiştirdiği tartışılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'deki muhasebeci örgütlerinin uluslararası bağlantıları üzerine yoğunlaşarak da bu alanın küreselleşen dünyada artık gözden sakınılamayacak olan uluslararası boyutu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: sivil toplum, meslek örgütleri, muhasebeciler

---

Emrah Konuralp*

lectiō
socialis

* Yrd. Doç. Dr. Emrah Konuralp, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

Giriş

Meslek örgütleri, sivil toplumun en önemli öğelerinden biri sayılmaktadır. Bu nedenle, onları ulusal ve uluslararası eğilimleri, trendleri dikkate alarak incelemek yararlı olacaktır. Bu çalışmada meslek örgütlerine muhasebeciler özelinde sorgulayıcı bir yaklaşım ortaya koyulmaktadır. Böylece, sivil toplumda yapılacak olan bir sınıflandırmada meslek örgütlerinin konumu, kendi içindeki dinamikler de göz önüne alınarak değerlendirilecektir. Bu makalenin temel amaçlardan bir diğeri de, “sivil toplum” kavramının meslek örgütleri kapsamında ne denli bir açıklayıcılığa sahip olduğunu bu kavrama atfedilen anlamlandırmalardan yola çıkarak açıklamaktır. Bu bağlamda, meslek örgütleriyle devlet arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. Özellikle günümüz jargonunda önemli yer tutan “yönetişim” kavramının aslında “sivil toplum” kavramını ne ölçüde dönüştürdüğü ve belki de, değiştirdiğini göreceğiz. Diğer taraftan, Türkiye’deki muhasebeci örgütlerinin uluslararası bağlantıları üzerine yoğunlaşarak da bu alanın küreselleşen dünyada artık gözden sakınılamayacak olan uluslararası boyutu ortaya konulmaktadır. Çalışmada özel olarak incelenecek örgütler 1942 yılında kurulan Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) ve 1989 yılında kurulan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği’dir (TÜRMOB).¹

Birinci bölümde sivil toplum kavramı üzerinde genel bir değerlendirme yapılmakta ve ardından meslek örgütleriyle sivil toplum arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Sonraki bölümde muhasebeci örgütleri incelenmekte ve bu kapsamda çalışma konusu olan iki örgüt hakkında kısaca bilgi verilmekte; bu örgütlerin sivil toplum alanındaki rolleri incelenmekte; ulusal ve global ölçeklerde verimliliğe bakılmaktadır. Son bölümde de temel savlar özetlenmekte, öneri ve çıkarımlar ortaya konulmaktadır.

1. Sivil Toplum Kavramı ve Meslek Örgütleri

“Sivil toplum” son derecede “kaygan” ve mevcut sistemin yeniden üretimine manevra alanı açan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli bağlamlarda farklılık gösteren bir kavram olmanın da ötesinde günümüzde artık aynı bağlamda bile farklı anlamlar yansıtmayı başarabilen ve başardıkça da kayganlaşan; ele avuca sığmayan bir kavram haline gelmiştir.

Diamond (1994, s. 5), liberal bir perspektiften hareketle sivil toplumdan gönüllülüğe dayalı, kendi kendini yeniden üreten ve destekleyen, ve devletten özerk bir alan anlamaktadır. Mary Kaldor (2003, s.1) da sivil toplumu tanımlarken onun bireylerin zordan çok rıza ve gönüllülük ile bir araya gelerek oluşturulduğunu vurgulamaktadır. Bu gönüllülük esasının Türkiye bağlamında meslek örgütleri için ne denli sorunlu bir yaklaşım olduğu çok açık. Örneğin, TÜRMOB başkanı, kendi örgütlerinin zorunluluk temelinde kurulan bir “anayasal” örgüt olduğunu dile getirmektedir. Yani bağlı mesleklerde çalışan bireyler anayasal bir zorunluluk gereği ilgili meslek odalarına üye olmaktadır. TÜRMOB başkanı, sivil toplumu gönüllülükten çok dayanışma ilkesiyle tanımlamaktadır. Diğer taraftan TMUD başkanı da derneklerinin gönüllülük temelinde oluşturulduğunu vurgulayarak bu açıdan Kaldor’un sivil toplum tanımına daha yakın görünmektedir.

Sivil toplum kavramsallaştırması yapılırken genellikle karşılaşılan bir yaklaşım da, “sivil toplum” ve “siyasal toplum” ayırımına gidilmesidir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum, siyasal alanın dışında kalan alandır.

¹ Çalışmamda kullanılan bilgileri edinmek için 2008 yılında görüşülen kişiler dönemin TÜRMOB Genel Başkanı Mehmet Timur ve TMUD Başkanı Masum Türker’dir.

İlhan Tekeli (2006, s. 103) bu noktaya işaret ederek, “bu alanın (sivil toplum) tanımlanması siyasal olanı dışlama, ona karşı olanı esas alma üzerine kurulmaktadır” derken tam da sözünü ettiğimiz ayrıma odaklanmaktadır. Türkiye ve sivil toplum üzerine araştırmaları olan Stefanos Yerasimos (2001, s. 13-14) ise sivil toplum kavramsallaştırmasına şöyle yaklaşmaktadır:

Bireymerkezci bir toplumda bireyler kendilerini çeşitli ilgi ve çıkar alanlarının merkezi olarak gördükleri konularda daha etkili olmayı sağlayacak dayanışmaya ulaşmak için aralarında birleşip sivil toplum kuruluşlarını meydana getirirler. Bunlar, politik sistemin öngördüğü mekanizmaların (seçim) ya da alışılmış toplumsal savaşımların (grev) ötesinde, devletin ve yerel yönetimlerin temsilcileri ile diyaloga girerek ya da onlara baskı yaparak amaçlarına varmaya çalışırlar. Böylece parti taraftarlığı ile yetinen pasif politika meraklısı yurttaştan, hiçbir partiyi körü körüne izlemeyen hepsini kendi davalarını kabul ettirmek için kullanan aktif apolitik sivil topluma geçiliyor.

Bireymerkezcilik, dayanışma, diyalog, apolitiklik gibi temalara vurgu yapan Yerasimos'un yaklaşımı, neoliberal dalganın etkisiyle şekillenen anlayışı yansıtmaktadır. Bu anlayışa göre, siyasal partiler “gündelik” veya geçici çıkarların sağlanması için birer araçtır. Dolayısıyla, siyasal partilere sınıfsal bir ortak çıkarı veya dünya görüşünü temsil eden yapılar olarak değil, “oy avcılığı” doğrultusunda birbirleriyle yarışan, adeta serbest piyasa mantığıyla rekabet etmek için hiçbir ilke veya ideolojik duruş yansıtmayan aracı kurumlarmış gibi yaklaşılmaktadır. Böyle bir duruşa koşut olarak da “apolitizasyon” hatta “depolitizasyon” makbul birer anlayışmışçasına karşımıza çıkmaktadır. Oysa bireylerin ve sınıfların uzun erimli çıkarları veya ideolojileri, apolitik bir anlayışla temsil edilemez. Kaldı ki, neoliberal dalga da sınıfsal tabanı olan siyaseti tarihe gömebilmek için böylesine bir duruşu yaygın ve hegemonik hale getirmek için “sivil toplumcu” söylemi “iş görür” bir araç olarak sonuna kadar kullanmakta ve sömürmektedir.

Bu çalışmada benim temel savlarımdan birisi de sivil toplum diye belirlenen alanın siyasal toplumdaki kolayca ayrılamayacağıdır. Diğer bir deyişle sivil toplum, siyasal topluma “gömülü”dür². Bu savı ortaya koyarken meslek örgütleri alanı işimi oldukça kolaylaştırmaktadır. Türk siyasal geleneğinde meslek örgütlerine, özellikle Osmanlı dönemindeki anayasacılık hareketlerinden beri, siyasal sistem içinde önemli bir alan sağlandığını görmekteyiz. Özellikle “temsil” konusunda mesleklere vurgu yapan organik toplum anlayışına sahip olanlarda bunun önemli izlerine rastlamaktayız. Bu önemli izlerden hareketle de birçok düşünce adamı, Türk siyasal tarihinde korporatist ve solidarist bir damara gönderme yapma eğilimindedir.

Örneğin, Cumhuriyetin kuruluş felsefesi diye adlandırabileceğimiz ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ettiği anlayışta Ziya Gökalp'in, Durkheim'dan devşirdiği solidarist-korporatist düşüncenin önemli bir etkisi olduğunu iddia eden Taha Parla'ya (2001, s. 95) göre korporatizmde temsil, siyasal partilerden çok örgütlü meslek grupları aracılığıyla sağlanır. Latin Amerika'daki örneklerinde böyle bir siyasal sistemin güçlü yansımalarını görsek de bizim siyasal pratiğimizde pek de güçlü örneklerini göremiyoruz. Fakat söylemsel boyutta çok ciddi örneklerle de karşılaşabiliyoruz. Zafer Toprak, halkçılığı incelediği çalışmasında temsilde meslek örgütlerinin taşıdığı söylemsel önemi açık örneklerle dile getirmiştir. Toprak (1977, s. 17), milli mücadele döneminde Kör Ali İhsan ve çevresinin mesleki temsili öngören düşüncesinin Büyük Millet Meclisi özel encümeninde kabul edilmişinden³ örnek vererek düşüncüyü şöyle özetlemektedir:

2 Burada kullanılan “gömülü” ifadesi, İngilizce'deki “embedded” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanılmaktadır.

3 Ali İhsan'ın sistemi özel komisyonda kabul edildi fakat kurulda kabul görmedi ve uygulanmadı. Fakat söylemsel düzlemde mesleki temsilin önemine örnek oluşturmaktadır.

... Batıda rağbet gören demokratik seçim sistemi oligarşik egemenliği gideremezdi. Halk mesleki teşekküllere sahip olmadıkça o günkü egemen çevreler iktidarı yine ellerine geçireceklerdi. Tek çözüm halkı mesleklere göre sınıflandıracak bir cemiyetler kanunu çıkarmak ve demokratik seçim sistemi yerine mesleki seçimi koymaktı.

Anlaşıyor ki, korporatizmden etkilenmiş siyasal sistemler veya söylemler meslekçi bir yaklaşımla kimi meslek örgütlerini siyasal sistemin tam da içinde, hatta iktidarın ortağıymış gibi görebilmektedir. Böylesine siyasal sistemle bütünleşik olan hiçbir örgüt siyasal toplumdan keskin çizgilerle ayrılmışçasına değerlendirilemez. Özellikle meslek örgütleri bağlamında “kamusal” ve “sivil” arasındaki ayrımın muğlaklığına ve paradoksallığına işaret eden Tanıl Bora (2001, s. 308) da “meslek örgütlerinin ‘kamusal’ ve ‘sivil’ kavramlarıyla anılan ilişki alanlarının kesiştiği bir yerde” durduklarını dile getirirken, korporatist işlevlerine dikkat çekmektedir.

Sivil toplumu devletin katkısı ve yasal zorlama olmaksızın oluşmuş gönüllülük çerçevesinde gördüğünü söyleyen TMUD başkanı bile derneklerinin yaklaşımının iktidarların tavırlarına göre değişebildiğini ve yasaların devlete çok ayrıcalıklı bir konum sağladığını dile getirmektedir. Bu derneğin darbe dönemlerinde bile faaliyetine devam edebilmesi bu tür bir esnekliği gösterebilmesinden ve gerektiğinde devlet aygıtıyla koşut çizgiye gelebilmesinden kaynaklansa gerek. Dahası başkanın, sivil toplumun devleti denetleyebilme gücüne sahip olması gerektiğini vurgularken bile sivil toplumun “iktidarın ortağı” olması gerektiğini dile getirmesi dikkat çekicidir. İktidarın ortağı olmaktan söz etmişken bu noktada argümanı desteklemek için yararlanacağım diğer bir tartışmaya, “yönetişim”e geçmek yerinde olacaktır.

Gerry Stoker (2000, s. 3) için yönetişim, “kamusal işler alanında, devletin otoritesine başvurmanın söz konusu olmadığı koşullardaki yönetim ile ilgili” bir kavramdır.

Yönetişim, kamu kesimin sınırları içinde veya kamu sektörü ile özel ve gönüllü sektörler arasında çalışmayı içerir. Dikkati idarenin resmi kurumlarından çıkararak onları aşan aktörler üzerinde yoğunlaştırır. Bu süreçte “ağ kurmak” (networking) ve ortaklık anahtar olgulardır. (Stoker, 2000, p. 3)

Tarık Şengül’e (2001, s. 52) göre, Batı’da refah devleti uygulamaları gerilemiş ve bunların yerine yeni sağın yükselişiyle piyasa mekanizması ön plana çıkmış, o arada sermayenin akışkanlığını küresel ölçekte artırma arayışıyla ulus devlet aşındırılmıştır. Özelleştirme süreci de benzer bir mantıkla kolayca açıklanabilir. Devlet tarafından terk edilen alanları da özel sektör doldurmaya başlamıştır. Fakat devlet-piyasa ayrımı yetersizliğini kanıtlanmış ve özellikle yerel yönetim alanında bir üçüncü sektör resme dahil edilmiştir. Bu çerçevede, yerel devlet, yerel sermaye ve sivil toplum kuruluşlarının birleşiminden oluşan üçlü bir model sahneye çıkmıştır. İşte bu model, yönetişimdir (Şengül, 2001, s. 52). Başka bir deyişle, bu modelde piyasa, devlet tarafından boşaltılan alanla ilgilenmeyince sivil toplum söylemi güçlenmiştir.

Şengül gibi devlet-piyasa ayrımının başarısızlığına odaklanan Bob Jessop da bu süreci “piyasa fiyaskosu” olarak nitelemektedir. Jessop (2000, s.11), yönetişimin bu başarısızlığa bir yanıt olarak doğduğunu dile getirmektedir. Jessop (2000, s. 16), yönetişimin mantığı konusunda monologsallığın yerine diyaloga dayalı olmaya; tekçilikten çok, çoğulculuğa işaret etmektedir. Bu noktada da, sivil topluma büyük önem verilmektedir. Bu piyasalaştırma süreci dikkate alındığında kısaca şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Yönetişimin, tıpkı sivil toplum söylemi gibi, yükselen neoliberal dalganın bir ürünü olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Gerek sivil toplumun, gerek yönetişimin gerekse de neoliberal dalganın birçok noktada örtüştüğü çok açıktır. Örneğin, neoliberal dalga, devletin sosyal politika alanından giderek çekilmesini ve “küçülmesi”ni salık verirken bunu o alanda sivil topluma rol biçerek ve yönetişimle de sivil toplumu süreçlerin yönetimine katma iddiasını kullanarak gerçekleştireceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu sistemde sivil toplum, iktidarın kamu ve özel kesimle birlikte üç ayağını oluşturmaktadır. Böyle bir sistem üzerine kurulduğu iddia edilen neoliberalizmin bir taraftan siyasal ve sivil toplum ayırımına dayanması; sivil toplumu bir can simidi olarak görerek onu siyaset dışı ilan etmesi; ama diğer taraftan da onu yönetim şiarıyla siyasal sistemin vazgeçilmezi olarak görmesi son derecede çelişik bir durumu ortaya koymaktadır.

Çalışmamın konusu olan örgütlerden TÜRMOB başkanının yönetişime yaklaşımı, yönetişimin önemli özelliklerinden biri olan “hesap verilebilirliği” ve “şeffaflığı” özümlediğini ortaya koymaktadır. Başkan, yönetişimin kamu-özel-gönüllü sektörler üzerine kurulu üçlü bir sistem olmaktan çok şeffaflığa dayalı bir sistem olduğunu vurgulayarak şöyle söylemektedir:

Yönetişim daha çok işletmelerin şeffaflaşması ve yönetilen kesimlerin bilgilendirilmelerine yönelik bir yönetim anlayışıdır. Bu yönetim anlayışı ister devlet, ister sivil örgüt, ister bir şirket olsun, kendisiyle ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin kamuya açık olmasından ve bu bilgilerin güvenilir olmasından sorumlu olmayı gerektirir.

TMUD başkanı ise TÜRMOB başkanından biraz daha ötede bir açıklama getirerek, yönetişimle ilgili olarak, sivil toplumun iktidara ortak olması gerektiğini ve sivil örgütlerin devleti denetleyebilme gücünün artmasının önemini vurgulamaktadır. Yani TÜRMOB başkanının dile getirdiği hesap verilebilirlik ve şeffaflığı TMUD başkanı daha da somutlaştırmakta ve bu alanda sivil toplumun devlet karşısında güçlenmesine işaret etmektedir.

2. TÜRMOB ve TMUD

Meslek örgütleri ve sivil toplum kavramı üzerine yürütülen genel tartışmanın ardından incelediğim meslek örgütleri olan TÜRMOB ve TMUD hakkında bir değerlendirme yapmakta yarar var.

1989 yılında kurulan Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB), meslek kuruluşları arasında en yenisidir (Bora, 2001, s. 275). 2008 yılında Türkiye genelinde TÜRMOB'a bağlı 70 serbest muhasebeci mali müşavir ve 8 yeminli mali müşavir odası olmak üzere 78 odada toplam 72.709 ruhsatlı meslek mensubu bulunmaktadır. Bunlardan 3.639'u yeminli mali müşavir, 39.779'u serbest muhasebeci mali müşavir ve 29.291'i de serbest muhasebecidir.

Tanıl Bora (2001, s. 275), bu meslek grubunun kurumsallaşmasını 1970'lerde yoğunlaşan örgütlü bir mücadeleye dayandırmaktadır. Öte yandan, vergi gelirleri üzerinde daha etkin bir denetim sağlamayı amaçlayan hükümetin tercihi de bu meslek grubunun kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca yasal düzenleme sonucu sahip olunan ruhsat ücreti ve eğitim hizmetlerinden elde edilen gelirler de kurumsallaşma sürecine katkıda bulunmuştu. Bora (2001, s. 276), bu örgütü kısa sürede yürüttüğü başarılı çalışmalar nedeniyle iyi bir “lonca” performansına sahip bir örnek olarak nitelermekte ve TÜRMOB'un “meslek alanıyla sınırlı olmayan politik bir etkinliğe yöneldiğini” dile getirmektedir. Bu örgüt gerektiği durumlarda siyasal otoriteye ve vesayete karşı koyabilecek bir muhalefeti de örgütleyebilmektedir. Örneğin Maliye Bakanlığı'nın 1997 yayımladığı bir genelgeye tepki olarak 8 yerde “Angaryalara Hayır” mitingi düzenlenmiş, fakat bunun sonucunda TÜRMOB'a bağlı odalar Bakanlık tarafından teftişe maruz kalmıştır (Bora,

2001, s. 278). TÜRMOB başkanı bu durumun örgütün güçlenmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Yani mücadeleciler bir ruhla hareket edilerek gösterilen tepkisel tutum bu örgütün yapısını ve duruşunu büyük ölçüde etkilemiştir. Bora (2001, s. 281), TÜRMOB'un muhalefet yapısını şöyle değerlendirmektedir:

TÜRMOB, kuruluşundan kısa süre sonra, sol muhalif sivil toplum örgütleri cephesinde yer almıştır. TÜRMOB yönetimi, meslek çıkarlarıyla emekten yana sol tutumu, şöyle bir akıl yürütmeye bağdaştırmıştır: 'Muhasebeci-mali müşavirler mesleki formasyonları ve meslek etiği gereği vergi kaçırılmasına karşı çıkarlar, çıkmalıdır. Oysa vergi kaçışını teşvik eden bir vergi düzeni, karşılıksız para basımını ve enflasyonu körükler. Bu da emeği ile geçinen dar gelirli insanların aleyhine bir ekonomik döngüdür.' TÜRMOB'da bir yandan yasakları zorlayan, yasaları delen bir mücadeleciliği, bir yandan diyalog kapılarını açık tutan, uzlaşmaya açık bir lobiciliği bir arada yürütmek isteyen bir yönetim üslubunun geçerli olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki değerlendirmeyi TÜRMOB başkanı da benzer ifadelerle dile getirmektedir. Ayrıca başkan, siyasal bir mücadeleyi ve siyasal olmayı dışlamayan bir yaklaşım sergilemektedir. Örneğin, Anayasa'nın 135. maddesinin örgütlerinin yönetiminde görev alanların siyaset yapmalarına imkan tanıyacak biçimde değişmesini istemektedir. Diğer bir deyişle, siyasal olanı dışlamayan bir anlayış ile sivil toplumun Türkiye'de daha da gelişeceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, sivil toplumu siyasal olandan farklı gören ve apolitiklik vurgusu yapan birçok düşünceden açıkça farklıdır. Başkanın, Türkiye'de sivil toplumun 1990'lı yıllarda güçlenmesinin nedenini 1995 yılında Anayasa'da yapılan değişikliklerle kamu niteliği taşıyan meslek örgütlerinde çalışanların aynı zamanda siyasal partilerin çeşitli kademelerinde çalışabilmesinin önünün açılması ile açıklaması ve küreselleşme, Avrupa Birliği gibi faktörleri daha ikincil pozisyonda değerlendirmesi yukarıdaki düşüncesine koşut olarak görülmektedir.

Örgütün finansal yapısı konusundaki gücü dikkat çekicidir. Finansal kaynak olarak yasaların tanıdığı olanaklar etkili olmaktadır. Üyelerden alınan zorunlu aidatlar ve harçlar önemli ölçüde örgüte kaynak sağlamaktadır. Bu açıdan, örgütün bağımsızlığı güvence altına alınmıştır. AB fonlarından yararlandığı durumlarda ise bu kaynaklar sadece eğitim faaliyetlerinde kullanılmaktadır. TÜRMOB başkanı ellerindeki kaynakların hesap verilebilir olmasını son derecede önemsediklerini dile getirirken hem örgütün kendi amacının korunmasını, hem başkalarının dümen suyuna girilmemesini, hem de paranın geldiği kaynağın karapara olmamasını hesap verilebilirliğin unsurları olarak vurgulamaktadır.

Finansal açıdan avantajlı bir konumda olan TÜRMOB'un diğer sivil toplum örgütleriyle ortaklık gibi konulara sıcak bakmaması anlaşılabilir. TÜRMOB başkanı bunu her örgütün farklı bir renge sahip olduğunu ve bunun korunması gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Oysa, sivil toplum örgütleri arasında kurulacak ortaklıkların çok renkliliği yok edeceği düşüncesi gerçekdışı bir yaklaşımı içermektedir. Diğer taraftan, TÜRMOB'un diğer örgütlerle ortak yapılarda bir araya gelmekte olduğu gerçeği dikkate alınır başkanı ifade ettiği durumun geçerliliğini şüpheli hale getirmektedir. Örneğin, TÜRMOB, Emek Platformu'nda yer almakta ve diğer örgütlerle birlikte çalışmaktadır. Uluslararası örgütlerle ilişkilere ise ulusal düzeydeki örgütlerle ilişkilerden daha olumlu yaklaşmaktadır. Örneğin, TÜRMOB, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC), Akdeniz Muhasebeciler Federasyonu, Güneydoğu Avrupa Mesleki İşbirliği, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC), Edinburgh Grubu gibi uluslararası kuruluşlarda genel başkan ve genel başkan yardımcılığı düzeyinde yer almaktadır. Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olmayan uluslararası örgütlerle işbirliği yapmanın gerekli olduğuna inanan başkan, bunun Türkiye'deki sorunların anlaşılması, yanlış propagandanın önüne geçilmesi, ülkenin tanıtımına katkıda bulunulması açısından önem taşıdığına dikkat çekmektedir. Uluslararası camiadan dışlanmamanın

koşullarını TÜRMOB (2007, s. XI) şu şekilde sıralamaktadır:

- Mutlaka finansal raporlama ve muhasebe standartlarını uygulamak durumundayız.
- Denetim standartlarını kısa sürede yayımlamak ve uygulamak durumundayız.
- Etik ilkeleri yönetmelik haline getirdik, bunu uygulamak durumundayız.
- Kalite güvence standartlarını oluşturmak ve uygulamak durumundayız.
- Kamu Gözetim Kurulu'nu mutlaka hayata geçirmek durumundayız.
- Denetim kuruluşlarının TÜRMOB tarafından yapılandırılması gerekmektedir.

Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği'nin (TMUD) de yukarıdaki hedefleri içselleştirdiğini görmekteyiz (TMUD, 2006, s. 39-40). Bu dernek, TÜRMOB'a kıyasla çok daha önceleri kurulmuş ve mesleğin yasallaşması için çok önemli girişimlerde bulunarak mücadele vermiştir. 1942 yılında kurulan bu derneğin kuruluş amacı, “muhasebe mesleğini disiplinli bir kariyer mesleği olarak geliştirmek ve muhasebe mesleğinin denetim boyutunu öne çıkararak muhasebe denetimini geliştirmek” olarak belirtilmektedir (TMUD, 2006, s. 4). Derneğin önemli hedeflerinden biri mesleğin yasal örgütü olarak nitelenen TÜRMOB'un çalışma ve girişimlerini desteklemektir. Bu yönüyle TMUD, sivil toplum alanında ulusal düzeyde işbirliğine ve ortak mücadeleye daha yatkın bir izlenim vermektedir. Ayrıca uluslararası alandaki çalışmalarını da yadsınamayacak derecede yoğundur. 17. Dünya Muhasebeciler Kongresi'nin 2006 yılında Türkiye'de gerçekleştirilmesi için çalışmış ve başarılı olmuştur. Derneğin uluslararası alandaki çalışmaları şöyle anlatılmaktadır:

1975'te Dernek, IASC üyesi olarak uluslararası standartları (IAS) kabul etmiş, onların üyeleri için ülkemizde “uyulması zorunlu mesleki kararlar” olarak uygulanmasını üyelerinden istemiştir. TC Bakanlar Kurulunun; 28.3.1975 günü ve 7/9737 sayılı kararı ile “Türkiye” özünü adında kullanma iznini;

13.7.1979 gün ve 16695 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 7/17673 sayılı kararıyla da, New-York'daki “IFAC –International Federation of Accountants –Uluslararası Muhasebeciler Birliği”ne ve ayrıca merkezi Londra'daki “IASC –International Accountants Standards Commities –Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi”ne üye olması kabul edilmiştir.

Türkiye'nin muhasebe alanında kilometre taşlarından olan Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği 1977 yılında Uluslararası Muhasebeciler Federasyonuna (IFAC) a kurucu üye ve Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesine(IASC) üye olarak katılmıştır.Bu üyelikler 13.07.1979 tarih ve 16695 sayılı Resmi Gazetede Bakanlar Kurulu kararı olarak yayımlanmıştır.

Ayrıca Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği 13.09.1999 tarihinde alınan yönetim Kurulu Kararı ve 20.11.1999 tarihinde yapılan Genel Kurul Kararı ile Akdeniz Ülkeleri Muhasebeciler Federasyonuna (FCM) üye oldu.

2004 yılında ise “Uluslar arası Muhasebe Eğitimcileri Birliği” ne' de (IAAER) üye olmuştur. (TMUD, 2006, s. 11-12)

TMUD da finansal kaynak konusunda TÜRMOB'a yakın bir duruş sergilemektedir. Başkan, sivil toplumun itici gücünün kaynak yaratmak için sürdürülen çalışmalar olduğunu vurgulayarak dışardan sağlanan kaynakların çoğu zaman sorun yarattığını söylemektedir. Başkan, sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük temelinde hareket ettiğini ve gönüllülüğün bağımsızlığı gerektirdiğini dile getirerek bunun da ancak üyelerin katkılarıyla gerçekleştiği sürece güvence altına alınabileceğini, dışardan sağlanan kaynakların ister istemez o kaynağın tercihlerine göre hareket etmeyi zorlayacağını düşünmektedir. Diğer taraftan, devlet bütçesinden kaynak ayrılması konusunda başkanın yaklaşımı dikkat çekicidir. Başkan, geçmişte bir kereye mahsus olarak devlet bütçesinden kaynak aldıklarını ve aslında devletin desteğinin bağımsızlığın sağlanması için gerekli olduğunu, ABD ve Almanya gibi ülkelerde örgütlerin bütçeden ayrılan fonlarla çalışmalarını sürdürdüğünü söylemektedir. Oysa, çoğu zaman hükümetlere karşı özerk bir toplumsal muhalefet alanı oluşturulması gerekliliği, bu açıdan bakınca sivil toplumun elinden alınmış olacaktır. Hükümetin dümen suyundan çıkan örgütlerin finansal sorunlarla karşılaşacağı, onun için de hükümetlerle iyi geçinme zorunluluğuyla karşılaşacakları konusunun, başkan için bağımsızlığı aşındıran bir durum

olarak değerlendirilmemesi veya dikkate alınmaması içsel tutarlılığı zedelemektedir.

AB sürecinin ise kendi alanlarına bir etkisinin olmadığını, çünkü AB'nin gerektirdiği ölçütlerin bu süreçten çok daha önce kendileri tarafından yerine getirildiğini düşünen TMUD başkanı, kendilerinin AB'nin muhasebe ve denetime ilişkin standartlarının çok daha ilerisinde olduğunu dile getirmektedir.

Sonuç

Bu çalışmadaki temel amaç, sivil toplum kavramının siyasal alanı dışlayarak tanımlanmasının ne denli sakıncalı olduğunu ortaya koymaktı. Bunu ortaya koyarken temelde meslek örgütlerini ele almakla, sivil toplum alanında değerlendirilen meslek örgütlerinin siyasal alanla ne kadar iç içe olduğu gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca bu savı temellendirirken korporatizm ve yönetim tartışmalarından da yararlanıldı. Korporatizmde meslek örgütlerine özellikle siyasal temsil sistemi içinde önem atfedilmesi ile yönetimde kamu-özel-gönüllü sektörlerin oluşturduğu üçlü model göz önüne alındığında, sivil toplumun bırakınız siyasal alanın dışında olmayı, iktidarın ortağı konumuna bile gelebildiği gösterildi. Diğer taraftan sivil topluma yönetim söylemiyle siyasal sistem içinde ayrıcalıklı bir konum biçmeye çalışan neoliberal dalganın çoğu zaman sivil toplumu “apolitik olan” biçiminde tanımlaması, bu dalganın etkisinde kalanların kafasının ne ölçüde karışık olduğunun da bir göstergesiydi.

Graeme Gill'in demokratikleşmenin dinamiklerini açıklarken dile getirdiği sivil toplum tanımının ve yaklaşımının bu çalışmada ortaya koyulan bakış açısıyla koşturduğu görülmektedir. Gill (2000, s. 5-7), sivil toplumu siyasal alanın dışında olmaktan öte onunla birlikte olduğunu, ve hatta siyasal partilerin bile sivil toplum tanımı içinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla, sivil toplum ile siyasal toplum ayrımı üzerinden giden kavramsallaştırmaların açıklayıcılığı ortadan kalkarken, sivil toplumun siyasal topluma gömülü olduğu durumuyla karşı karşıya kalmaktayız.

Çalışmanın diğer amacı da, muhasebecilik mesleğinin yasal örgütü olan TÜRMOB ile gönüllü örgütü olan TMUD'un sivil topluma, siyasal alana, fonlara, uluslararası alandaki çalışmalara nasıl baktıklarını derlendirmektir. Bunu yaparken, her iki derneğin başkanlarının sözleri temel alınmıştır. Aynı alanda çalışmalarına karşın her iki örgütün konumu ve yaklaşımları arasında ciddi farklılıkların olduğu tespit edilmiş ve ortaya konulmuştur.

Son olarak, sivil topluma ilişkin bir beklentiyi ortaya koyarak bitirmekte yarar var. Sivil toplum alanı siyasal aktivizm ile birlikte düşünüldüğünde ülkemizde siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanların demokratikleşmesi ve insancılaşması açısından çok önemli işlevler üstlenebilir. Dahası, siyasal topluma gömülü olan sivil toplum, neoliberal dalganın kendisine biçtiği rolleri aşarak bu dalganın tahayyül ettiği toplum yapısını değiştirmeyi ve daha eşitlikçi bir yapıya yönelmeyi başarabilir gibi görünmektedir. Fakat bunun temel koşulu neoliberal dalganın kendisine biçtiği gömleği reddetmekten ve sunulan yanılısamadan kendini kurtarmaktan geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Bora, T. (2000) Türkiye'de Meslek Kuruluşları: 'Kamu', 'Sivil' ve 'Milli'nin Mutlak Kesişim Alanı. In *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (pp. 265-310). İstanbul: İletişim.
- Diamond, L. (1994). Rethinking Civil Society: Towards Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*, 5(3), 4-17.
- Gill, G. (2000). *The Dynamics of Democratization*. New York: St. Martin's Press.
- Jessop, B. (2000) Governance Failure. In G. Stoker (Ed.), *The New Politics of British Local Governance* (pp. 11-32). London: Macmillan Press.
- Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society: An Answer to War*. Cambridge, UK: Polity.
- Parla, T. (2001). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: İletişim.
- Şengül, T. (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*. İstanbul: WALD Demokrasi Kitaplığı.
- Stoker, G. (2000) Introduction. In G. Stoker (Ed.), *The New Politics of British Local Governance* (pp. 1-11). London: Palgrave Macmillan.
- Tekeli, İ. (2006). *Katılımcı Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşları*. Ankara: SDD Yayınları.
- Tmud, *Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği*. İstanbul: TMUD.
- Toprak, Z. (1977) Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu. In *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* (pp. 13-38). İstanbul.
- Türmob, (2007). *Çalışma Raporu: 2006-2007*. Ankara: TÜRMOB Yayınları.
- Yerasimos, S. (2000) Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye. In *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (pp. 13-24). İstanbul: İletişim.

ARTICLES

INDEPENDENT AUDIT FIRM RELIABILITY IN TURKEY:
A RESEARCH ON CMB SANCTIONS

Lale Aslan

GÖÇMEN KAÇAKÇILIĞI:
YÖNTEMLER, YOLLAR, GÜZERGÂHLAR

Hüdayi Sayın

SURİYE'DEN GÖÇ VE GÜVENLİK:
TÜRKİYE - ÜRDÜN KARŞILAŞTIRMASI

Nurdan Bozkurt Çakır

IŞİD:
OLUŞUM, KURULUŞ VE DEVLETLEŞME SÜREÇLERİ

Eylül Beyza Ateş Çiftçi

SİVİL TOPLUM VE TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBECİLER
ÖZELİNDE MESLEK ÖRGÜTLERİ

Emrah Konuralp